

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD, 1937 GODINE

KNJIGA I

XII REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 21 MARTA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

DR. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

i

Potpredsednici

MILAN SIMONOVIĆ i DR. MIROSLAV PLOJ

Sekretar

DR. ĐURO KOTUR

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova **dr. Milan M. Stojadinović**, Ministar unutrašnjih poslova **dr. Anton Korošec**, Ministar saobraćaja **dr. Mehmed Spaho**, Ministar pravde **dr. Nikola Subotić**, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja **Dragiša Cvetković**, Ministar prosvete **Dobrivoje Stošović** i Ministar finansija **Dušan Letica**.

Početak u 9.40 časova.

SADRŽAJ:

1.— Čitanje i usvojenje zapisnika XI redovnog sastanka;

2.— **Dnevni red:** Pretres u pojedinostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za 1937/38 godinu. — Primljeni su budžeti: Vrhovna državna uprava. Penzije i invalidske potpore, Državni dugovi i budžet Ministarstva pravde. — Početak diskusije o resoru Ministarstva prosvete.

Govornici: Ivan Hribar, Potpredsednik Senata Milan Simonović, Dimitrije Ilić, inž. Daka Popović, Ivan Hribar, Ministar pravde dr. Nikola Subotić (dva puta), dr. Budislav Grgur Andelinović (o povredi Poslovnika), Ivan Hribar, Milan L. Popović, dr. Josip Nemeč, Don Frano Ivanišević, Dušan Đerić, Milan L. Popović (radi ličnog objašnjenja), Ministar prosvete Dobrivoje Stošović, Ivan Hribar, Milan L. Popović i dr. Josip Nemeč.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, otvaram XII redovni sastanak Senata. Molim g. sekretara da pročita zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar dr. Đuro Kotur pročita zapisnik XI redovnog sastanka.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ima li kakve

primedbe na zapisnik? (Nema) Primedaba nema, zapisnik se overava.

Gospodo senatori, prelazimo sada na dnevni red. Na dnevnom redu je: Pretres u pojedinostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za 1937/38 godinu.

Saobrazno § 67 našeg Poslovnika, pretres će se vršiti po razdelima. Prvo će se pristupiti pretresu I razdela: Vrhovna državna uprava.

Reč ima senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, po čl. 3 Ustava od 3 septembra 1931 godine službeni jezik Kraljevine jeste srpsko-hrvatsko-slovenački. Čovek bi mislio da će Vlada, čija je dužnost da bdi nad Ustavom i zakonima, imati baš ovu ustanovu Ustava pomno pred očima, jer od nje je uveliko ovisno zadovoljstvo državljana. Tim više je dakle čudnovato da upravni organi države vrlo rado puštaju iz vida ovaj temeljni propis našega Ustava. Osobito se to događa u pogledu slovenačkog jezika.

Slovenački je narod već za vreme neprijateljske austrijske vladavine svojim postojanim i odlučnim borbama znao izvojshtiti, da su s njime ne samo carski nego i carsko-kraljevski uredi opštili na njegovom jeziku. Međutim, u vlastitoj državi, u kojoj je punopravan državotvorni činilac, vrlo često se događa, da državni uredi opšte sa državljanima slovenačke na-

rodnosti na hrvatskom, a u nekim slučajevima čak i na srpskom jeziku. Ako je već prvo po Ustavu nedopušteno ovo drugo može se nazvati netaktičnim, jer će se pojaviti otpor.

Nemojte me, gospodo senatori, krivo razumeti. Meni je kao svesnom Slovenu ćirilica uvek bila svetim pismom slovenskim i ja sam bio prvi koji je poznavanje toga pisma među Slovencima već pre više od 60 godina počeo sistematski širiti. To nije bilo bez uspeha, ali taj uspeh ipak je bio ograničen na inteligentne slojeve naroda. Općenito pak, naravski, vladala je latinica, pošto njom Slovenci od vajkada pišu. Dopisivanje na kakvom drugom jeziku, pa još možda u nepoznatom pismu sa strane upravnih ureda vlastite nacionalne države mora dakle uzbuđivati osećaj negodovanja, koji ne može da bude u interesu države.

Osobito je neumesno, ako poreske uprave u Sloveniji ne opšte sa oporezovanicima na slovenačkom jeziku. Sveopšte je poznato da nikakvo plaćanje nije tako nesimpatično kao plaćanje poreza. Možda se baš radi toga među seljacima čuje najviše negodovanja.

Ne mogu a da vam ne ispričam jedan slučaj koji se je dogodio pre nekih 40 godina u bečkom parlamentu: narodni zastupnik koji je imao, kao juče naš poštovani kolega Smodej, da brani vladin predloženi proračun išao je u ispravljanju te svoje zadatke tako daleko, da je u odbranu poreskih postavaka sa posebnim naglaskom tvrdio, da državljeni sa oduševljenjem plaćaju poreze. Živahan smeh i urnebesni „halo“ svih prisutnih narodnih poslanika sledio je ovom dokazu preživahnog Vladinog zelota (Smeh) i sve novine austrijske države su nekoliko nedelja imale predmeta da zbijaju šale iz „porezovnika koji sa oduševljenjem plaćaju porez“. K'o osećajima negodovanja radi plaćanja poreza neka se dakle u Sloveniji ne pridružuje još i jezikovno negodovanje.

Ja uopće, gospodo senatori, ne mogu pojmiti ko je i iz kakvih razloga uveo običaj da moraju sve službene tiskanice biti štampane u Beogradu. Bilo bi sigurno pametnije, radi jednostavnosti i veće ekspeditivnosti, da se štampanje ovih tiskanica prepusti kompetenciji banova, a bile bi, po mome mišljenju, — barem što se tiče Dravske banovine, koja bi morala iz razloga ravnopravnosti upotrebljavati slovenačke tiskanice, — ove tiskanice i jevtinije i lepše izradene nego što su ove sadanje srpsko-hrvatske tiskanice koje nam iz Beograda dolaze.

I ako ovde govorim samo o tiskanicama poreskih uprava, a to činim zbog toga što imam jednu takvu pri ruci, vredi to takođe i za tiskanice svih ostalih resora javne uprave.

Pritom moram još pomenuti, da željeznička uprava izbegava dužnostima, koje izvire iz člana 3 Ustava ne samo time, što su već i kod Ljubljanske željezničke direkcije slovenačke okružnice u uredovnom poslovanju postale bele vrane, nego i time što željeznička uprava, u kolima za osobni promet, koja pored srpskih i hrvatskih napisa nose još napise na francuskom, nemačkom i italijanskom jeziku, savim zaboravlja na slovenačke napise.

Ne tvrdim da je to namerno i sa znanjem Kraljevske vlade tako udešeno. Možda je tome krivo nehajstvo višeg željezničkog osoblja. Bez neke šovinističke primese pak to nikako nije, jer opažam da su iz željezničkih kola u Sloveniji, koja su imala slovenačke napise, ovi napisi postepeno odstranjivani.

U interesu dobrog sažića svih triju Kraljevina Jugoslaviju tvorećih naroda i radi odstranjenja nezado-

voljstva, koje se radi ovdje iznesenih prilika javlja među Slovencima, apelujem dakle na Kraljevsku vladu, da ovdje navedene prilike razvidi i bez oklevanja učini remedium.

Svoju rezoluciju predlažem u primitak i na postupak s njome u smislu § 69 Poslovnog reda Senata.

Ta rezolucija glasi:

„Kraljevska vlada se poziva da strogo pazi na to, da se u svima resorima javne uprave poštuje čl. 3 Ustava od 3 septembra 1931 godine“.

Potpredsednik Milan Simonović: Ja moram povodom govora g. senatora Hribara da napomenem sledeće: mi smo počeli pretres u pojedinostima državnog budžeta sa Finansiskim zakonom. Prema tome ovde ne bi moglo, ni po samom Poslovniku, biti mesta kakvom formalnom predlogu za rezoluciju. Naš Poslovnik predviđa šta može biti predmet formalne rezolucije o kojoj g. senator govori, i kaže, da se formalna rezolucija može podnositi samo u tri do četiri konkretne slučaja za koja Poslovnik predviđa i odgovarajuću odluku, i tome se daje naziv rezolucije. Ja zbog toga smatram govor g. senatora Hribara tako, da je ovo, što on naziva rezolucijom, njegova želja da u vidu sugestija zamoli Kraljevsku vladu da se tome izade u susret. (**Ivan Hribar:** Pridružujem se Vašem mišljenju Gospodine Pretsedniče). Ima reč senator g. Dimitrije Ilićanović:

Димитрије Илићановић: Господо сенатори, Влада г. др. Стојадиновића у својој декларацији нагласила је, да ће да нормализује прилике у нашој земљи и да ликвидира са шестојануарским режимом. Од свега тога што је она обећала, на томе до сада није ништа урађено. Господа Министри данашње Владе који су преправили нашу земљу за време општинских избора, тврдили су на зборовима да ће Влада донети и политичке законе кад за то буде погодна прилика. Господо, по моме мишљењу, побољшање тих прилика неће бити, јер се код нас прилике унутрашње све више погоршавају, и ако чекамо те погодне прилике да добијемо политичке законе, ми их нећемо никада добити. Али, господо, ако Влада неће да донесе политичке законе, онда она може да донесе оне законе који су у интересу саме државе. Наиме, ја сматрам да је Влада била дужна да доведе у склад одредбе о Главној контроли са Уставом. У члану 107 нашег Устава вели се, да Народна скупштина бира Претседника и чланове Главне контроле на предлог Државног савета са листе која мора да се поднесе у дуплом броју за упражњена места у Главној контроли. Да би чланови Главне контроле могли савесно одговорити својој дужности, дужности врло деликатној и пуној одговорности, нарочито дужности спремања завршног државног рачуна за Народно претставништво, ја сматрам, господо, да је Влада била дужна да члановима Главне контроле да независност, и није довољно за рачунску правду да се одузме од Владе постављање чланова Главне контроле и пренесе на Скупштину, кад Претседник Владе може у свако доба да пензионише једног члана Главне контроле, који није дао визу за рачуне који не почивају на закону. Кад један средњи судија има независност за изрицање правде у споровима до 600 динара, зашто да не даје независност члановима Главне контроле кад они штите милијардске интересе државне? Чланови Главне контроле заслужују похвалу кад куражирају да одбију визу оним рачу-

нима који не почивају на закону и пристају да за свој савестан рад буду пензионисани. Зашто, gospodo, Влада и поједини чланови Владе подносе Народном претставништву на решавање поједина решења? Само зато што чланови Главне контроле нису дали на то свој пристанак, и због тога, gospodo, у данашњем Финансијском закону ми и имамо за 150 милиона да одобримо издатке, које није хтела и које није могла да призна Главна контрола као издатке који почивају на закону.

Gospodo, у нередовним приликама Народно претставништво, односно законодавно тело, може да уради све, само не може од мушког да направи женско и обратно, али у нормалним приликама и тој превеликој компетенцији законодавног тела Устав је поставио границе. У члану 107 Устава речено је да само и једино Главна контрола може да разрешава све буџете државних расхода. И ми, gospodo, пошто одобравамо решења, којих има сада у Финансијском закону можда 50—60 и која тангирају нашу земљу за 150 милиона динара, треба да од Владе тражимо да она поднесе закон, по коме ће и Главна контрола као и грађански судови, имати независност. Gospodo, само нам је независност Главне контроле залога да ће се буџет, који ми одобравамо, извршити онако како је предвиђено. Иначе ћете имати увек оно што имамо данас, тј. да решавате о решењима која не почивају на закону, а што је најглавније, та решења не могу да буду закон, јер се законом доносе и регулишу односи који вреде за будуће, а ми овде доносимо закон за уназад, што је правно недо-звољено.

Ја вас молим, gospodo, да делите са мном мишљење и да тражимо од Владе да донесе закон о Главној контроли у том смислу, да и Главна контрола добије независност.

Potpretsednik Milan Simonović: Kako nema više govornika kod ovog razdela, to treba da pristupimo glasanju. Međutim, za reč se javio senator g. Đaka Popović.

Đaka Popović: Gospodo senatori, u Finansijskom odboru j većina i manjina glasala je po glavi I, II, VII, VIII i IX, koje se glave odnose na Krunu i na Kraljevsko Namesništvo, aklamacijom. Ja bih stoga i gospodi senatorima stavio predlog, da te glave izglasamo aklamacijom.

Potpretsednik Milan Simonović: Prima li Senat ovaj predlog? (Primal) Predlog je primljen. Pristupićemo sada glasanju. Molim gospodina izvestioca da pročita I glavu I razdela — Vrhovna državna uprava.

Izvestilac Finansijskog odbora Fran Smodej pročita glavu I — Kruna (partije 1, 2 i 3) . . . 24,180.000 dinara.

Potpretsednik Milan Simonović: Gospodo senatori, prema odluci Senata objavljujem, da je cela glava I, partije 1, 2 i 3 primljena, onako kako je pročitana, aklamacijom. Izvolite čuti dalje.

Izvestilac Fran Smodej pročita glavu II — Kraljevsko Namesništvo, partije 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 10 . . . 3,580.000.— dinara.

Potpretsednik Milan Simonović: Prema odluci Senata objavljujem, da je glava II — Kraljevsko Namesništvo, partije 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 10, primljena onako, kako je pročitana, aklamacijom. Izvolite čuti glavu III.

Izvestilac Fran Smodej pročita glavu III — Narodno pretstavništvo — partiju 11.

Potpretsednik Milan Simonović: Gospodo senatori, glasaće se sedenjem i ustajanjem. Ko je za to da se ova partija usvoji, kako je u budžetu izneta, iz-

voleće sedeti, a ko je protiv toga izvoleće ustati. (Manjina ustaje). Objavljujem da je partija 11 glave III primljena. Izvolite čuti partiju 12.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 12 glave III.

(— Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, većinom glasova primio budžet rashoda Razdela I — Vrhovna državna uprava, i to od partije 12 do zaključno partije 41. —)

Potpretsednik Milan Simonović: Gospodo, sad dolazi glava VII — Civilna kuća Nj. V. Kralja.

Izvolite čuti glavu VII.

Izvestilac Fran Smodej pročita Glavu VII — Civilna kuća Nj. V. Kralja, partije 42, 43, 44, 45, 46, 47.

Potpretsednik Milan Simonović: Prema odluci Senata objavljujem, da je glava VII — Civilna kuća Nj. V. Kralja, partije 42, 43, 44, 45, 46 i 47 primljena, onako kako je pročitana, aklamacijom.

Izvolite čuti glavu VIII.

Izvestilac Fran Smodej pročita Glavu VIII — Kancelarija Kraljevskih ordena — partije 48, 49, 50, 51 i 52.

Potpretsednik Milan Simonović: Gospodo senatori, objavljujem da je glava VIII — Kancelarija Kraljevskih ordena — partije 48, 49, 50, 51, 52 prema odluci Senata primljena takode aklamacijom.

Izvolite čuti dalje.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 53 glave IX.

Potpretsednik Milan Simonović: Objavljujem, da je, prema odluci Senata, primljena i partija 53 glave IX.

Prema tome Senat je primio ceo budžet rashoda razdela I — Vrhovne državne uprave.

Prelazimo na pretres budžeta rashoda razdela II — Penzije i invalidske potpore.

Reč ima senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, rezolucija, koju ovde predlažem, tiče se, doduše, samo ograničenog broja naših umirovljenika, pa bi se zato moglo činiti, kao da nije vredno, da se bavimo takvim tricama. Ako sam je ipak predložio, učinio sam to iz razloga toga, što se tiče postupka, koji bacaju u inostranstvu čudno svetlo na našu upravu.

Sve druge države isplaćivaju svojim umirovljenicima, kojima su dozvolile primati mirovine u inostranim bivalištima, tačno u ustanovljene dane, obično 2—3 dana prije prvog svakog meseca. Iznimku čini samo Kraljevina Jugoslavija, čiji umirovljenici u inozemstvu primaju svoja beriva nerodovito i tako, da nikad ne znaju kada imaju na ove svoje — većinom bez toga neznatne — prihode računati.

Gospodin Ministar finansija je posle 20 oktobra prošle godine, kad sam se žalio radi neurednih isplata mirovina u zemlji, sa hvalevrednom uvidavnošću odredio tačno isplaćivanje mirovina i u istini se od onda sve mirovine isplaćuju odmah u početku meseca. Ne mogu da se na tome izričito ne zahvalim g. Ministru finansija, a tako isto i g. Pretsedniku Vlade, na čiju sam dobrohotnost onda apelirao i molim ih pri tom, da i današnji moj predlog u interesu prestiža naše države u inostranstvu blagohotno uzmu u obzir.

Predlog pak glasi: »Kraljevska vlada se poziva, da svim umirovljenicima, kojima je dozvoljeno da primaju svoja beriva u inostranstvu, doznačuje ta beriva redovito svakog meseca u unapred ustanovljeni dan.«

Potpretsednik Milan Simonović: Pošto se niko više nije javio za reč, to pristupamo, gospodo, glasanju. Glasa se po partijama. Izvolite čuti partiju 54.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 54.

Potpretsednik Milan Simonović: Prelazimo na glasanje o partiji 54. Ona gospoda senatori, koji primaju partiju 54, neka izvole sedeti, a koji su protiv, neka izvole ustati. (Većina sedi). Pošto je većina sedela, to objavljujem da je partija 54 usvojena. Izvolite čuti dalje.

(— Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, većinom glasova primio budžet rashoda razdela II — Penzije i invalidske potpore, i to od partije 54 do zaključno partije 62 —).

Potpretsednik Milan Simonović: Time je, gospodo senatori, primljen predlog budžeta rashoda razdela II — Penzije i invalidske potpore.

Prelazimo sada na pretres predloga budžeta rashoda razdela III — Državni dugovi. Ima reč senator g. Ivan Hribar. (**Ivan Hribar:** Ja odustajem od reči).

Pošto je g. Hribar odustao od reči, to odmah prelazimo na glasanje. Molim g. izvestioca da pročita partiju 63.

Izvestilac Fran Smodej pročita partiju 63.

Potpretsednik Milan Simonović: Prelazimo na glasanje po partiji 63. Ona gospoda senatori, koji primaju partiju 63, neka izvole sedeti, a koji su protiv, neka izvole ustati. (Većina sedi). Pošto je većina sedela, to objavljujem da je partija 63 usvojena. Izvolite čuti dalje.

(— Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, većinom glasova primio budžet rashoda razdela III — Državni dugovi, i to od partije 64 do partije 67 zaključno —).

Potpretsednik Milan Simonović: Time je, gospodo senatori, primljen budžet rashoda razdela III — Državni dugovi.

Prelazimo sada na pretres budžeta rashoda razdela IV — Ministarstvo pravde. Ima reč g. Ministar pravde.

Министар правде др. Никола Суботић: Господо сенатори, предлог буџета расхода Министарства правде и његових подручних установа за 1937/38 годину са ванредним и накнадним предложеним кредитима износи 359,451.900 динара, што према буџету за 1936/37 годину, који је износио 354,480.202 динара показује једно повећање од 4,971.698 динара. Од овога повећања на повећање редовних расхода долази 2,589.388 динара, а на повећање ванредних расхода долази 2,382.310 динара.

Овде је једно мало, морам да кажем, незнатно повећање које може лако да буде оправдано. Половина овога повећања у износу од 2,500.000.— динара иде на одржавање средњовековних грађевинских споменика у Јужној Србији. То је унесено на захтев Министарства грађевина. Друга половина, која иде у редовне расходе, углавном може да се подели на повећање које се даје на управне судове, где је одобрено седам нових управних судија и три секретара, и на већ извршено повећање или бар извршење онога прописа Финансијског закона за 1936/37 год., где су била одобрена три нове касационе судије при оделењу Б, Касационог суда у Загребу.

Буџет расхода Министарства правде обухвата главу XII до закључно главе XXXVI. Глава XII обухвата само Министарство, а остале главе обухватају надлештва и подручне установе Министарства правде, а главе XXXI до завршно XXXVI обухватају верске управе.

Ја ћу са мало речи да вам прикажем ове главе, које обухватају верске управе.

Глава XXXI обухвата православну верску управу. Овде нема никакве промене. Откада је православна верска управа добила аутономију, даје се субвенција од 37,534.630.— динара. То остаје као и до сада. А поврх тога, зато што се држава чл. 48 Устава Српске православне цркве обвезала, исплаћује се на име репрезентације Поглавару Српске православне цркве 35.000.— динара месечно, која је сума означена у партији 182. Истим чланом држава се обвезала, да Његовој Светости Патријарху подигне стан за смештај канцеларија, а пошто подизање овакве зграде захтева веће издатке, који би били осетни за државни буџет, то се и у овом предлогу предвиђа онако како је то раније било, један издатак од 312.000.— динара годишње као закупнина у име кирије за ову зграду, премда је Његова Светост Патријарх тражио, да исплата овога дуга и ове обвезе, коју је држава према верској управи Православне цркве преузела да подигне зграду, буде извршена, па је Његова Светост Патријарх тражио 20,000.000.— динара, што према садањем стању државних финансија није било могуће удовољити.

Муслиманска верска управа добија једнако субвенцију као и до сада у износу 15,101.202.— динара, и ту се још исплаћује за репрезентацију и одржавање аутомобила Реис-Ул-Улеме 192.000.— динара, а за кирију зграде Врховног верског старешинства Исламске верске заједнице у износу од 84.000.— динара годишње. Евангелистичка верска установа добија једнако као и до сада 1,144.000.— динара. Мојсијевска верска управа добија једнако као и до сада субвенцију од динара 1,131.220.— Остаје Римо-католичка и Грчко-католичка верска управа, којима није регулисана субвенција, али која је предложена у овом буџету, онолико колико је било у досадашњем буџету. Римо-католичка и Грчко-католичка верска управа добија 26,882.291.— динара, и тим добија редовно 100.000.— динара више него у садањем буџету; али ни та разлика стварно не постоји, јер је укинута партија од 100.000.— динара, који је ванредни расход приказан у буџету за 1936/37 годину као последња рата за поправку катедрале у Бакову. Та се сада одржава као редовни расход за одржање објеката у односној позицији, те према томе нема овде никакве разлике. И за Старокатоличку верску управу може да се каже да нема разлике осим издатака од 9.715.— динара, који је изазван потребом периодских повишица.

У ресору Министарства правде има овај број чиновника и службеника: 25 лица ван групе, т. ј. Министар, 1 архијереј, 3 надбискупа, 18 бискупа и помоћника бискупа, 3 апостолска администратора, 4.784 чиновника, 1.639 чиновничких приправника, 2.094 званичника, 1.098 служитеља, 2.382 осталих службеника. (Један глас: А колико ухапшених?). И то ћу вам казати.

У држави постоје: 372 среска суда, 69 окружних судова, 7 апелационих судова, 1 касациони суд са оделењима у Београду, Загребу, где по-

стоје два одељења, Новом Саду, Сарајеву и Подгорици, и 6 управних судова.

Има укупно 85 претседника, 2.113 судија, 98 секретара, 1052 судијских пристава и приправника и 4.241 канцеларијских службеника.

У реду мисли овога приказа ја могу да вам укажем укратко са неколико речи на рад самих судова. Одмах ћу да нагласим, да се рад судова обавља по врло неповољним условима. Сем само два три изузетка, а то су у Сарајеву, Љубљани и Шибенику, нигде нема добрих зграда за судове. Чак за неке би се могло рећи да су у таквом стању, да претстављају опасност за животе оних, који у суду раде и који у суд залазе. Најнеповољнији случај је у Чачку. Углавном, најгоре прилике за рад судова су у Београду, Загребу, Цељу и Чачку, затим у Бугојну и Бихаћу, а сем њих, може се слободно рећи, и у свима новоустановљеним среским судовима на територији апелационог суда у Београду, Скопљу, и Великог суда у Подгорици. (Др. Иво Мајстровић: А у Сплиту?) Није потпуно неповољно. Ја ћу вам и то рећи.

Исто тако је рђаво стање судских затвора. И ту, осим малог изузетка, могао бих много говорити, али ћу рећи само толико да су они, поред њихове дерутности, такви да судијама постаје немогуће свако правилно вођење истраге.

Да би се донекле поправило ово стање, ја сам настојао да затражим овлашћење да се закључи један зајам у суми отприлике од 167 милиона динара, са којим би се подигле судске зграде у Београду, Загребу, Сплиту, Цељу, Чачку и у још неколико мањих места. Али, ипак, са жалашћу морам казати, да у том случају нисам успео.

Ипак, поред све ове неповољности услова у којима су радили судови, могу да укажем да је рад судова био задовољавајући. А то могу да вам покажем са овим статистичким подацима, које ћу вам сада навести. У 1935 години било је завршено 369.065 грађанских парница. Од тога броја решено је 292.429, што значи да је свршено 79%.

Према броју парница и броју становништва у нашој држави може се рећи, да сваки двадесети грађанин ове земље има по један спор у суду. По кривичном пак грађанском поступку судови су имали у 1935 години 584.230 кривичних предмета. Од тога броја је решено 96%, што значи да сваки 28 грађанин у овој земљи кривично одговара у 1935 години (Жагор).

Дозволите ми, господо, да вам кажем неколико речи о раду на изједначењу законодавства. Извршено је изједначење формалног грађанског права и то овим редом: Закон о поступку у грађанским парницама од 3 јуна 1929 године уведен је у подручје апелационих судова у Новом Саду, Сарајеву, Загребу, Љубљани и Сплиту 1 августа 1933 године. Али зато имате у § 27 Финанског закона тражење овлашћења Министру правде, да уредбом са законском снагом одреди дан ступања на снагу Закона о судском поступку у грађанским парницама од 13 јула 1929 године и уводног закона за Законик о судском поступку у грађанским парницама од 9 јула 1930 године на подручју Великог суда у Подгорици. Овај закон још није био уведен на подручју Великог суда у Подгорици, зато што није на томе подручју извршена потпуна организација судова, како то захтевају Закон о уређењу редовних судова и нови Грађански поступак. Зато је тражено ово овлашћење

да за већа из тачке 4 на рачун уштеде Министарства правде за 1937/38 годину може Министар правде код Великог суда у Подгорици оставити три апелационе судије и да пропише уредбу са законском снагом и све што је потребно ради увођења у живот Закона о судском поступку у грађанским парницама. Ово је једно сретство за невољу, јер би много правилније и много корисније било када би се могао створити један потпун апелациони суд у Подгорици. Пошто би то захтевало далеко веће издатке, ја мислим да је добро и овако како је предложено. Стављањем на снагу новог Грађанског парничног поступка било је лако у поменутих правним подручјима због тога што су већ раније за то постојали потребни предуслови или су они били доцније непосредно пред његово увођење у живот створени, а то је организација редовних судова.

Једновремено са ступањем на снагу Грађанског парничног поступка на подручју Великог суда у Подгорици ступају на снагу на томе подручју и Закон о уређењу редовних судова и Судски пословник за судове првог и другог степена. По протеклу 6 месеци од дана ступања на снагу Грађанског парничног поступка ступиће на том подручју на снагу и Закон о судском ванпарничном поступку. На тај би начин било у целој држави изједначено најзад формално грађанско право.

Истовремено са ступањем на снагу Закона о судском поступку у грађанским парницама на томе подручју ступиће на снагу и Закон о судским таксама, а тај је закон, како је познато, повољнији за странке од Закона о таксама који сада важи на подручју Великог суда у Подгорици за судске радње.

У вези са ступањем на снагу Грађанског парничног поступка у целој земљи, од интереса је знати, какав је однос у погледу трајања парница између старих грађанских поступака и новог Грађанског парничног поступка.

Да не бих понављао све оне статистичке податке, које сам приказао пред Финансиским одбором Сената, ја могу да кажем само завршне речи, да упоређење са трајањем парница по старом поступку, испада много повољније и далеко повољније по нови Грађански парнични поступак.

За изједначење формалног грађанског права такође је врло важно питање стављања на снагу Закона о извршењу и обезбеђењу и између амандмана, које сам поднео за Финансиски закон за 1937/38 годину, један од најважнијих је тај, којим се овлашћује Министар правде да уредбом са законском снагом одреди дан ступања на снагу Закона о извршењу и обезбеђењу и пропише уводне одредбе и потребне измене и допуне за тај закон, затим да у границама суме од 500.000.— динара код среских судова на подручјима апелационих судова у Београду и Скопљу и Великог суда у Подгорици постави потребан број извршних органа — званичника и да предузме све потребне предрадње за увођење у живот Закона о извршењу и обезбеђењу. Ово је од ванредне важности, а уосталом овим се изводи једна конзеквенција из уставног прописа о независности судова, јер, како данас стоји на подручју Апелације београдске и скопљанске и на подручју Великог суда у Подгорици, судови су независни у доношењу одлука, али нису независни у извршењу својих одлука.

У прошлој години имаде један по судство

врло значајан датум. Како је познато, Видовдански Устав у своје 112 члану одређује, да су судије свих судова сталне. Та је сталност у смислу члана 137 поменутог Устава спроведена у целој земљи. Године 1928 донет је за целу земљу јединствен Закон о судијама редовних судова од 24 септембра 1928 године. Тај је закон обнародован у „Службеним новинама“ од 12 октобра 1928 године и он је требао да ступи на снагу 1 априла 1929 године. По томе закону судије су биле, у смислу Устава, независне а у своје звању сталне и непокретне. Указом од 6 јануара 1929 год. укинута је „Видовдански Устав“ и у вези с тим објављен је у „Службеним новинама“ од 11 јануара 1929 године нови Закон о судијама редовних судова од 8 јануара 1929 године, којим је укинута је „Видовдански Устав“ од 24 септембра 1928 године и, као што сам сада казао, није још био ступио на снагу. Тим законом укинута је сталност судија.

Устав од 3 септембра 1931 године увео је у своје члану 101 поново сталност судија, али је у члану 119 предвидео ограничење, да се одредбе члана 101 неће примењивати за време од 5 година од дана ступања у живот Устава.

Пошто је Устав ступио на снагу 3 септембра 1931 године то је 3 септембра 1936 године истекао тај у члану 119 Устава одређени рок од 5 година. Према томе тога су дана ступиле на снагу одредбе члана 101 Устава о сталности судија.

У вези са чланом 101 Устава треба да се донесе нови закон о судијама редовних судова. То је потребно нарочито још и с обзиром на члан 100 Устава, по коме се има законом прописати на који ће се начин бирати и постављати судије и председници судова. Нацрт тога закона већ је израђен и ускоро ће се моћи поднети Народном претставништву.

Израда других нацрта закона већ је у току. У Народној скупштини већ је изгласан, а сада се налази пред овим Сенатом, први и други део Трговачког закона. Већ је готов и Уводни закон за овај први и други део Трговачког закона који ће се приказати Народном претставништву на претрес, чим буде од овог Сената претресен и свршен први и други део Трговачког закона.

Рад на изради предлога Грађанског законика такође се приводи крају. Предоснова нацрта тога Законика била је достављена на мишљење судовима, привредним и правничким круговима. Рок за давање мишљења био је одређен до краја децембра прошле године и сада се сређује цео материјал. Ускоро ће да почне рад комисије која ће цео материјал прегледати тако да се може са правом очекивати, да ће и овај огроман посао бити настављен и завршен у року од једне до две године.

У смислу члана 1 Конвенције о унифицираном меничном закону и Конвенције о унифицираном чековном закону, израђени су у Министарству правде нацрти новог Меничног и новог Чековног закона. По тим нацртима има једино још да се одржи конференција између претставника држава Мале антанте, на којој има по могућности да се нацрт што више изједначи за све државе Мале антанте, а затим ће се нацрт упутити Народном претставништву.

О Трговачко-поморском закону било је говора пред овим Сенатом пре неколико дана поводом интерпелације сенатора г. др. Мајстровића и тада је дат један одговор, који је задовољио г. интерпе-

ланта. У том одговору садржана је изјава да ће и овај важни закон, који је углавном готов, бити приказан крајем месеца априла Народном претставништву.

Сматрам за дужност, зато што је ствар од интереса, да прикажем господи сенаторима рад на стварању земљишних књига. По пропису § 62 Закона о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљишних књига земљишне књиге оснивају се по службеној дужности свуда где још не постоје. До доношења тога Закона земљишне књиге нису постојале на подручјима Апелационих судова у Београду и Скопљу и Великог суда у Подгорици.

До сада су земљишне књиге основане и отворене за целе односне срезове код Среских судова у Богатићу, Обреновцу, Убу, Смедереву, Пожаревцу, Великом Градишту, Голуцу и за град Београд.

Од 1 фебруара о. г. отворене су земљишне књиге и код Среског суда у Младеновцу за 15 катастарских општина Среза космајског, а од 1 марта о. г. отворене су код Среског суда у Аранђеловцу за цео срез орашачки.

У свему су дакле готове земљишне књиге за 10 срезова, са 272 катастарске општине и са 922.419 парцела (близу 1 милион парцела).

Половином о. г. биће радови на оснивању земљишних књига завршени и земљишне књиге предане судовима и отворене за Срез врачарски у Београду, за Срез посавски на Умци, за Срез опленачки у Тополи, и крајем ове године биће отворене за Срез младеновачки у Младеновцу, за Срез лепенички у Крагујевачкој Рачи и за Срез јасенички у Паланци.

Сем тога радови на оснивању земљишних књига у току су за Срез орашки и моравски у Великом Орашју, за Срез колубарски у Лазаревцу и за Срез колубарски у Мионици.

Овај користан посао наишао је чак и на разумевање и симпатије народа, и кад би кредити били већи, онда би се овај посао могао свршити и са убрзаним темпом.

Али, морам овде још и то да кажем, што до сада није нигде истицано, да нису само на подручју Апелационих судова у Београду, и Скопљу и Великог суда у Подгорици створене земљишне књиге. Има чак и у Далмацији, онде где је још најпре постојао Закон о земљишним књигама и где је вршен катастарски премер, много катастарских општина који немају до сада земљишне књиге.

Према томе, господо сенатори, ја сам слободан замолити вас, да примите овај предлог буџета расхода Министарства правде, који иако не задовољава све потребе овога ресора, ипак је такав, да ће углавном задовољити те потребе и оставити наду, да ће у наредној години бити остварено оно, што до данас није могло бити остварено.

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Reč ima senator g. Milan Popović. (Dr. Grga Andelinović: Molim reč na povredu Poslovnika. — Ivan Hribar: Ja sam pre bio prijavljen; mene je već zvao g. Pretsednik. Dr. Grga Andelinović: Molim reč na povredu Poslovnika.)

Reč ima senator g. dr. Grga Andelinović na povredu Poslovnika.

Dr. Grga Andelinović: § 40 Zakona o poslovnom redu Senata kaže: »Kad pretres počne, Pretsednik će dati prvo reč prvom prijavljenom govorniku »za«, a potom prijavljenom govorniku »protiv«. Prema tome, ja mislim, Gospodine Pretsedniče, da g. Milan Popović ne može da govori, nego najpre treba da govori

jedan koji je »za«. (**Ivan Hribar:** Ja sam bio pre prijavljen.)

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Kad tako stvar stoji, onda reč ima senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, u našoj državi ima pet kasacija, i to za Crnu Goru na Cetinju, za Vojvodinu u Novom Sadu, za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, za Srbiju u Beogradu i za Hrvatsku i Slavoniju te za Sloveniju i Dalmaciju u Zagrebu. Ova razdeoba kasacija temelji na posebnim zakonodavstvima, koja su pre nastanka Kraljevine Jugoslavije bila na snazi u različitim delovima novo nastale Kraljevine Jugoslavije, a njihove posledice neće biti izbrisane sve do potpunog izjednačenja našeg državnog zakonodavstva.

Pri ovoj konstataciji pada u oči, da Slovenija nema kasacije u Ljubljani, gde bi sasvim prirodno trebala da bude, tako da čovek i protiv svoje volje mora doći, kao i pri mnogim drugim stvarima našeg državnog uređenja, do uverenja, kako su se merodavni krugovi pri svome državničkom radu brinuli da izbegnu rešenja na osnovu prirodnih i stvarnih potreba. Kasaciju za područje Slovenije i Dalmacije osnovali su naime kod Stola sedmorice u Zagrebu kao odeljenje B.

Ovako je Vrhovni sud za Sloveniju i Dalmaciju nastanjen izvan svog delokruga, i ostao je bez ikakve knjižnice, dok bi imao u Ljubljani, u centralnoj knjižnici sudske palate, koja po svojoj sakupljenoj literaturi i po svome obimu nesumnjivo nadmašuje sve druge slične knjižnice u državi, najsavršeniju biblioteku.

Sa tog razloga postoji hitna potreba, da se Kasacija koju u Zagrebu samo nekako trpe i kojoj su odredili posve nedostatne prostorije, premesti u Ljubljanu. Za sada, svakako nema još za Kasaciju u Ljubljani potrebnih prostorija; jer je sudska palata i za sadašnji Sreski, Okružni i Apelacioni sud suviše mala. Međutim, ova palata građena je tako, da se je već pre mislilo na dogradnju trećeg sprata. Ta palata mogla bi se podići za jedan sprat, i to sa srazmerno ne baš velikim troškovima. Sa toga razloga preporučujem dakle ovu svoju rezoluciju:

„Za Dravsku banovinu ima se u Ljubljani mesto dosadanjeg odeljenja B Kasacionog suda u Zagrebu osnovati Vrhovni sud. U tu svrhu neka se dogradi na sadašnjoj sudskoj palati u Ljubljani treći sprat, pošto je sudska palata i inače za Sreski, Okružni i Apelacioni sud premalena. U ovu svrhu neka se stave u budžet za 1938/39 god. potrebni krediti”.

Potpredsednik Milan Simonović: Reč ima senator g. Milan Popović.

Милан Поповић: Господо сенатори, г. Министар правде изнео нам је овде цифарски део свога буџета, бранећи своје потраживање за што веће повећање буџета, што бих ја са своје стране могао са пуно оправдања да признам, јер тај ресор требао би заиста да има више расположивих кредита за обезбеђење правде и осигурање реда и поретка у овој земљи.

Ја сам чекао, да у излагању г. Министра чујем и неке друге ствари, које нису тако позитивне, али се г. Министар задржао само на цифарском делу и на излагању потребе нових законских рефорама, које ће бити могућно остварити у току две године, — колико он то предвиђа — вођења послова у његовом ресору.

Пошто г. Министар није изнео те негативе

дозволите да ја са своје стране изнесем два негатива у нашем правосуђу.

Овом приликом хоћу да укажем на негативну акцију у казним заводима у Лепоглави и Сремској Митровици. На Лепоглави задржају се врло кратко, и ако је то најболнији догађај... (Веселост. — Добацивања са стране левице: Опасно је тамо дуго се задржати. — **Претседник Министарског савета др. Милан Стојадиновић,** примећује смешећи се: Што краће, то боље!) ...јер је тај догађај био најкрвавији и најболнији.

Месеца августа 1935 године избили су велики нереди и побуне међу осуђеницима казног завода у Лепоглави. Ове су побуне смишљено и са тачно одређеним планом изазвали осуђеници комунисти, њих 60 на броју, удружени са 30 осуђеника-терориста, хрватских националиста.

Тих дана у читавој Хрватској на најсвечанији начин прослављен је рођендан др. Влатка Мачека. Манифестације које су поводом ових свечаности вршене у читавој Хрватској; брзо су се претвориле у мистични занос за самосталном хрватском државом. Овакве манифестације нису изостале ни у малом селу Лепоглави у ком се налази казни завод са око 1.200 осуђеника. Готово свакодневно су пролазиле читаве поворке манифестаната главним друмом поред саме казнионе; клицало се хрватском вођи др. Мачеку и поздрављала самостална хрватска држава. Нарочито је Хрватско Загорје, у ком се налази село Лепоглава; било у делиријуму од одушевљења за хрватском самосталношћу. Ови догађаји и овакве манифестације, нису остале незапажене од осуђеника Лепоглавске казнионе. Нарочито су осуђеници комунисти и терористи показивали знаке нервозе, те су одмах од тадашње управе завода категорички захтевали да им управа додели просторије према главном друму, одакле би могли несметано да прате ток ових догађаја, као и да им управа одобри да се комунисти по овим собама саставе са терористима. Овако удружени комунисти са терористима, одмах су се бацили у акцију и истакли низ својих захтева.

Прва поворка манифестаната која се наредних дана појавила друмом поред завода, била је повод да се сви комунисти и терористи појаве на прозорима затвора и да се разним поклицима и говорима придруже и солидаришу са овим манифестантима, те су одмах у знак своје солидарности комунисти истакли на прозоре своје собе црвену комунистичку заставу, а терористи на својој соби истакли хрватску националну заставу. Управа је после тешке муке једва успела да ове заставе уклони са прозора казног завода. Идућих дана комунисти су ступили у отворену борбу са управом и истакли низ својих захтева, који су понижавали како престиж управе тако и ауторитет саме државе. И кад им управа неке од предложених захтева није могла испунити, комунисти су изазвали нереди, штрајк и буну у целом заводу. О свему овоме одмах је извештено Министарство правде. Међутим, тадашњи управник г. Боривоје Спасојевић разболео се и отишао у Загреб на лечење, због чега је Министарство хитно одаслало у Лепоглаву начелника г. Николу Миљковића. Када је г. Миљковић дошао у Лепоглаву и оценио тежину ситуације у којој се је завод налазио, вратио се после два дана у Београд и поднео реферат г. Министру правде. Комунисти су захтевали да им се одобри читање дневних листова, неограничени контакт са свима криминалцима, смену заводског учитеља — државног чиновника — а да на његово

место они сами одреде за учитеља осуђеницима једног друга свог — осуђеника комунисту, као и још многе друге незаконите захтеве. Када је све то одбијено, онда су они одмах са прозора својих соба држали протестне говоре противу управника и позвали остале осуђенике на отпор. Сутрадан су сви осуђеници, њих око 1.200 на броју, ступили у штрајк, одбили да иду на послове, нису хтели после шетње да иду у своје собе, већ су и даље остали у дворишту у којему су комунисти преко целог дана држали говоре са комунистичким паролама. Ту се клицало комунизму, славио Лењин и други руски револуционари, а бацане су страховите погрде на наш режим и вређале наше највеће националне светиње. Чак су тактички покушали да придобију за себе и заводске чуваре, те су им преко својих говорника обећавали у совјетској Југославији већу награду и мање напорни посао у служби. Овако је стање трајало непрекидно читавих 15 дана. Завод је цео био побуњен и претила је велика опасност по ред и безбедност, како у самом заводу, тако и у читавој околини. Догађаји су се развијали муњевитом брзином, па су претили да изазову крвопролиће. Министарство је прихватило предлог управе и телефонски наредило, да се осуђеници-комунисти пребаце у Сремску Митровицу, а терористе у Марибор. За овај транспорт упућени су у завод око 60 жандарма са једним жандармеријским поручником. Кад је овим осуђеницима саопштено наређење Министарства о њиховом премештају, и кад су позвани да се мирно и без отпора припреме за транспорт, они су сви једновремено и као по договору надали паклену ларму, протесте, псовке и разне погрде, а једновремено су на вратима својих соба набацали кревете, астале, клупе и постељне ствари и, тако се по собама забарикадирали. Одмах су узбунили цео завод, те је настао прави паклени ураган од вике, протеста и галаме да се цела зграда из темеља љуљала. Са прозора својих соба скидали су окна и бацали према главном друму, одмах су истакли црвену комунистичку и хрватску националну заставу, а на чаршавима креветским исписали су крупним словима поклик на отпор, упућене сељацима ван завода и позвали их да ови силом продру у завод и ослободе их од „крвавих“ жандарма.

Према упутству Министарства правде морало се наредити жандармеријском официру да силом своје власти и по прописима своје службе предузме отварање соба и припремање за њихов транспорт. Као реакција на ову трећу и последњу опомену, код њих се појавио још жешћи отпор и протести после чега је, према наређењу и упутству Министарства правде, позван жандармеријски поручник да са својим људима предузме отварање свих соба и транспортује ове осуђенике за Сремску Митровицу, односно Марибор.

Овом приликом жандарми су силом и бајонетима отварали врата и при скидању барикада, у једној соби осуђени комуниста, Стеван Бољевић, ухватио је једном жандарму цев од пушке, а други комуниста ударио даском од кревета овог истог жандарма по глави. Овај жандарм у одбрани својој истргао је револвер и једним метком ранио комунисту Бољевића, а други опалио у зид. На глас ова два револверска пуцња, сви су се осуђеници одмах смирили и у целом заводу завладао је мир. После овог пуцња неки комунисти су сами своје собе отварали и скидали барикаде. А било је и таквих, који су се одуширили жандармима, физички их нападали, ружили и псовали, због чега

ни жандарми овакве комунисте нису штедили, већ су их злостављали.

После ових догађаја устала је сва инострана левичарска штампа противу управе. Посебно пак упућени су Министарству правде од рођака и других политичких штићеника ових комуниста, протестни телеграми, жалбе и тужбе; пуштени су у јавност летци у којима се осуђују ови догађаји.

Министарство правде је на учестале тужбе због ових догађаја одаслало нарочитог изасланика у лицу начелника г. Миодрaга Зарића, да овај на лицу места испита ток ових догађаја и утврди колико је и до кога за ове догађаје кривица. Комисијски је утврђено, да је све урађено по упутству самог Министарства.

Да видимо сад стање у казненом заводу у Сремској Митровици. У овоме се заводу налазе они исти комунисти из Лепоглаве, а поред њих је још око 100 осуђеника комуниста. У истом заводу се налазе и они терористи који су из Марибора пребачени у Сремску Митровицу. Сви ови осуђеници, како комунисти тако и терористи, у укупном броју око 200, смештени су у посебној згради, окруженој посебним зидом и потпуно одвојеном од осталих зграда овог завода.

Да видимо, господо, рад и кретање у том заводу! Осуђеници схватају робију као нужно зло које треба претворити у добро. Зато су свој живот подесили као сношљив и бацили се на поље акције. Тако, на пример, у заводу комунисти имају своју библиотеку која броји око 6.500 књига, чисто марксистичке и левичарске литературе. Сав њихов живот у заводу тече у знаку комуне. Они имају своју посебну кухињу, са својим посебним магацином, који је снабдевен свим могућим намирницама почев од поврћа, млечних и меснатих производа, до најфинијих конзерви, шпaргли, сардина и компота. Ове намирнице набављају, било из свог новца који служи за потребе свију њих, или их добијају од својих рођака, а понајчешће се и не зна извор одакле им стижу и ко им шаље. У снабдевању и побољшању њихове исхране игра велику улогу илегална „Црвена помоћ“. Све намирнице било да их набаве из свог новца или добијају од трећих лица, иду у овај заједнички магацин. Осуђеник често и не зна да ли је што и од кога у пакету добио, он није власник пакета, пошто овај иде у заједнички магацин. Осуђеници добијају од државе потребно следовање за своју исхрану, међутим, они поред овог државног следовања користе намирнице и из свога магацина. И храна се дели под надзором нарочитог комесара из њихове средине. О њиховој исхрани нарочито се стара г. Бела Фридман, финансијални правни саветник из Осијека, који има рођеног сина Бранимира Фридмана, студента технике, као осуђеника у овом Заводу. Највероватније је, да овај господин функционира, било као члан, било као претседник „Црвене помоћи“, јер су чести случајеви да из Осијека стигну истовремено више новчаних пошиљака или пакета на адресу више осуђеника, а исписаних једном те истом руком. Овај господин имао је и уговор са г. Стеваном Н., ресторатером железничке станице у Сремској Митровици, о снабдевању осуђеника комуниста разним намирницама, поврћем, месом, итд., а за сваку испоруку од стране овог ресторатера г. Фридман је лично извршио обрачун са њим. На

овај начин решено је питање правилне и обилне исхране ових осуђеника.

На негу тела обраћена је нарочита пажња. Они су снабдевени свим тоалетним прибором, редовно се купају, а преко лета стоје им на расположењу у свако доба 12 тушева. Раде и шведску гимнастику, играју лопте, и врше све погодне спортове. За најмању ситницу имају у свако доба заводског лекара на расположењу, сваки и најмањи квар зуба оправља се од нарочитог зубара. Отуда су готово сви у одличној физичкој кондицији. Преко лета пак и за време сунчаних дана проводе на сунчању више од пет сати и то потпуно наги, само у гаћицама.

Нарочиту пажњу посвећују културном усавршавању и васпитању својих другова, како старих тако и новодошавших и то у духу марксизма. Зато пак имају на расположењу велику своју марксистичку библиотеку. Да би се њихови другови могли лакше да усаврше у духу Лењинизма, они су у самом заводу формирали просветно-културне секције. На челу сваке од ових секција стоји нарочити одбор од 2 до 5 учитеља — интелектуалаца. Тако на пример просветну секцију воде: Огњен Прица и Милан Мијалковић, са слободе професори; финансијско привредну секцију воде: Момчило Ђорђевић, свршени правник, у заводу назван „Мома криза“, Самуел Леви, лекар и други; партијско-пропагандистичку секцију као најглавнију воде најјачи интелектуалци и то: Отокар Кершовани, свршени правник и публициста, који говори седам страних језика, Петко Милетић, који је провео у Русији у изучавању комунистичке организације пуних 5 година, Михаило Илић и други. На челу уметничке секције стоји Моша Пијаде новинар и други. Сви ови шефови јављају се у заводу као учитељи својим ђацима. Ту у самом заводу наоружани знањем и снабдевени богатом библиотеком, учитељи са ђацима заједнички кују планове за приграбљивање власти у случају појаве комунизма. Ту у самом заводу израђен је детаљно план за приграбљивање власти у случају револуције у нашој земљи, који им је одузет и послат нашем Главном Генералштабу. Овде се расправљају сви социјални, финансиски, економски и национални проблеми. Македонско питање је нашроко обрађено. Косово је за њих нарочити појам у ком је укључена читава Метохија. Питање националних мањина, нарочито Мађара у нашој држави, расправљено је детаљно. Распрвио га је осуђеник Отокар Кершовани, који је само ради правилне расправе овог питања учио и научио мађарски језик у заводу. Питање наше Народне банке и њен утицај на подјармљивање новчаних завода у Хрватској смишљено је обрађено. Такође обрађена су сва питања у вези са нашим индустријским предузећима, као што су разни рудници, фабрике и то све у облику национализације.

Све ове проблеме као и многе друге комунисти су брижљиво обрадили у својим студијама и чувају их као најдрагоценију ствар.

Ови осуђеници ослобођени су сваког физичког рада због чега имају могућности за усавршавање у духу марксизма. Сами између себе начинили су распоред рада преко дана који је обавезан за све њих. Поред удобне собе и постелних ствари, управа им је ставила на расположење и електрично осветљење преко целе ноћи када и траје главни њихов рад на студијама.

Преко недеље одредили су нарочите дане када се сви окупљају у једној великој соби одређеној

за њихова предавања. На овим предавањима која су обавезна за све њих, води се дискусија о разним социјалним проблемима; ту је слободна критика, а за неке и обавезна, једном речи ту се води дебата као у неком парламенту, само са том разликом што се овде претресају и обрађују сви друштвени проблеми на чисто комунистичкој основи. Са спољним светом одржавају везу писмима и преко посета. Цензура писама је прилично либерална, а на посету им поред најближих рођака може доћи и сваки присни пријатељ. И у писмима се већином воде дискусије о разним друштвеним проблемима и то увек у духу комунизма. Пише се често у алегорији, на пример: „Чујем да је ове године пролеће рано и да је већ сва природа озеленила“. (Народ иде у комунисте). И одговори им се шаљу често алегорични. Покашто дође им какво писмо из иностранства, које поред обичне садржине садржи и шифрована обавештења. Ту, пре кратког времена један отпуштени комуниста упутио је писмо њиховом главном вођи Петку Милетићу, које је с једне стране било исписано наивном садржином, а друга страна била је испуњена невидљивом шифрованом садржином. Писмо је упућено из Париза, где се сада налази наша комунистичка централа, те по извесним индицијама садржавало шифру. Након два месеца успело је да се овај лист дешифрира. Из овог дешифрованог листа централа у Паризу шаље осуђеницима неке поруке, а између осталог тражи хитне податке о њиховом животу у заводу, ради публикавања у листу „Главњача“, који наши комунисти издају у Паризу и потом тајно шире по нашој земљи.

Под видом присних пријатеља долазили су им многи знани и незнани симпатизери. Дознао сам да им је под овим видом долазио у посету главом секретар комунистичке партије из Југославије.

Нагласио сам, господо, важност и употребу марксистичке литературе у самом заводу. Истакао сам и циљ и задатак поменутих секција. Литература им је већином на француском, руском, немачком и другим страним језицима. Важнија марксистичка дела преводе сами они са страног на наш језик. Највећи број ових едиција по нашим књижарама, на пример у Загребу, преводи су ових комуниста. Ту је преведен и Марксов „Капитал“, а превео га је осуђеник Моша Пијаде под псеудонимом М. П. Робин и он се налази у издању Геце Кона. Сва ова литература стављена је на расположење поменутих секцијама, а обавезна је за све осуђенике. Нарочити значај и улога ове литературе и ових поменутих секција, опажа се код новодошавших осуђеника — комуниста. Већина новоосуђених комуниста по професији су или студенти или мануелни радници. Овај и овакав утицај комунистичког универзитета у митровичком заводу познат је и нашим властима. Истакао сам да ту у самом заводу постоји партиско-комунистичка школа, да јој је циљ јасно одређен: оспособљавање још необучених за пропагирање комунизма и разорну акцију по издржаној казни у слободи. Зна се да је њихов рад у слободи илегалан, да подлежи надзору власти и да сваку организацију и акцију предузимају подземно и тајним каналима. Међутим, њихов рад у заводу врши се на очиглед саме управе, која је покашто немоћна да стане на пут оваквој њиховој акцији. Сав надзор управе ограничава се на контролу, али и то без осетне санкције.

Утицај комунистичке акције испољава се и ван завода. Пропаганду ван завода, у земљи, ови осуђеници врше преко писама покаткад шифро-

ваним, поткупљивањем појединих службеника за дотурање разних списа, као и преко посета својих рођака, а нарочито преко посета „присних пријатеља”.

Свима овим састанцима присуствује један заводски чувар, обично неинтелигентан и са четири разреда основне школе, због чега је комунистима омогућено да разговоре скрећу у разне правце. Ту се дају упутства за рад на терену, одржава морал и подстрекава на илегалан рад у слободи. Под видом „присних пријатеља” могао им је свако доћи, а обично су долазили бивши осуђеници, њихови симпатизери као и велики број још некомпромитованих комуниста. Напоменуо сам да им је под овим видом долазио и секретар комунистичке партије у Југославији, а једна студенткиња из Новог Сада тражила је на састанку упутства од ових осуђеника, ко треба да се бира за секретара њихове организације у Новом Саду. Студенти и наша омладина која још није видела њихове похапшене вође: Моћу Пијаде, Кершованиа, Мијалковића, Петка Милетића и друге, долазила је да на лицу места, у самом затвору клања овим њиховим „идеалима” и напада комунизмом.

Преко писама обнављане су старе везе и тражене нове. Било им је допуштено дописивање и са својим похапшеним другарицама у пожаревачком казненом заводу, па су чак овима слали и књиге из завода.

Када је за управника казног завода постављен г. Душан Петровић, бивши државни тужилац, он је темељито и ревносно проучио живот, рад и кретање комуниста у заводу и поднео о свему опширан реферат Министарству правде. Ставио је и конкретне предлоге за парализање читаве њихове акције у заводу, наредио је да се поштри цензура писама и књига, да се води строго рачуна о посетама, да се сваки посетилац легитимише и води кратак извод о току посете. Одредио је и тачан критериј при оцењивању питања присног пријатељства. Министарство правде уважило је те предлоге, те је 10. августа 1936 године донело решење о нарочитом поступку према овим осуђеницима. На тај начин ипак је постигнут успех, за 8 месеци, колико је као управник завода г. Петровић провео у Сремској Митровици, да се поштре мере и одвоје комунисти од осталих осуђеника.

Ово поштрење мера и такав режим наишао је код комуниста из колектива на невероватну реакцију. Отворено су нападали управника завода у јавности и преко разних брошура. Успели су да тајним каналом прошверцују и једну дописну карту са оригиналним потписима око 20 крајњих левичара, која је умножена и растурана широм целе наше земље. У овој карти тенденциозно нападају, како г. Петровића тако и г. Министра правде. Сваки сусрет управника са комунистима се редовно завршио оштрим протестом противу његових наредаба, дизали су галаму и свакодневно готово истицали свој најенергичнији захтев, да се одмах и без одлагања пусте сви њихови новодошавши „другови”, да се споје са њима, а када је то управник г. Петровић енергично одбио, онда су сви они, око 160 на броју, надали паклену вику и галаму, лупајући у прозоре и врата, да се њихова вика орила широм целе Митровице. Али они у борби против г. Петровића нису остајали сами. Одмах су преко својих пријатеља и штићеника обавестили све своје организације у земљи

и у иностранству, захтевајући да се противу г. Петровића предузме најенергичнија кампања као и да се он одмах смени са положаја управника завода. И, господо, на захтев ових комуниста, њихових симпатизера у земљи као и у иностранству, стварно је предузета кампања за његово смењивање. Из писма робијашима под знаком О Кр. Сп. Бр. 2 од 2-VII 1936 године које је бечка полиција пронашла у архиви наше комунистичке централе у Бечу и доставила нашем Министарству унутрашњих дела чућете ово:

„Из вашег писма од 8-V видимо да је ваш положај доласком управника Петровића озбиљно угрожен. Несумњиво је да је његово премештање у Митровицу провокација политичких кажњеника. Потребно је дакле сачувати хладнокрвност и не лаћати се одмах крајњих средстава. Ту ће бити опет несумњиво радикалистичких рецидива ала Лепоглава, јер без обзира на слагање с нашим писмом, та расположења нису чини нам се у колективу дефинитивно сузбијена. Према томе потребна је велика будност према „левичарском истрчавању”. Можете бити уверени, да ћемо учинити све да се противу Петровића поведе кампања. У том погледу подузећемо све мере у земљи и у иностранству.”

Тако пише Коминтерна.

Као што видите, господо, из овог писма робијашима, наша комунистичка централа у Бечу решила је још маја месеца прошле године, да се противу г. Петровића има повести кампања, како у земљи тако и у иностранству, те да су ови комунисти у Бечу решили питање његовог премештања из казног завода у Сремској Митровици.

И шта мислите, господо, шта се десило? Г. Петровић је у новембру прошле године на предлог г. Министра правде премештен из Сремске Митровице за управника казног завода у Старој Градишци. Да је г. Петровић смењен на захтев комуниста, то је неоспорно. Али да је г. Министар правде могао једног исправног, савесног и до краја истрајног заштитника законитости и реда сменили на основу таквог захтева Коминтерна из Беча — то никад не бих веровао. Али ви ћете сви веровати да је тим актом повређен и престиж наше државне власти и ауторитет нашег правног поретка. Г. Петровић је као управник казног завода својим поштењем, савесним и правилно схваћеним радом сузбијао ширење комунизма у државном казненом заводу и учинио би држави несумњиво користи, да је и даље остао на том положају и да је строгошћу и савесним вршењем своје чиновничке дужности онемогућавао штетан и разоран утицај комунизма, који се вршио чак и у једном државном казненом заводу. Али г. Министар правде подлегао је захтеву комуниста и неких других политички утицајних људи, па је одстриано тог савесног чиновника који је бранио верно државу.

Само што комунисти са својом кампањом противу г. Петровића нису престали. Одмах су телеграфски позвали своје адвокате г. г. Милана Костића из Земуна, др. Корског из Загреба и Бору Продановића из Београда. Др. Корски и Продановић су дошли у Митровицу и њима су комунисти наредили ово: „Тражите енергично смењивање Петровића и са положаја управника у Старој Градишци, јер је он и тамо наше другове злостављао.” После непуних 7 дана после доласка г. Петровића у Стару Градишку он је у истини премештен и из Старе Градишке. Овај премештај извршен је, го-

сподо, на личну интервенцију сенатора г. Франа Смодеја.

И тако се тај исправни државни чиновник зато што савесно врши своју дужност, али што смета комунистичкој акцији, премешта од немила до недрага са својом породицом, уместо да код својих надлежних наилази на заштиту. Како ће, господо, такав државни чиновник у будуће и штети и смети да извршује закон и наређења својих претпостављених, кад наилази на овако признање. Поготово, кад је тај државни чиновник не само одлично квалификован у своме службовању, већ кад је у рату посведочио своју храброст и пожртвовање према држави и кад је, као г. Петровић одликован за те заслуге орденом Карађорђевог звезде. Пре кратког времена поднесен је Народном претставништву законски предлог о правима и повластицама одликованих Карађорђевог звездом са мачевима, који предвиђа између осталих повластица, да носиоци овог највишег одликовања имају првенство у државној служби. Како и ту постоји грдна противречност са реалним животом? Не траже наши чиновници ни повластице ни првенство у служби, већ да се према њима поступа по Закону и праведно и да буду, кад их гоне комунисти, заштићени бар од њихових претпостављених. Ја не могу да разумем, како је Господин Министар правде уопште могао да попусти захтевима Коминтерне и комуниста и да свог исправног чиновника на тако деликатном положају смени, и ако има уверење да је г. Петровић чинио само своју дужност. Ја се питам, да ли је г. Министар правде највиши чувар правде у нашој земљи и члан Краљевске владе или је под неким страним утицајем морао да капитулира пред захтевима Коминтерне?

Да наведем, господо, при оцени ресора Министарства правде још једну неправду. Пред одељењем београдског Касационог суда у Новом Саду одржан је 1 фебруара ове године јавни претрес Милошу Лудајићу, адвокату из Сенте. Окружни суд у Сомбору осудио је Милоша Лудајића 8 септембра прошле године на 4 године строгог затвора, три године губитка часних права и трајном забраном вршења адвокатске праксе због злочинства званичне утаје. Према пресуди Окружног суда овај адвокат је као старатељ стечајне масе Берталана Секеља и другова после продаје некретнина на дражби, и ако је од Окружног суда у Суботици под Бр. 1515/32 од 30 септембра 1932 године био позван да положи у депозит суда куповну цену коју је у својству старатеља масе примио на дражби у износу од 873.000 динара, заједно са 4 и $\frac{1}{2}$ % камате, ту суму затајио и задржао за себе суму од 388.000 динара. На тај начин он је туђу имовину, која му је била поверена као старатељу масе, противправно себи присвојио. Тиме је извршио кривично дело злочинства из § 318 Казненог закона. И зато је од Окружног суда у Сомбору, као што сам споменуо, 8 септембра прошле године осуђен на 4 године строгог затвора, 3 године губитка часних права и трајном забраном вршења адвокатске праксе.

Осуђени Милош Лудајић играо је као политичка личност врло активну улогу у срезу сенанском. Он је био претседник Среске организације ЈРЗ, он стоји на челу неколико културних и друштвених установа. Он је бански већник, он помоћу свог партиског положаја и помоћу веза са партиским правцима поставља и смењује општин-

ске и градске чиновнике. (Један глас са левице: Је ли то онај исти Лудајић, што га је бранио сенатор Котур?) Јесте. Наравно да је ово суђење изазвало не само у том крају, него и у целој Војводини природно интересовање. Многи сиромашни људи, његови клијенти, страховали су од његових веза и његових претњи, да ће им се осветити и да ће их прогонити, ако би и они затражили судску заштиту против његових адвокатских злоупотреба. Људи су једва очекивали изрицање правде над овим кривцем, како би и они могли доћи до своје правде, јер извршитељ деликта стално се и годинама извлачио од судског прогона. Најзад је ово злочинство дошло и пред Касациони суд, који је 1 фебруара ове године коначно расправљао целу ствар. Касациони суд је прогласио пресуду 1 фебруара ове године у 13 часова у подне, којом се Милош Лудајић, адвокат у Сенти, осуђује на годину и по дана строгог затвора, на три године губитка часних права и трајном забраном вршења адвокатске праксе. Тиме би ова ствар била завршена и злочинац би као адвокат, који се показао недостојним јавне службе, имао да испашта казну. Нико се на то не би морао, бар у овоме Дому, да обазире да није повређена у теорији и пракси правда.

Деликт је, господо, учињен, дејство деликта није изостало, али г. Министар правде спречио је да кривца стигне заслужена казна. Међутим, одмах сутрадан, т. ј. 2 фебруара ове године, још у 10 часова пре подне, г. Министар правде потписао је решење да се Милошу Лудајићу дозволи, на његову молбу, одлагање извршења казне на читаву годину дана. Г. Министар правде донео је ову одлуку на основу § 418 Закона о кривичном поступку. Да ли је Г. Министар био у праву и да ли је поступао строго по том закону, видеће се, господо, из самог закона. Последња алинеја § 418 Кривичног поступка каже: „Министар правде може, кад се појаве опасне заразне болести, или ако то оправдавају какви други особито важни разлози, више пута и на дуже време, по потреби уз јемство допустити одлагање извршења казне, — у колико не прелази две године.”

Као што видите, господо, овде морају постојати нарочито важни разлози, једна сасвим изузетна ситуација, да би Министар правде могао у овом случају применити овај закон и над осуђеним Милошем Лудајићем. Али Г. Министар правде може да се брани, да је то његово дискреционо право, у то и ја не сумњам. Али овако дуго одлагање допушта се по закону само онда, ако постоје ти особито разлози, који су у закону нарочито предвиђени. Сем тога молба за дуже одлагање... (Министар правде Др. Никола Суботић: Где то пише?) У члану 2 и члану 3. Кажем: Такво дуго одлагање подноси се суду првог степена који је донео правоснажну пресуду, а даља процедура иде редом, предвиђеним у тач. 2 и 3, т. ј. у случају за молиоца повољне сагласности претседника и државног тужиоца. (Министар правде Др. Никола Суботић: Јесте, кад суд решава!). Претседник одмах шаље ту молбу са препоруком Апелационом суду, а иначе о питању решава суд првог степена, који може молбу или да одбаци или да спроведе са својом препоруком Апелационом суду. О постојању и важности разлога у корист или против одлагања, сваки од горе споменутих органа решава по својем слободном уверењу, али мора своје решење да образложи. Министар правде о-

влашћен је због нарочито важних, у закону помешаних разлога, да донесе о том одлагању на дуже време своју одлуку или непосредно или на основу извештаја које му подносе потчињени органи.

Важно је и интересантно у овом случају, господо, само то, што је Министар правде ту одлуку донео, а да није претходно изречену пресуду ни прочитао, ни о њој имао икаква обавештења од својих потчињених органа.

Министар правде донео је ову одлуку на молбу самог осуђеника и његових партијских пријатеља, који су му непосредно после изрицања пресуде ту молбу предали, још пре но што је протекло 24 часа од изрицања пресуде. Та експедитивност код нашег правосуђа заиста изненађује. Али ме изненађује, господо, да је Министар правде могао тако важну одлуку донети, а да није затражио од својих потчињених органа обавештења о врсти злочинства, нити је тражио, као што је то свагда обичај, мишљење потчињених судских органа.

Такав поступак и већ сам начин којим се дошло до ове одлуке врло је чудан и мора да изазове сумњу у потпуну исправност оваквог поступка. Министар није нашао за потребно да се претходно интересује за овај деликт, о коме — у моменту када су партијски пријатељи и неки други моћнији политички људи затражили од њега доношење овакве одлуке — није имао ни појма. Прекршена је дакле једна свагдашња пракса за љубав и на молбу партијских пријатеља и тако је Министар правде, уместо да се при доношењу своје одлуке ослонио на судску инстанцију, донео министарско решење по захтеву партијске инстанције.

И овај пример, господо, довољан је доказ како код нас установа правосуђа сама себи уништава сваку вредност. Овакав поступак г. Министра правде ствара у нашој јавности такво дејство, да људи, независно и објективно ценећи ову највишу правну инстанцију, губе поверење у њену правичност и поуздање у снагу закона и казнену одговорност осуђеника. Поготову оног осуђеника, који као адвокат и истакнута политичка личност треба у својој јавној служби за све своје функције и дела да носи пуну одговорност, а не да путем партијско-политичких пријатеља и њихових веза избегава ту одговорност. Ја никада не бих могао веровати, да ће г. др. Никола Суботић, кога лично немам част познавати, али за кога сам увек слушао да је исправан човек и добар правник, руководити се при доношењу своје одлуке о одлагању казне партијским мотивима. Поготову, када се овде не ради о политичком деликту, већ о кривичном делу злочинства, које је Милош Луцајић у вршењу јавне службе, починио не само ради личне користи, већ и на срамоту адвокатског staleжа коме је припадао. Овакав изузетак са једним тако тешким деликвентом претставља не само чудан и сумњив правни поступак, већ сама експедитивност и начин доношења те одлуке доказује, да се и овакав правни монструм могао извршити само под овим режимом. (Одобравање на левици.)

Potpredsednik Milan Simonović: Има рећ senator г. др. Josip Nemeц.

Dr. Josip Nemeц: Gospodo senatori, stara je i poznata riječ: iustitia fundamentum regnorum, na pravdi počivaju kraljevstva. Ako nema pravde, onda

ta zemlja u kojoj pravde nema, gubi moralno, gubi i materijalno; gubi moralno, jer je druge države a i njeni vlastiti državljani ne mogu da ubrajaju u red civilizovanih država, a gubi i materijalno, jer u onoj državi, gde nema dovoljno pravde i pravnog poretka, umanjuju se poslovi, umanjuje se promet, i time nastaje velika materijalna šteta. Da bi se moglo doći do pravde i da bi se ona mogla osigurati potrebno je bezuvjetno da imamo stalne i neovisne sudije.

Sudiju treba materijalno oštétiti za sve ono što se od njega traži. Mi od sudije tražimo da svoju dužnost vrši savesno, zdušno, i pošteno, tražimo od njega da i u svom privatnom životu živi pristojnim, doličnim životom, da bude na ugled staležu i na ugled državi. A, i sam taj sudija imade pravo da od države, od društva kome služi, dobiva i protivrednost, da mu se osigura mogućnost da može pristojno da živi, da pristojno izdržava svoju porodicu i da se može usavršavati u svojoj struci.

Mi svi vidimo da su prilike teške, da je ekonomska kriza mnogo pritegla i naše sudije. Ko iole poznaje te sudije, moraće priznati, da je njihovo materijalno stanje čak preslabije od onoga što se od njih traži.

Zamislite, gospodo, kako je pri duši sudiji, kad on mora da odlučuje o milionskim vrednostima ili o slobodi i životu čoveka, kad mora da skoncentriše svu svoju brigu, svu svoju pažnju na onaj slučaj, o kome ima da sudi, a njega muči muka, šta mu porodica kod kuće radi, šta će njegova žena pripremiti za ručak deci i kako će sutra to rasporediti. Tu se безусловno greši. I držim, da je bila dužnost ove Kraljevske vlade, da prigodom donošenja ovoga budžeta, naročitu pažnju posveti i sudskom staležu.

Mi vidimo da je i po čitavoj strukturi taj stalež naročito važan, jer mi znamo da imamo zakonodavnu vlast, zakonodavno telo, izvršno telo i sudstvo. Dakle, to je jedan poseban stalež, kome treba posvetiti naročitu pažnju.

Ne samo da nisu sudije kao i ostali činovnici dovoljno nagrađeni za svoj teški rad, nego su njihova beriva u poslednje vreme i snižena, toliko su im snižena, da bezuvjetno silno poremećuje njihovo gazdinstvo. I ono što ranije nisu mogli da dosegnu, sada, pogotovo, ne mogu. Jedan običan zvaničnik u sudstvu, ako je oženjen i imade troje dece, imao je ranije platu 280 dinara, dodatak na skupoću 560, dodatak za ženu 140, dodatak za troje dece 420 ukupno 1.400 dinara. Sada se njemu od toga susteže za ženu 140 dinara, za troje dece 90, od ličnog dodatka 70, ukupno 300 dinara. Znači, dakle, da ovakav siromašan službenik umesto 1400 dinara dobiva 1100 dinara, dakle za 300 dinara manje, pa bi imao time da podmiruje sve svoje potrebe, koje nije mogao pokriti ranije, dok je imao potpunu svotu.

Sudija iz grupe IV/1 sa ženom i troje dece ima manje nego ranije nakon tih odbitaka za ženu 140, za troje dece 90 a ličnog dodatka 150, to znači 380 dinara.

To su, gospodo senatori, velike svote, koje bezuvjetno onemogućavaju sudiji, da bi mogao da živi na onaj način, kako bi imao prava da živi i kako mi od njega tražimo. Naročito ja ističem, gospodo senatori, da u svoj budžet sudija treba da stavi jednu znatnu svotu za nabavku novih zakona. Zakoni se unificiraju, dobivamo danomice nove zakone, a to treba kupovati. Treba kupovati komentare; treba čitati; treba učiti, jer to sudija mora da čini, jer mu je

nužno, jer to od njega traži njegova savest, a on nije kadar da nabavi te knjige, tako da je prisilan, ako hoće da uči i čita da pozajmljuje od drugih. Jedna knjiga mora da ide od ruke do ruke, umesto da je sudija ima u svojoj biblioteci i da su mu tu pripravnici svi zakoni i propisi, da ih može uporabiti kad dode u prigodu.

Ja bih stoga bio slobodan apelirati sa ovoga mesta na Kraljevsku vladu, da tome pitanju posveti naročitu pažnju, da se pobrine, da se sudijama obezbedi njihov pristojan život tako, da se onda može i od njega tražiti 100% vršenja njegove službe, vršenja njegovih zadataka.

Drugi uvjet za korektno sudovanje jeste da sudija bude stalan. Naš Ustav u čl. 101 zagarantovao je stalnost, nepremestivost sudija. Za pet godina to je bilo suspendovano, kako je to g. Ministar pravde u svome ekspezeu tačno obrazložio. Nakon tih pet godina bilo je mišljenje, da automatski nastupa nepremestivost. Međutim se je pojavila u životu dvojba, da li ta nepremestivost nastupa automatski, ili je potrebno da se još posebnim zakonom utvrdi. S obzirom na § 100 i 119 Ustava bezuvjetno treba to da se utvrdi posebnim zakonom, jer prema Ustavu, prema čl. 119, ostaju na snazi svi stariji zakoni dok se ne izmene novim. Zato treba i formalno da se novim zakonom protumači njihova nepremestivost, njihova stalnost. G. Ministar pravde obećao je, da će još tokom ovoga meseca biti predložen Narodnom predstavništvu Zakon o sudijama, i ja sam uveren, da će u tome zakonu biti rešeno i to pitanje. U tom zakonu trebalo bi da se zagarantuje sudijama i automatsko unapređenje, da oni ne zavise od dobre volje, hoće li dobiti veću grupu ili neće, već da se tačno propiše unapređenje, koje može da se ograniči samo u slučaju kakve istrage, bilo disciplinske, bilo krivične.

Tu bi isto tako trebalo da se reši delokrug sudskih pristava. Mi imamo tu instituciju prelaznu u kojoj se nalaze ispitane sudije pa do vremena kad postaju sudijom. U tom međuvremenu on postaje pristav i sekretar, ali njegov delokrug nije jasno obeležen i nije ni dovoljno ispravno obeležen. U praksi se ne zna šta sve može da radi takav sudija, tako da se šefovi, pretsednici sudova, zaista ne ufaju, ne usuduju se da mu povere pojedine poslove, da ne bi nastalo odbijanje posla zbog nenadležnosti, tako da se taj sudijski pristav, mada je kvalifikovan za posao i ispitao, i mada je u praksi tri godine, upotrebljava samo za neke pomoćne poslove, da budu dodeljeni starijim sudijama, da te starije sudije potpisuju za njih a na vlastitu odgovornost ne mogu ništa da rade, nego samo mogu da vode kaznene izvidaje.

Tu se, gospodo senatori, gubi mnogo, jer takvih pristava imamo dovoljno, pa zašto da ne bi država od njih imala koristi, da oni ispunjavaju sudsku službu, da vode i krivične i civilne parnice i da tako nadomeste sudiju, do koga će stupnja oni doći kad budu imenovani sudijama. Ja bih molio g. Ministra pravde, da on to izvoli uzeti u obzir i da to pitanje reši. To ne iziskuje nikakve troškove, nego se samo učvršćuju odnosi i malo proširuje delokrug tih pristava.

Gospodo senatori, mi smo eto već 20 godina ujedinjeni i nastoji se iz dana u dan, da se što više unificiraju naši zakoni, kako bi kod nas nastao jedinstven pravni život, koji je i sa nacionalnog gledišta važan i potreban, jer bi se sve više i više učvršćivala

vera, da smo mi jedno i da hoćemo da živimo jednim životom.

No, gospodo senatori, mi imamo još jedno čudo, vište i danas, ma da smo skoro 20 godina zajedno, da imamo nazive sudova u svakom području drukčije. Mi imamo jedinstveni krivični postupak i građanski postupak, a još uvek imamo različite nazive sudova. Imamo u Zagrebu Banski stol, koji se jedan put zove Apelacioni sud, a drugi put Banski stol. Imamo u Zagrebu Vrhovni sud, koji se jedan put zove Stol Sedmorice, a drugi put Kasacioni sud. Imamo u Zagrebu Državno odvjetništvo ili Državno tužništvo; imamo Državno nadodvjetništvo odnosno Vrhovno, državno tužništvo, dakle imamo svu moguću disimilaciju, što još više povećava haos. Ja mislim, gospodo senatori, da bi već bilo vreme da se ti nazivi ujednostruče i da budu jednaki po celoj državi.

Sa velikim zadovoljstvom uzimam izjavu g. Ministra pravde, da će se brinuti o podizanju sudskih zgrada. To je naročito važno, to je naročito potrebno u Zagrebu, gde nema potrebnih prostorija za vršenje pravde, nego sudije Apelacionog i Kasacionog suda moraju da rade kod kuće, a samo na većanje dolaze u sudsku zgradu. Ta se potreba jedne velike palate za pravdu u Zagrebu pokazala već davno, o njoj se mnogo govorilo i u javnosti pisalo i jednodušno je mišljenje, da bi se trebalo pobrinuti da se omogući taj projekat, da se svi sudovi u Zagrebu smeste u doličnu zgradu, pa da se Kraljevska vladu pobrine da se to što pre omogući.

Tom prilikom ja bih bio slobodan upozoriti, gospodo senatori, i na ustanovu u bivšem Vidovdanskom ustavu, da se za čitavu državu ustanovi jedan Kasacioni sud sa sedištem u Zagrebu. To je vrlo dobra, vrlo pametna i dalekosežna ustanova i ja sam slobodan naročito upozoriti g. Ministra pravde i čitavu Kraljevsku vladu, kako bi trebalo da se te ustanove Vidovdanskog ustava pridržimo, i da se ono što je zakonodavac imao na misli provede, da imamo vrhovna sudišta skoncentrisana u jednom mestu, u Zagrebu, jer to traži interes pravde. Dok su vrhovna sudišta raspoređena, mi nemamo, gospodo senatori, jedinstvenih rešenja o spornim predmetima, i baš to jedinstveno sudovanje omogućuje da se ustali pravac kojim treba da se tumače nejasni propisi zakona.

Kada se radi o zgradama, gospodo senatori, slobodan sam vas upozoriti, da treba naročitu pažnju posvetiti zgradama Okružnih sudova i zatvorima Okružnih sudova u provinciji. To su obično stare zgrade, koje ne odgovaraju, niti su sigurne, niti higijenske, nego naprotiv leglo nezdravlja, leglo bolesti, pa bi bila preka potreba, da se tu što pre pomogne, jer i zatvorenik ima pravo da živi životom čoveka, da misli da je siguran, da se država, mada ga kazni, ipak brine za njegovo zdravlje, da svoje zdravlje ne gubi bez potrebe.

Trebalo bi, gospodo senatori, za održavanje tih zgrada vani u provinciji dati neku naročitu dotaciju, da se mogu obavljati hitni opravci, jer se dešava, kao što je to bio slučaj u mojem mestu, da pukne vodovodna cev i da nema nikakvih sredstava da se to hitno popravi, već treba da se vodi velika diskusija, velika prepiska da se popravak odobri i izvede. Treba odstraniti ovakav birokratizam i omogućiti pretsednicima okružnih sudova da imaju uvek na raspolaganju izvesnu sumu, da mogu po potrebi odmah izvršiti ovakve popravke.

Gospodin Ministar pravde nam je saopštio, odnosno videli smo iz samoga Finansijskog zakona da

imade ovlašćenje, da privede u čitavoj državi izvršni zakon. Ovo bi trebalo što hitnije da se sprovede, jer na onim područjima gde nije na snazi taj novi izvršni zakon, obavlja izvršenje upravna vlast, a mi znamo iz iskustva da na takvim područjima nismo kadri da izvršimo civilnu presudu, ako je izvršenik član partije koja je na vladi. Ovako, ako će početi da izvršenje obavljaju sudovi, onda ćemo imati garanciju da će se ta izvršenja zaista izvršiti, i da će poverilac zaista moći doći do svoga prava, do svoga potraživanja.

Uredba o likvidaciji zemljoradničkih dugova pokazala je velike poteškoće pri privođenju u život. Tu imade ustanova koje dozvoljavaju razna tumačenja, i mi u praksi vidimo kako sudovi dolaze u neugodan položaj, da u mnogim slučajevima ne znadu kako da uredbu primene. Izazvani su nepotrebni sporovi, tražila su se uputstva od viših vlasti i Ministra pravde. Pa bih ja molio g. Ministra pravde, da bi izvoleo da na ta pitanja da hitan odgovor i hitna uputstva, kako bi se moglo što celishodnije da rešava po toj Uredbi.

Mi smo, gospodo senatori, nije to davno bilo, dočekali jednu amnestiju. U članu 30 Ustava se kaže: »Kralj imade pravo amnestije. Amnestijom se nište pravne posledice kažnjivog dela, ali se njome ne mogu vredati prava privatnih lica na naknadu štete. Amnestija se može dati pre početka krivičnog postupka, u toku postupka i posle izvršne presude. Amnestija je opšta ili pojedinačna.

Kralj ima pravo pomilovanja. On može dosudenu kaznu oprostiti, smanjiti ili ublažiti.

Pravo pomilovanja po delima kažnjivim samo po privatnoj tužbi određuje Zakonik o sudskom krivičnom postupku.

Ovde, gospodo senatori, nije stilizacija ispala najtačnija, jer vidimo da se za jedan te isti pojam uzimaju dva izraza. Govori se o amnestiji, da se njome nište pravne posledice kažnjivog dela, da se može obustaviti postupak, i da se nakon izvršne presude može oprostiti kazna; a dalje se govori o pomilovanju t. j. o opraštanju dosudene kazne. Mi smo učili nekada te izraze kao amnestiju i aboliciju. Amnestija je opraštanje posledice kažnjivog dela nakon presude, a abolicija je obustava postupka prije presude. Princip je da se amnestijom nikako ne dira u privatna prava pojedinaca. Ovde je rečeno da se ne može dirati u privatna prava na naknadu štete. Ni to nije dovoljno. Ima prava koje je mnogo veće od štete, a to su moral i čast. Jer čast pojedinaca može daleko i daleko više vredeti nego čitavi milioni, a mi smo opazili, gospodo senatori, da ova poslednja amnestija nije uzimala u obzir čast pojedinaca. Stala je na stanovište da ne može obustaviti postupak u običnim uvredama i povredama časti u smislu § 297 i 301 Krivičnog zakona. To je sasvim korektno. Jer, ako je neko na primer podneo svoju privatnu tužbu, niko nema prava da mu osujeti mogućnost da on dode do pravoreka, da se utvrdi da li je počinjena uvreda ili kleveta, ili nije.

Druga je stvar kad bude postupak završen i presuda izrečena. Jer izvršenje kazne nije više interes pojedinca. To je interes cele države. Zato je tu dozvoljeno Kruni da može takvu osudu da oprost. Jer, ono što je glavno o tome je rešavano i pravorek suda je izrečen. Rešeno je, da li je povređeno neko pravo ili ne, i time je data zadovoljština onome ko je zadovoljštinu tražio.

Na to se nije mislilo kod povrede časti službenika, činovnika pri vršenju njihove službe. Jer, ako se na-

nese, uvreda činovniku kad vrši svoju dužnost, onda je to delikt iz § 302 Krivičnog zakona, koji se progoni samo na predlog. Predlog daje povređen činovnik ili ga daje nadležna vlast. Svi ti delikti protiv činovnika u vršenju njihove službe potpali su takode pod amnestiju, a da se nije kod toga vodilo računa o tome da je bilo teške uvrede i klevete na štetu činovnika, na štetu njegovog dobrog glasa.

Na to je trebalo paziti i osigurati takvom činovniku da može da dobije zadovoljštinu pred nadležnim sudom.

Ja znam za slučaj kada je bio oklevetan činovnik da je primio mito i da je za to vršio svoju službu u stanovitom pravcu. Na tu podnetu prijavu bio je premešten, a kada se žalio da to nije istina i da će tužbu podići, obećano mu je da čim ishodi presudu po kojoj nije kriv, da će biti vraćen na svoje mesto. Ali, došla je amnestija, tako da on nije mogao da dobije pravorek suda o tome da li je kriv ili nije.

Dakle, tu je trebalo omogućiti činovniku da može da dode do pretresa i do presude, da bi dobio zadovoljštinu.

Na taj interes privatnog lica nije se pazilo, već se pazilo samo na to, da je tu povređena država što je činovnik povređen i to se amnestiralo.

No, najgrublja je pogreška, gospodo senatori, amnestija, odnosno abolicija po krivicama počinjenim štampom. Tom amnestijom naprosto su anulirani svi postupci i sve posledice za kažnjiva dela počinjena štampom. Dakle, ne samo krivična dela protiv samog Zakona o štampi, takozvane čiste štamparske krivice, nego i sve uvrede, i sve klevete počinjene štampom. Tu, gospodo senatori, leži jedna velika greška, jedan strahovit presedan.

Ako je neko povređen najsitnijom uvredom, u četiri oka, i ako je podignuta privatna tužba, niko nema prava da to obustavi. A ako je najgrublja uvreda i kleveta izneta putem štampe, što čita ceo svet, ne može da se dobije zadovoljština, jer se postupak obustavlja. (Ivan Pucelj: Tako je! »Slovenec« je pobećao od 32. — *Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho*: I u vas je bilo!) Tu je jedino njihov interes i tu niko nema prava da ulazi u privatno pravo pojedinaca. Jer, da ja dobijem zadovoljštinu zbog neke uvrede ili klevete to je samo moje pravo i samo ja jedini mogu da napustim parnicu i niko drugi nema prava da to obustavi. Druga je stvar da se oprost kazna, a druga je stvar oduzeti mogućnost da se izrekne presuda. (Dr. Albert Kramer: A još morate advokatske troškove da podnositel).

Ali što je najinteresantnije, treba da plati troškove svoga advokata, kad je već imao prilike da dode do presude i da ne snosi nikakve troškove. Ja znam jedan slučaj, da je jedan sudija bio jednim govorom i štampom oklevetan, da je primio mito za svoje sudenje i dobio je nalog iz Ministarstva pravde da mora da tuži, jer to traži interes pravde a ne samo njegov lični interes. I on je tužio. Postupak se vukao. I šta se dešava? Konačno, došla je abolicija, obustavlja se postupak, i tako taj sudija nema mogućnosti da dokaže i dokumentima da je oklevetan. Dakle, trebalo bi bezuslovno da se kod tih amnestija bolje pripazi, da se to uzme kao vanredno ozbiljan akt i da se pazi šta se njime uređuje. Osim toga amnestija treba da ima za podlogu naročito važan događaj, nešto što će u narodu moralno delovati da je on zato dobio milost, jer se nešto desilo što je od važnosti za narod i državu. Medutim, ova poslednja amnestija nije imala nikakvu naročitu podlogu, ništa se nije tako desilo.

što bi nju izazvalo i baš zbog toga ona je štetno delovala.

Ja sam, gospodo senatori, slušao kako seljaci govore: Braćo, ne plaćajte dugove, sad su amnestirani svi grešnici, pa će biti amnestirani i svi dužnici. To je živa istina, da se tako malo važnosti podaje toj amnestiji, te misle da će sad slediti jedna amnestija za sve dugove (**Fran Smodej**: To niko ne kaže!) Ja sam na svoje uši slušao, ja ne bih tvrdio ništa što nije istinito. (**Fran Smodej**: Možda to misle pojedinci!). Možda ne misle ozbiljno ali su izvrgavali poruzi jednu tako važnu instituciju.

Gospodo senatori, već dvadeset godina radi se na izjednačenju zakonodavstva, što je težak posao. Zato treba mnogo vremena, ali ima ustanova koje bi se mogle mnogo lakše izjednačiti. To su takse u postupku kod mesnih sudova. Po tarifnom broju 9 stava 7 Zakona o sudskim taksama plaća se u maličnom postupku kod sreskog suda taksa za ceo postupak: do 100 dinara vrednosti — 3 dinara, preko 100 dinara do 250 dinara — 7 dinara, a za postupak od 200 do 500 dinara — 10 dinara. Dakle, sa 10 dinara paušalne takse sprovodi se postupak kod sreskih sudova za vrednost od 500 dinara. Na tom istom području za tužbe kod mesnih sudova, gde se tuži od 1-300 dinara, plaća se paušalno taksa od 30 dinara i 3% od vrednosti spora, — po tarifi br. 137 Opšteg zakona o taksama. Dakle, gospodo senatori, zamislite abnormalnost na selu. Sirotinja kad hoće da tuži za 1, 2 ili 10 dinara, mora da plati 30 dinara, a u varoši gde su sreski sudovi i gde se može da tuži za 500 dinara, tamo se plaća samo 10 dinara, tako da se sirotinji onemogućuje da dođe do svoga prava. Eto, vidite, kolika je razlika između ove dve ustanove, pa bi to trebalo izjednačiti. Ali moje je mišljenje da ne bi bilo potrebno da se izda nov zakon, već bi se to moglo tumačenjem rešiti. Jer se ove takse naplaćuju po tarifnom broju 173 Opšteg zakona o taksama, dok se kod maličnog postupka to čini po Posebnom zakonu o sudskim taksama, pa treba upozoriti mesne sudove da imaju primenjivati za sve parnice analogne propise tarifnog broja 9, stava 7 Zakona o sudskim taksama.

Gospodo senatori, vidite za ovakve parnice, kao što se kod nas vode kod mesnih sudova, plaća se daleko manja taksa ovde u Srbiji, jer ovde u gradanskom sporu koji se kod općinskih sudova izviđa plaća se po tarifnom broju 359 Opšteg zakona o taksama paušalna taksa do 20 dinara vrednosti — 1 dinar, od 20 dinara do 100 dinara — 2 dinara, a preko 100 dinara — 3 dinara, te još 3% od vrednosti spora po tarifnom broju 360 Zakona o taksama.

Dakle, vidite nejednakosti: jedan srbijanski seljak kad utuži kod općinskog suda plaća za preko 100 dinara — 3 dinara, a kod nas mora da plati 30 dinara na tužbu za 1 dinar. Bilo bi krajnje vreme da se te takse izjednače.

Najposle, dozvolite mi, gospodo senatori, da se osvrnem na jedan slučaj naše pravde i da dokažem da ima zaista nepravde. Vama će biti poznato, gospodo senatori, kakva se kampanja vodila protiv Sokolstva. Izdavane su i čitave poslanice, koje su Sokole prikazivale kao bezbožnike, rušitelje vere, crkve, naročito rimokatoličke crkve, upućujući im i sve moguće pogrde. Zbog takvih poslanica Savez Sokola je tužio sudu biskupa na Krku g. Srebrnića i tu se postupak zavlacio. Bio je delegiran sud u Zagrebu, bila je izrečena presuda osudujuća, pa je bila poništena i opet se to sve vraća u Sreski sud u Zagrebu da do-

nese rešenje, koji je doneo svoje rešenje, koje je bilo poništeno po Vrhovnom sudu i sada se očekivao konačni pretres da se stvar konačno reši. I šta se dogodilo? Čekalo se, čekalo i pošto je izminuo rok zastarelosti za jedan dan sud izdaje rešenje da se postupak obustavlja, jer je nastupila zastara. Niko ne pita, ko je kriv da se onemogućuje nekome da dođe do pravoreka, ko je kriv, da je došlo do zastare.

Iz ovih svih razloga, koje sam ovde naveo, gospodo senatori, moram da glasam protiv predloženog budžeta Ministarstva pravde.

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Reč ima senator g. don Frano Ivanišević.

Don Frano Ivanišević: Dozvolite mi, gospodo senatori, da kažem samo par reči, i to uzmete kao napomenu, a ne kao prigovor za jednu okolnost o kojoj smo danas ovde čuli, i koja je mene potakla da po tom pitanju kažem svoje mišljenje. Malo prije je g. Ministar pravde izložio kako u budžetu ima jedna određena stavka koja iznosi 26 miliona, osam stotina i nekoliko hiljada za upravu rimokatoličke crkve. Nema dakle nikakve razlike od lanjskog i ovogodišnjeg budžeta nego svega za oko 100.000 dinara. Međutim, ja bih želio, gospodo senatori, da ova svota bude u idućem budžetu znatno povećana, i to u onom smjeru, koji ću ja sada izložiti.

Treba ovde priznati, a s tim možemo mi svi biti zadovoljni i ponosni, kako je naša državna administracija providila i dotirala sve svoje funkcionere prema većim ili manjim njenim potrebama, i da svi državni činovnici, bili oni direktno u službi države ili samo suradnici ovog državnog organizma, imaju uređene svoje dotacije za vrijeme službe, kao i kasnije za vrijeme njihove penzije. Jedino čini izuzetak, gospodo senatori, jedna klasa, odnosno jedan stalež. To me i pobudilo da o tome staležu progovorim nekoliko riječi.

Vi ste svi, gospodo senatori, ovdje već čuli i ne treba da ja to napose ističem, kako je ogromna većina našeg pučanstva na selu. To je snaga naše agrarne zemlje, a sada da vidimo, ko je glavni prosvjetni faktor u toj ogromnoj seljačkoj masi. Tu su, gospodo, glavna dva lica. Kada ovo govorim ja imam pred očima samo naše selo, napućeno od čistih seljaka i bez činovništva. Dva glavna faktora, u jednom selu jesu svakako seoski učitelj i seoski svećenik. To su glavni faktori u prosvjećivanju našega sela. Ova je stvar, gospodo senatori, očevidna, kao što je sunce na nebu. A sada da vidimo, kako su opskrbljena ova dva lica.

Učitelji osnovnih škola u Kraljevini Jugoslaviji, to moramo otvoreno priznati, veoma su dobro opskrbljeni, zahvaljujući jednom Ministru, koji više nije među živima, a to oni i zaslužuju da budu dobro opskrbljeni obzirom na veliki napor, koga ulažu pri vršenju svoga poziva. Uz to, kad se uzme u obzir i kratak rok njihovog školovanja, a osobito prije, kada je taj rok bio još kraći nego danas, onda su oni zaista dobro plaćeni u sravnjenju sa drugim državnim činovnicima, koji imaju pored srednjoškolske još i fakultetsku naobrazbu. Ali ja ponavljam, obzirom na njihov naporni rad oni i zaslužuju da budu tako nagradjeni, i oni su danas veoma zadovoljni sa svojim položajem. To je svakako dobro, jer učitelj je prvi temelj naše prosvetne zgrade, pogotovu u našoj agrarnoj zemlji. Profesor srednje škole i fakultetski profesor kasnije samo nadograđuju ono što je ranije stečeno, ali glavni temelj na selu, jeste učitelj. On je,

kako vidite, dobro opskrbljen i za vrijeme njegove službe i za vrijeme njegove penzije.

A sada da vidimo, gospodo senatori, šta je sa onim drugim faktorom, sa onim drugim prosvetnim saradnikom na selu. Šta je sa seoskim svećenikom, i kako je on opskrbljen? Kada je reč o popu na selu, svi ćete vi u jedan glas kazati: on dobro stoji. To se smatra kao jedan od najboljih položaja. Jeste tako, gospodo senatori, jer je rimo-katolički svećenik upućen samo na sebe, on je lišen porodice i on ima veoma skromne zahteve. (**Paja Obradović:** Gde mu glava, tu mu ranal!) Jeste, imate pravo, sve mu je tu, ali pogledajte na koji način on živi. Kad to čovek vidi, onda bi se zbilja začudio i upitao: jesmo li mi u Evropi, živimo li mi u današnjoj Evropi ili u starom, srednjem veku, pa čak i još dalje. Svako bi se začudio, kada izbliza vidi, kako on živi. Vaša je, gospodo, poznato da se župnik na selu uzdržava više dotacijom od svojih župljana, on živi od onoga što mu njegovi župljani daju u prirodnim plodovima, in natura. Ono, što su oni za sebe skupili daju svećeniku i to $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$ itd. prema tome, kako je gde običaj oni dakle njemu daju dio svojih proizvoda i on živi od njihove milosti. To se zove bir, i to je već tradicijom od preko 100 godina uvedeno, i svećenik je, gospodo senatori, na to upućen. Neku malu dotaciju daje država, ali on je osuđen na to. To je vredelo nazad sto i pedeset godina, i to je bilo u ono doba, kad su bili drugi duševni odnošaji i kad je vladala ljubav između seljaka i parohijana. To je bila kao jedna obitelj; kao jedno srce i jedna duša, još za vreme Rimljana u prvo doba kršćanstva, ali to je iščezlo. Vreme je niveliralo i sve to ukinulo! Danas su sasvim drugi odnošaji življenja, danas je sasvim drugi standard života i onoga svećenika, koga treba najpre gledati kao kulturnu i civiliziranu osobu. Jer to je sveštenik, koji je svršio svojih osam razreda gimnazije, dakle svršio je srednju školu i četiri godine teologije, ima fakultetski stepen, a osuđen je da živi sa tim seljacima i da živi o onom doprinosu, što mu seljaci daju u naturi.

Kako se to uterava, ja bih želeo, draga moja gospodo i moji drugovi, da vi prisustvujete, kad dode žetva i kad svećenici sakupljaju ovu svoju redovinu, (**Dr. Josip Nemeč:** Milostinju!) milostinju, prosjačenje, i da vidite njihove sakupljače, subaše, koji idu od kuće do kuće na kolima i kupe harač, pa bi se setili onoga eposa našeg velikog Mažuranića, eposa o Čengić agi, kad je kupio harač. . . . (**Dr. Josip Nemeč:** To je nedolično za svećenike!) Jeste, to je nedolično za svećenike i sramota za jedan tako civilizirani stalež! (**Milan Popović:** Izgleda, da ćete ipak sa nama glasati!) Ja sam uvek bio i jesam za pravicu i za istinu. Ja mogu prema mome gledištu da glasam, ali istinu ću uvek braniti. Istina je za mene najvažnije načelo. Gospodo senatori, to je strašna i teška stvar, i to tako dalje ne ide. Vi znate, kome je najteže! Nije tačno, da većina ljudi oduševljeno plaća porez! Teško je, gospodo, onome seljaku u današnje vreme. Agrarna reforma razdelila je nešto, što je bilo njegovog poseda, a seljak ne daje, jer ne može ni sebi da da. Teško je njemu otkinuti od grla, kad su tu i žena i deca, a svećenik je sam.

Ali ta sakupljačina — to je odurna i mrska stvar! A najmrskija je onome svećeniku, jer on trpi u srcu i duši, a ipak i on treba da živi!

Kad pučanstvo ne može da da doprinos ili neće zbog nekoga sukoba, znate, šta je dužan svećenik da učini. Dužan je da dađe svoj popis i da se obrati gradskom poglavarstvu te da dodu dva žandara sa

bajonetima, da dode rubač, i nosi iz seljakove kuće sve što nađe. (**Tomo Jalžabetić:** Pravi kršćanski svećenik radi da do toga ne dode!)

I onda nastaje popis stvari. Treba popisivati od piladi, stoke itd. i to trpi svećenstvo, i oni se žale. Ja nosim želju i poruku svećenstva, da se jednom preduzmu i uredi ovi odnošaji, naime da država oslobodi seljaka od ovog odioznog tereta, kao što ga je oslobodila u drugim pitanjima, likvidacijom zemljoradničkih dugova, koji su bili mnogo teži za seljaka, nego ova redovina. Svećenici, dakle, mole, da se jednom nađe način, kako bi se to pitanje definitivno rešilo.

Imamo jedan dobar presedan. To spada u resor g. Ministra pravde.

Kad je država mogla to da uredi sa muslimanskom zajednicom, kad je mogla da uredi sa Ustavom od 1931 god. glede pravoslavnog svećenstva i crkve, zašto ne bi istom merom uredila i sa rimokatoličkim svećenstvom. Potpuno je pravo da se to isto tako uredi i da se nađe jedan način za to rešenje. (**Paja Obradović:** Ima popova, koji sada dobivaju 300 din. mesečno. Da Bog sačuva!)

Naša je država lepo uredila naše verske odnošaje, ali mora da uredi i reši ovo pitanje, da se jedanput skine ovaj odiozni teret i da ovo lukno ukine, jer to nije ni kršćanski ni ljudski. (**Dr. Savo Ljubibratić:** To treba pretvoriti u druge oblike poreza!) Tako je! Onako isto kao što je država uredila sa svećenicima pravoslavne crkve, isto tako treba da uredi i sa svećenicima rimokatoličke crkve.

To se pitanje može rešiti putem takozvanog progresivnog poreza. Taj progresivni porez plaćali bi oni, koji su jači. Kod nas u Dalmaciji naš seljak vrlo malo plaća, mi imamo malo zemljarine, i tu naš seljak neće ni osetiti. Ali, treba učiniti kraj ovome načinu uterivanja lukna, ovom prosjačenju. Tako ćete vi učiniti veliko olakšanje našem svećeniku, a i seljaku ćete pomoći.

Ja bih hteo da preporučim gospodinu Ministru da uvaži ove moje napomene i da onako isto kao što je uvedeno za druge veroispovesti, da se to uredi i uvede i za rimokatoličke svećenike.

Potpredsednik Milan Simonović: Reč ima senator g. Dušan Đerić.

Душан Ђерић: Господо сенатори, у години 1931 ступио је на снагу Закон о земљишним књигама и катастру. Тај закон се провађа по читавој земљи, и према томе Закону о земљишним књигама тачно су евидентирани земљишни односи у њима. Сваки грађанин, кад дође и погледа у те књиге, има јасну слику свих односа, везану са једном грунтовном целином.

Свака грунтовница састоји се од грунтовних целина, а свака целина има своју фолију, која има три дела: поседовницу, властовницу и теретовницу.

У властовницу уписују се власници, да ли је власник са целином, или је са половицом, или са трећином итд. На теретовници пишу се терети, који терете ту целину.

По постојећем Закону о земљишним књигама мора се тачно навести, са колико је ко власник неке некретнине. Ако је власник са целином, пише се један кроз један; ако су двојица са половицом, пише се сваки са половицом итд.

Међутим, код нас у Босни и Херцеговини та је грунтовница проведена пре четрдесет—педесет година, и не знам из којих разлога, догодило се, да се при првим уписима књижило у властов-

ници: „за сада са неозначеним деловима“. Ако се јавило пет-шест лица као власници једне целине и комисија није могла пронаћи лозе, онда су завели: „за сада са неозначеним деловима“.

Шта бива? Ти су први књижени сувласници умрли и дошли су њихови наследници. Оставински судија силом прилика постојећу неправилност даље подржава и одређује да се место умрлог икса књиже његови наследници ти и ти, опет сви са неозначеним деловима. И за педесет година, од како је грунтовница проведена, једнако се та неправилност провлачи кроз грунтовне књиге, и данас имате уложака са 80 до 100 сувласника све са неозначеним деловима.

Ово је једна велика неприлика, коју постојећи Грунтовни закон не трпи, зато бих молио г. Министра правде, да једним специјалним законом елиминира ову неправилност из грунтовних књига у Босни и Херцеговини, јер оне чине велику сметњу.

Друга је ствар, што се пре извесног времена било почело са великом штедњом око издржавања судова. Због тога смањеног кредита дошло се дотле, да се постизава двострука штета од оне користи која се том уштедом постиже. У Окружном суду у Тузли, са подручјем великим око пола милиона становника и са 11 среских судова, тај Окружни суд нема свога телефона. Срески суд, који такође има велико подручје, нема такође свога телефона. То је једна ситна свота, која се тиме уштеђује, али још пре 6 година неке је пало напамет, да се то избрише из буџета и тако је стање остало све до сада.

Исто тако штеди се и на огреву, тако да зими по 4 до 5 судца седе у једној соби, и док судија истражилац у једном крају испитује кривца у другом се крају изриче пресуда у име Његовог Величанства Краља.

Исто је тако врло незгодно, што је и буџет за издржавање казненика редуциран тако да се због тога дешавају врло незгодне ствари. Сваки сељак, кад буде осуђен, моли судију: аман господине, одложи ми казну за три до шест месеци, треба да орем и да посвршавам друге радове; и судија му одлаже казну. И тако се пре 2 године десило овакав случај: кад је дошао 8 новембар тј. Митровдан, кад се оваки осуђеници пријављују на издржавање казне, да је дотле нестало буџета за издржавање, и сада људи, пошто су свесни да морају издржати казну, долазе да је одрже, али им судија каже: „Али, људи, ја вас не могу примити пре 1. априла, докле не дође нови буџет“. И тако су људи принуђени да се врате кућама уместо да издржавају казну преко зиме, кад немају пољских радова и кад им је најзгодније било да казну издрже.

Ја сматрам, господо сенатори, да је ово једна минимална ствар и требало би настојати да се ове партије у буџету повећају.

Што се тиче судских зграда, за које је овде изнесено да су врло неподесне могу да кажем да је то исти случај и са зградом Среског суда у Тузли, која је грађена у облику куле за време Отоманског царства и која је била некада коњушница. Ту седи седам судија, чија се надлежност простира над једним великим подручјем. На другој страни, у другој згради, налази се Грунтовница, и кад судији треба да нешто констатује у земљишним књигама, мора ићи у ту другу зграду, да сврши посао. У трећој је згради Окружни суд и у четвр-

тој Шеријатски суд. Држава плаћа кирије за судске зграде око 80.000 динара годишње, иако би се једним дугорочним зајмом дала направити зграда за ове судове и тиме би држава само добила.

Изневши ове сугестије ја молим г. Министра правде, уколико је то могуће, да о овоме свему поведе рачуна, а нарочито би са овим неозначеним деловима у грунтовницама у Босни и Херцеговини, требало што пре да се сврши.

Potprijetnik Milan Simonović: Reč ima Ministar pravde g. dr. Nikola Subotić.

Министар правде др. Никола Суботић: Дозволите, господо сенатори, да се укратко са мало речи осврнем на жеље, приговоре и замерке које сте чули из говора оне господе сенатора, који су узели учешћа у овој дискусији.

Сенатор г. Хрибар прочитао је једну резолуцију, која се мора узети пре као једна жеља, да се издвоји садашње одељење „Б“ код Стола седморице у Загребу, дакле код Касационог суда у Загребу, — да се издвоји за Словенију и ту да се створи посебно одељење Касационог суда у Љубљани.

Краљевска влада је чула за ове жеље и раније, и о томе водила дужнога рачуна, али на крају и — то не смем ни ја у овоме часу да учиним у својим мислима, — да тежње морају ићи за тим да се створи јединствени касациони суд (Поствици на левици: Тако је исправно).

Г. сенатор Милан Поповић истакао је извесне негативне стране у раду ресора Министарства правде. Он се задржао, како сам каже, кратко време и у казненом заводу Лепоглави, иако он у томе казненом заводу није никада био. Он је споменуо један врло тежак догађај са којим је он желио да буде о њему извештаја и у речи Министра правде. Ја не налазим за потребно да се о томе догађају говори зато, јер је тај догађај, који је иначе био тежак, ако се не варам, био у оној буџетској години која је већ прошла, дакле пре него што је наступила ова буџетска година, која се сада завршава. Према томе, тај догађај није више него један одио из прошлости, за коју се не сме желети да се поврати. (Милан Поповић: Спада у завршни рачун).

Сенатор г. Поповић говорио је и о стању у казненом заводу у Сремској Митровици; а специјално је говорио о начину како издржавају казну они, који се зову политички осуђеници, а које свет иначе зове комунистима. Ја признајем да у говору г. сенатора Поповића има много истине, и Министар правде води рачуна о слабим странама свега онога што се догађа у казненом заводу у Сремској Митровици. Али још увек се стално проучава начин како би могле те незгоде да се уклоне евентуално у томе правцу, да се за ове осуђенике створи један посебан завод, где би они могли да издржавају казну без оних реперкусија и без оних рђавих утицаја који остављају и врше ови осуђеници данас у Сремској Митровици. Само морам споменути то, у колико је сенатор г. Поповић споменуо ранијег управника казног завода у Митровици г. Душана Петровића, да његов премештај није извршен по неком захтеву непозваних, по неком захтеву неких утицајних органа који не могу да врше утицај у казним заводима на начин како се имају да извршују казне изречене од редовних судова. Било је и других разлога који додирују интересе јавне службе, и који су одредили да ранији управник казног заво-

да у Митровици г. Душан Петровић буде премештен из Сремске Митровице најпре у Градишку, а затим да добије положај државног тужиоца у Шапцу, који је положај и он сам желео.

Г. сенатор Поповић поменуо је као једну негативну страну у раду Министарства правде, једно чак тешко дело, одлагање казне које је одобрено осуђенику др. Милошу Лудајићу. (**Др. Алберт Крамер:** Ја га добро познајем, раније је увек био у ЈНС, једва смо га се отресли!) Ја га не познајем. Међутим, ја не видим у овоме делу, којим је дозвољено одлагање казне осуђенику Милошу Лудајићу, ја не видим, господо, никакав грех, а још мање неки тежак грех, оне тежине какву му је дао сенатор г. Поповић. Да је др. Лудајић био коначно осуђен на четири године затвора, како му је била одређена прва казна — а ово сам тек сада чуо од г. сенатора Поповића — од стране окружног суда у Суботици, онда би одобравање одлагања извршења казне према њему доиста било незаконито, јер у § 411 Кривичног поступка прописано је, да се не сме давати одлагање казне за осуде које прелазе две године. И зато је г. сенатор Поповић тек при крају свога говора споменуо, да је осуђеник Лудајић осуђен од Касационог суда на годину и по дана затвора. Истина је да § 418 прописује, да Министар правде може дозволити одлагање извршења казне у колико она не прелазе две године, у случајевима неке заразе нпр., али је истина и то да Министар правде може дозволити одлагање извршења казне и у другим особито важним случајевима. Али то не значи да ти врло важни разлози не могу бити субјективни или не смеју имати везе са личношћу оног осуђеника, који такво одлагање казне тражи. (Гласови: Чека на амнестију!)

Господин Поповић зна, да овакво одлагање извршења казне има дневно, доста често. Али г. Поповић по свој прилици зна и то, да је једно овакво одлагање казне било одобрено баш и једном другом адвокату из Суботице, који је још у 1935 години био осуђен, а тек ових дана ће да почне извршавање казне. И он је осуђен на годину и по дана затвора. Према томе, никакви партијски разлози нису руководили Министра правде да одобри овом др. Милошу Лудајићу оно прво од њега тражено одлагање извршења казне. Ја, када би хтео да наведем поједине случајеве, ја бих могао да наведем неколико. Ето, господо сенатори, има у оној познатој сарајевској аграрној афери, која се свршила већ пре дуже времена, осуђеника који још нису наступили казну. Тако је то, стигне људе невоља и наравно није то никаква срећа ни за њих када их стигне казна, али сваки осуђеник гледа тада како ће да се помогне. Према томе ја могу да кажем г. Милану Поповићу, да је ово одлагање др. Милошу Лудајићу дато на његов предлог, предлог који је ипак имао и своје разлоге, јер сваки осуђеник има право да тражи; да пре него што наступи казну уреди своје послове. Тако се и сваком земљораднику дозвољава да не наступи казну у часове и време када је његов рад потребан на пољу, него увек му се дозвољава да наступи казну тек по свршетку пољских послова и тиме обезбеди и издржавање обитељи. Према томе, ја морам да кажем, да је ово једна чисто дозвољена законска радња Министра правде, поводом које не може бити ни замерке, а још мање, нека ми дозволи сенатор г. Поповић, онакве тешке осуде, какву је он изрекао.

Господин сенатор др. Немец говори о судским платама. И ја се слажем са њим да су оне недовољне. Говорио је о потреби да те плате буду боље. Ја бих, када би то стајало до мене, потписао све од речи до речи оно што је рекао сенатор др. Немец. Али ипак могу да му кажем, да ће нови судски закон загарантовати аутоматско унапређење судија. То је један захтев који има неку финансиску реперкусију, али који се мора усвојити, ради тога што се само тако гарантује независност судија.

Господин сенатор Немец је говорио и о различитим називима судова, и у томе су примедбе господина сенатора тачне, али морам казати да ту донекле одлучује и навика. Ја мислим да чак и овде има по који старији господин који Министре назива попечитељима. И ако се већ напуштају донекле називи „Бански сто” и „Сто седморице”, ипак улазе већ у навику ти нови називи апелационих и касационих судова.

Тачно је оно што је господин сенатор Немец казао о зградама. Ја сам се већ донекле о томе изразио. Исто тако може да буде тачно и оно што је господин сенатор Немец говорио о јединственом касационом суду. Његове примедбе о Уредби о земљорадничким дуговима и о потреби хитног одговора и хитних упутстава, ја примам са захвалношћу на знање, и могу казати да већ сада Министар правде по овлашћењу те Уредбе даје она тумачења, кад се та тумачења од њега и траже.

Господин сенатор Немец говорио је и о незгодним странама последње амнестије. У примедбама господина Немеца има извесних и тачности, али ја морам да напоменем и ово: Најтежа замерка која се прави, то је она о аболицији и амнестији штампарских кривица. Ова је одредба једнако ушла у сваку амнестију која је претходила овој последњој. Таква се одредба налази и у претпоследњој амнестији од 5 децембра 1935 године (**Др. Јосип Немец:** Није оправдана! — **Иван Пуцел:** Па, пошто су тако радили други, може се и сада!)

Потпретседник Милан Симоновић: Молим, господо, да не сметате господина Министра при давању одговора.

Министар правде др. Никола Суботић (наставља): Сенатор г. Немец тражио је да се изједначе таксе и да се укину таксе код месних судова. Ја морам да кажем да нисам баш са овом ствари упознат а већ је у амандману, у овлашћењу, које је затражено овим Финансиским законом, истакнуто било и то, да ће се ова разлика у таксама највише осећати на подручју Великог суда у Подгорици, и зато кад се протегне Закон о грађанском поступку и на то подручје, онда ће се почети примењивати и Закон о судским таксама. Ова неједнакост, коју истиче господин Немец, осећа се у поступцима код месних судова, али понављам, да са овом ствари нисам баш много упознат, и мислим да баш нема неке велике потребе, да се траже месни судови кад има редовних судова, који могу да пресуђују и оне најмање ствари, дакле и оне мале до 500 динара.

Још је споменуо г. сенатор Немец као случај неправде онај кривични поступак, који се водио против бискупа Сребрњића. То је, господо, једна чисто судска ствар, по којој Министар правде нема права да се изјасни.

Г. сенатор Дон Франо Иванишевић говорио је о потреби да се укине мировина, доходарина, луконо, како се то на различите начине назива, оно да-

вање које иде римо-католичким парохијалним свештеницима. Г. Иванишевић је истакао, да је дужност државе да и за римо-католичко парохијално свештенство реши ово питање њиховог примања онако како је то већ учињено са другим верама.

Ја не верујем да је г. Иванишевић хтео да истакне тиме да постоји нека разлика, нека неравноправност, која се примењује на парохијално свештенство римо-католичке вере. У овом буџету није могло да буде изложено ништа друго него оно стање које је затечено. Ако питање припадности римо-католичких парохијалних свештеника има да се уреди, зато је потребан један закон. Тај закон није још донесен, а уколико су друге вероисповести, рецимо верска управа Српске православне цркве, то питање решиле, то је зато, што та верска управа има своју аутономију. Она је то питање решила у границама своје аутономне надлежности, а како је решено, ја могу да кажем г. сенатору Иванишевићу да, колико сам чуо, православно свештенство није задовољно тиме. (Један глас: Не може ни бити!)

Г. сенатор Душан Ђерић говорио је о једној неправилности у грађевинским књигама у Босни и Херцеговини. Та ствар, иначе не од великог значаја, која се тек сада појавила, може бити, ја мислим, доведена у ред и исправљена на начин сасвим правилан, на име допуном. Ја морам признати да о овој ствари до сада нисам ништа чуо, а исто тако да није ни тражено од судова у Босни и Херцеговини, дакле, са подручја Сарајевске апелације. Ја мислим да, пошто је то једна чисто теоретска ствар, и једна ствар, која се може лако решити изједначањем овог закона о грађевинским књигама и једнаком применом на свима подручјима, да ће се та жеља г. сенатора Душана Ђерића моћи лако остварити. Ја примам, дакле, и ту сугестију са захвалношћу, дајући изјаву да ће она бити и остварена.

Са овим, ја сам се осврнуо на све главне приговоре, замјерке, и рецимо донекле, и осуде рада Министра правде, а у овом часу имам жељу да поновим своју молбу да изволите, господе сенатори, примити предложен буџет Министарства правде.

Председник др. Ђелимир Маџурапић: Рећ има сенатор г. Милан Поповић ради личнoг објашњења.

Милан Поповић: Ја сам у свом излагању казао за Министра правде, да сам чуо за њега да је свагда био исправан и добар човек и добар правник. Ја морам да учиним једну корекцију. Тако добар правник г. Министар правде ипак није био, да би могао да одбрани ону тезу коју је овде заступао у погледу смењивања управника Казненог завода у Сремској Митровици. Г. Министар је навео разлоге зашто је морао да капитулира и да тога човека премести из Лепоглаве, да га премести у Сремску Митровицу, а затим у Градишку, и да га најзад постави за државног тужиоца у Шапцу. Значи да је ипак морао да капитулира један савесни чиновник на навалу комуниста и да иде тамо, где је постављен за државног тужиоца, што је већ раније био. Тај одговор није такав, да би могао оправдати поступак који је био предузет према томе савесном чиновнику.

Што се тиче друге тачке одговора г. Министра у погледу давања одлагања казне осуђеном за делкт не могу ни ту примити разлоге г. Министра. Г. Министар није нам доказао, да постоји плаузибилитет особито важних разлога, који се наводе у закону. Да је испитао случај, рекао би: телефонски сам испитао материју, знам да је био осуђен на 4

године, па на годину дана. Ништа није био г. Министар у могућности да нам каже, него је остала та чињеница, да је одмах сутрадан, не испитавши ту материју, г. Министар донео тако далекосежну одлуку, иако не постоје особито важни разлози, да се једном корупционашу, кад је једанпут силом законске снаге приведен суду и кажњен, због недовољно образложених разлога допустило одлагање казне.

Један други случај навео је г. Министар, случај јеврејског адвоката из Суботице који је такође добио одлагање. Међутим, ја знам један случај из Аде, где је један сиромашни папуџија, који је имао спор са Уредом за осигурање радника, држао дућан, па није могао платити кирију и после дугог мрцварења осуђен на шест месеци затвора. Он је тражио и молио одлагање казне, пошто је имао жену и троје ситне деце, коју није могао да исхранити. Он је молио за тромесечно одлагање казне и мислите ли да је добио? Није, морао је отићи на издржавање казне! (**Министар правде др. Никола Суботић:** Он је тражио одлагање казне од суда, а не од Министарства правде.) А за онога човека г. Министар нашао је особито важан разлог у § 418 Кривичног поступка, да по своме дискреционалном праву поступи како је учинио. Због тога, господе, не могу примити одговор г. Министра правде и не могу се задовољити.

Председник др. Ђелимир Маџурапић: Gospoda senatori, pretres budžeta rashoda razdela IV — Ministarstva pravde je završen. Prelazimo na glasanje. Glasće se po partijama. Gospoda senatori, koji usvajaju pojedine partije, izvoleće sedeti, a koji ne usvajaju, izvoleće ustati.

Molim g. izvestioca da izvoli pročitati partiju 68.

Izvestilac Fran Smodej прочита partiju 68.

Председник др. Ђелимир Маџурапић: Prima li Senat partiju 68? (Prima. — Ne prima!) Gospoda koja ne primaju, neka izvole ustati. (Manjina ustaje). Objavljujem da je partija 68 primljena.

Izvolite čuti dalje.

(— Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i § 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio većinom glasova ceo predlog budžeta rashoda razdela IV — Ministarstvo pravde i to od partije 69 do partije 199 zaključno. —)

Председник др. Ђелимир Маџурапић: Objavljujem da je Senat primio predlog budžeta rashoda razdela IV — Ministarstva pravde.

Prelazimo sada na pretres budžeta rashoda razdela V — Ministarstva prosvete. Reč ima g. Ministar prosvete.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо сенатори, у свом експозеу одржаном у Народној скупштини 2 т. м., уз предлог буџета за 1937/38 годину, који је отштампан и свима г. г. сенаторима благовремено достављен, ја сам покушао да што јасније и прецизније изложим стање наших просветних установа, прилике под којима оне врше своје функције и резултате које постижу. С друге пак стране изнео сам, шта је Краљевска влада до сада на томе пољу државне политике урадила и шта намерава да уради. Отуда ћу се ја данас ограничити само на допунска обавештења, о којима у напред поменутом експозеу није било речи, која ће у продужењу са оним обавештењима која сам већ дао, допринети да се просветно-културни проблем схвати јасно у свој својој грандиозности и компликованости тако, да ћете, господо

сенатори, моћи лакше донети своју оцену о просветној политици Краљевске владе, као и одлуку по предлогу буџета повереног ми ресора за 1937/38 годину.

Предлог буџета за 1937/38 годину показује расходе за установе и агенде ресора Министарства просвете у укупном износу од 1,054.506.498 динара, што значи скоро 1/10 укупних државних расхода предвиђених за исту буџетску годину. Треба међутим одмах истакнути, да је у овом укупном износу садржан и расход од 184,242.000.— динара намењен за исплату пензијских припадљивости особља Министарства просвете. За потребе скопчане са стварним радом Министарства просвете предвиђа се дакле расход од 870,464.498 динара или за 32,502.083 динара, односно за 3,9% више него у 1936/37 буџетској години.

Редовни расходи стоје према ванредним у износу 30 : 1 а кредити за личне расходе износе 91,4% укупног буџета Министарства просвете.

Према својој намени могу се ови редовни и ванредни расходи сврстати у седам група, од којих свака одговара по једној грани просветног рада. По износу и проценту којим те поједине групе партиципирају у буџету Министарства просвете, поставља се овај ред:

1) Основна настава и народно просвећивање скупа са учитељским школама које — ма и индиректно — имају да служе циљевима основне наставе 537,169.671.— 61,6%;

2) Средња настава и грађанске школе 159,030.755.— 18%;

3) Универзитети и остале високе школе као и остале установе намењене научном раду 90,394.070.— 10,4%;

4) Државне штампарије у Београду и Сарајеву 27,904.372.— 3,2%;

5) Уметничке школе и установе 21,345.145.— 2,4%;

6) Верске школе и субвенције намењене издржавању верских школа 16,853.138.— 1,9%;

7) Просветна администрација и све остале агенде Министарства просвете 17,772.347.— 2%.

Из овог прегледа о расподели кредита на поједине потребе можете се уверити, да је код састављања предлога буџета за 1937/38 г. вођено довољно рачуна о важности појединих грана просветног рада. Више него три петине целокупног буџета намењено је основној настави и народном просвећивању, а колико је то оправдано доказује најбоље чињеница да би у неколико бањовина требало данашњи број основних школа подвостручити па да се свој дораслој деци за школу пружи могућност основног школовања.

Господо сенатори, када се има у виду да ће се у наредном буџетском периоду утрошити скоро једна десетина целокупних буџетских прихода Краљевине Југославије на задовољење наших просветно-културних потреба, онда је неминовно да ће се неким од вас учинити ова цифра и сувише малена, док ће се другима учинити и сувише велика. Отуда се поставља питање: које је од ових два становишта исправно?

У свом експозеу пред Народном скупштином, ја сам изнео да има око 233.000 дорасле деце за основну школу, а која су остала ван школе, и да би стога требало изградити 3.400 нових основних школа. За изградњу једне неподељене основне школе потребан је поред народне радне снаге просечан издатак од 120.000.— динара, па би према

томе за изградњу поменутог броја нових школа требало око 400,000.000.— динара.

Према једном прорачуну за изградњу нових гимназија и модернизација и адаптирања постојећих гимназијских зграда према савременим потребама наставе био би потребан један инвестициони капитал од 300,000.000.— динара, а других 300,000.000.— динара би тамам задовољили потребу изградње наших универзитетских зграда, њихових института, библиотека и завода.

Као што видите, господо сенатори, само по ова три основа нама би био потребан један инвестициони капитал од једне милијарде динара. Али се тиме ни изблиза не би задовољила потреба наше просветно-културне делатности. Ништа мање потребе нису у погледу зграда за наше посебне високе школе, научне заводе, музеје, архиве, библиотеке, позоришта, установе за народно просвећивање, итд. без којих се просветно-културни напредак не може ни замислити. К томе треба додати и личне издатке ради осигурања и већег и квалитативно бољег наставничког кадра и других просветно-културних радника.

Све до сада ми смо посматрали наш просветни проблем са становишта једне од ма које најпросвећеније и најкултурније земље света, и када се још узме у обзир и чињеница да предложени кредити за личне расходе износе 91% од укупног буџета Министарства просвете, онда је сасвим појмљиво што се неким чини да је буџет Министарства просвете недовољан. С друге пак стране, као што сам мало пре наговестио, постоји мишљење да је буџет Министарства просвете и сувише велик. И то је мишљење појмљиво.

Када имамо у виду наше саобраћајне потребе у железницама, сувозним путевима, мостовима, телеграфима и телефонима, или потребе наше санитетске и болничке службе, или захтеве нашег рудног блага, које треба што пре привести задовољењу народних потреба, или потребе наше пољопривреде, нашег правосуђа или наше одбранбене силе, која мора стално водити рачуна не само о количини већ и о квалитету оруђа и друге спреме и држати стално корак са модернизовањем струке, итд. онда је сасвим природно што многи љубитељи ових разних струка стоје можда под импресијом да је од укупне суме државних расхода за наступајући буџетски период ресор Министарства просвете однео лавовски део.

Господо сенатори, када смо овако заједнички размотрили једно и друго гледиште и погледали и с једне и с друге стране медаље, онда ћете се свакојачко са мном сложити, да је цифра расхода повереног ми ресора правилно одмерена како са гледишта народне просвете, тако и са гледишта народних финансијских могућности, о којој се стално мора водити рачуна, ако се жели обезбедити трајан и солидан напредак наше земље.

Прелазећи сада на поједине гране нашег просветно-културног делања, желео бих да додам још следећа обавештења у погледу основне наставе.

Основна настава

Новим Финансијским законом овлашћујем се да у споразуму са г. Министром унутрашњих дела донесем уредбу са законском снагом, којом ће се распоредити сва места односно школе на које се односе услови прописа ст. 1 § 101 Закона о народним школама, тј. колико је година наставничке службе потребно за поједина места универзитетска, банска, градска, варошка итд. Због недоста-

така у законским одредбама у овом погледу многа места — нарочито она која улазе у атар појединих градских општина — често пута нису могла доћи до учитеља, јер старији учитељи инклинирају ка градској служби, а млађи се нису могли постављати у те школе, јер нису имали довољан број година наставничке службе.

Нова уредба, која ће се донети, има за циљ да ову тешкоћу отклони и да успостави ред у распореду учитељског кадра по појединим местима држећи се принципа, да старији и према томе искуснији и са породичним потребама већи, имају предност над млађим у погледу стицања службе у варошима, градовима, бановинским и универзитетским седиштима.

Исто тако, Краљевска влада, у жељи да исправи једну крупну омашку ранијих законских прописа у погледу једне групе можда најзаслуженијих учитеља, унела је одредбу у Финансијски закон, да се „лицима која су вршила наставничку или школску административну службу у верским аутономијама и школама, општинским школама и школама дружбе Св. Ђирила и Методија, и та им је служба била главно занимање, па су непосредно прешла у државну службу, признаје се време проведено у помнутим установама и школама као ефективна државна служба у смислу §§ 113, 116, 120 и 124 Закона о чиновницима од 31. III. 1931 г.

Ово важи за лица која су раније пензионисана, у колико им горе поменута служба није узета у обзир код одмеравања пензије.

Учитељима и учитељицама српско-православних школа у бившим покрајинама Босни и Херцеговини, Далмацији, Војводини, Славонији и Хрватској, време проведено у наставничкој служби тих школа рачуна се као ефективна државна служба како за стицање права на пензију, тако и за одређивање количине пензије, а учитељима и учитељицама истих школа у Босни и Херцеговини, који су присилно стављени у пензију од бивших аустро-угарских власти рачуна се за напред наведена права још и оно време, које су провели у оваквој пензији и то од 1 марта 1916 па до ступања у државну службу после Уједињења.

На овај начин задовољиће се оправдани и правични захтеви дотичних учитељских лица, и ако после 18 година неизвесности и страха од неосигуране старости и изнемоглости на народном послу.

И на крају имам да споменем нову одредбу у Финансијском закону за 1937/38 годину, по којој учитељицама народних школа престаје служба, када се удају за лица, која нису учитељи народних школа. (Један глас са леве: Ту сте погрешили!). Ова на око строга мера није ништа ново у нашем школском законодавству, њу је садржавао Закон о народним школама у Краљевини Србији до 1904 године, таква је одредба постојала у Хрватској до 1914; а у Босни и Херцеговини до ослобођења. Обнављање ове одредбе траже интереси народне школе, јер учитељице удате за неучитеље претстављају огромну сметњу за правилан размештај учитељског особља и њихово питање у великој мери омета редовно одржавање наставе. Ако им је муж слободне професије, онда су овакве учитељице непокретне, и ако врло често постоје јаки разлози да се преместе из односне средине. Ако је муж државни или самоуправни чиновник, онда сваки његов премештај повлачи за собом премештај жене-учитељице. Па ако се такав премештај не може провести с разлога што у новом ме-

сту има довољан број учитељских лица, или што жена-учитељица по годинама службе не испуњава услове за ново место, онда се оперише са фингираним боловањем које често траје по годину и више, док за то цело време остају деца у њеном разреду без наставе. Број оваквих случајева није мали, он бива из дана у дан све већи на штету наставе, а исто тако на штету брачне заједнице учитељице, кад мора да живи одвојено од свога мужа.

Не треба испустити из вида да ће одласком овакве учитељице, која је удајом колико толико себи осигурала егзистенцију, створити могућност за постављење једног њезиног друга или другарице, који годинама чекају на учитељско место, живећи често у највећој беди.

Толико у допуну онога што сам већ изнео у Народној скупштини, у погледу основне наставе.

Средња настава

Прелазим, господо сенатори, на средњу наставу. У експозеу пред Народном скупштином у главном сам изнео сва актуелна питања у вези са нашим средњим и средњим стручним школама. Један од г. г. сенатора у Финансијском одбору Сената поставио ми је сасвим умесно питање: Шта намеравам подузети за реформу средњошколске наставе с обзиром на наш садашњи наставни програм и с обзиром на факат да наша данашња средња школа не спрема омладину довољно способну за живот? Ово своје мишљење потврђује г. сенатор тим што данашња средња школа, по његовом мишљењу, не даје својим ученицима онако темељна знања као што су то давале гимназије ранијих времена када је он био ученик. Да би се могао дати одговор на ово питање које се иначе често поставља на другим местима и у другим приликама, потребно је обухватити у једном кратком прегледу све главније проблеме који стоје у вези са нашом средњом наставом.

На првом месту нека ми је дозвољено да укажем на конзерватизам нашег народа, када је реч о школи уопште. Код нас су у главном утврђена три типа школе: основна школа, средње школе и универзитети. Све друге врсте школа новијег су датума и морале су се борити са великим тешкоћама да би се успоставиле и да би уопште могле опстати. Већина нашег народа не зна да осим гимназије постоје или би могле постојати и друге школе, нарочито стручне, које би њима и њиховој деци могле пружити већу корист у погледу оспособљења за обезбеђење њиховог будућег живљења.

Из тога излази други актуелни проблем који је уско везан са успешним радом средње школе, а то је пренатрпаност средње школе с врло великим бројем ученика који у њу улазе скоро без икаквог одабирања, а нарочито без одабирања у том смислу да ли дете има уопште способности и наклоности за школу, нарочито у вишим разредима, или је нема. Већина родитеља па и један део од г. г. сенатора у Финансијском одбору Сената бацају кривицу на школу ако дете не покаже у школи онај успех који се од њега очекује. Овакве замерке долазе отуда што се полази од једне погрешне претпоставке, да је свако рођено дете истовремено и способно за школско образовање.

Из овог другог разлога — преоптерећености средњих школа, што важи и за наше универзитете и остале високе школе, рађају се и друге тешкоће које ометају правилан и пожељан рад наше средње школе. У мешавини способних и неспособних за школско образовање исцрпљује се наш, и онако

недовољни, наставнички кадар, као и наша недовољна материјална сретства, збирке, инструменти, кабинети и остала школска учила и то све са крајњим резултатом да се неспособни после неколико година ипак одстране од школе, како на штету њихову сопствену и њихових родитеља, тако и на штету државе, а што је најтеже и на штету оне способне деце која нису могла у потпуности да добију потребну индивидуалну пажњу својих наставника и која нису имала на расположењу сва она материјална сретства за развијање својих природних способности која би им иначе била на расположењу за њихово комплетно усавршавање, да се наставнички кадар и та материјална сретства нису морала делити између њих и оних ученика који су се показали за школу неспособни.

Треће, у прошлостишњем и у овогодишњем експозеу у Народној скупштини истакао сам такође неједнакост у условима за средњошколско образовање омладине у појединим деловима наше Краљевине. Ту неједнакост показују најбоље ови податци о броју ученика који су по свршетку четвртог разреда основне школе ове школске године продужили своје школовање у вишој народној школи, грађанској школи и гимназији.

Број таквих ученика износи:

У Дравској бановини 28,217, у Дунавској бановини 26,091, у Савској бановини 13,508, у Приморској бановини 8,903, у Београду 5,226, у Дринској 3,761, у Зетској 3,623, у Вардарској 2,791, у Моравској 2,755, у Врбаској 1,238. Ако се успореде крајности показује се да је број овакове деце у Дравској бановини 23 пута већи него у Врбаској бановини.

Као четврти моменат који се мора држати пред очима када се говори о квалитету рада у нашим средњим школама треба споменути недовољан број наставника, школских просторија и наставних сретстава од којих зависи успех рада. Почетком школске године 1936/37 био је прилив нових ученика у средње школе толики, да је требало отворити 180 нових одељења што је изiskивало потребу од најмање 270 нових наставника. Према расположивим буџетским сретствима постављено је само 230 наставника, т. ј. за 40 мање него што би изiskивала права потреба. Када би хтели да све наше средње школе подмиримо довољним бројем редовних наставника за све предмете морали би их поставити још 300, док су буџетом за 1937/38 осигурани кредити само за 100 нових суплената и то од 1 септембра 1937 године, што значи, ако прилив нових ученика буде исти у наступајућој школској години као што је био у овој! да ћемо у средњим школама у 1937/38 школској години радити са скоро 500 наставника мање него што је стварно за нормалан рад потребно.

Пето, недовољан број наставника, школских просторија и других материјалних погодности за успешно извођење наставе има за последицу неједнакост свршених ученика средњих школа у погледу њихова знања и спреме.

Сведочанства о нижем и вишем течајном испиту једне гимназије претстављају извесну количину и извесни квалитет док међутим друга средња школа даје иста сведочанства у руке ученицима чије се знање и способности не могу ни из далека мерити са знањем и способностима ученика прве гимназије.

Шесто, сви ови ученици стичу на основу добиених сведоци право прелаза у више разреде гимназије или на универзитете па се као последица

тога показује факат, да лошије гимназије својим ученицима мајоризирају боље гимназије, а шта то значи за нашу државу у будућности не треба нарочито истицати.

Седмо, не сме се изгубити из вида, као што се то често чини, да је средња школа као и све остале школе једна динамична сила и да се она непрекидно креће у духу савременог живота. Отуда се код ње увек и поставља питање реформе наставног плана и програма како би могла одговорити својим циљевима у даним моментима. Када се прелиста историја развитка средњих школа и код нас и у другим земљама долази се до констатације, да је сваки период имао и своју средњу школу која му је највише одговарала.

Дуг низ година доминира у целој Европи класична гимназија, развитак технике доноси нов тип средње школе реалку, али се убрзо затим показује жеља да средња школа садржи бар делимично најмаркантније особине класичне гимназије и тако се рађа нови тип реална гимназија.

Из тога разлога не може се рећи да данашња средња школа није на оној висини на којој је била када је г. сенатор био гимназијалац, јер данашња школа, с обзиром на разне изуме из сфере науке и уметности, нова открића, измењене политичке, социјалне и привредне прилике и код нас и у другим државама, има да решава сасвим друге проблеме и да даје сасвим друге директиве, упутства и сазнања школској омладини, као што ће све те директиве, упутства и сазнања бити свакојако упућене у другом правцу кроз кратак низ година.

Пре осам година прописан је нови наставни програм за наше средње школе и ове године излазе први матуранти који су по том наставном програму од почетка свога школовања инструкисани. Међутим, промене које су се у напред помнутим правцима десиле за ових осам година, већ налажу хитну потребу да тај скорашњи наставни програм подвргнемо ригорозној ревизији, што још један пут потврђује, да се средња школа стално налази у динамичком а не у статичком стању.

Када се сви ови проблеми у вези са животом средње школе имају у виду, онда је јасно да се одговор на постављено питање г. сенатора: шта намеравам да учиним за реформу средње школе, не може дати са оном лакоћом којом је само питање постављено.

Господо сенатори, ја сам свестан тежине свих горе истакнутих проблема и спреман сам да енергично приступим њиховом решавању.

У своје овогодишњем експозеу у Народној скупштини нагласио сам да сам дошао до уверења, да се питање велике пренатрпаности средње школе може решити само на тај начин, ако се у свим већим местима отвори довољан број добро организованих грађанских школа и да се изменом Закона о грађанским школама омогући њиховим апсолвентима несметан прелаз у све средње стручне школе, а под извесним условима и у средње школе. Доследан овој одлуци отворио сам у прошлој години седам нових грађанских школа, па ћу и у будуће врло радо прихватити свако тражење за отварање нових грађанских школа.

Питање школских зграда је моја озбиљна брига. Поред већ подигнутих гимназијских зграда у Љубљани, Загребу, Нишу, Алексинцу, Пожаревцу и Шибенику постављени су темељи за нове гимназијске зграде на Цетињу и у Крушевцу као и за две нове зграде у Београду. Запазио сам да се у последње време јавља све већа активност по поје-

диним бановинама, па се надам да ће се убрзо омогућити подизање и нових зграда у Шапцу, Пожаревцу, Петровграду, Прокупљу и Крагујевцу.

Један од најважнијих фактора за постизавање успеха у средњој школи је без сумње наставник. Зато ако се хоће да се створи добра школа која ће одговарати многостраним задатцима, мора се наставнику посветити највећа пажња. И данашња школа и њени ученици много више траже и очекују од својих наставника него пре 20 и 30 година. Да би наставник могао бити својим ученицима ауторитет, њихов вођа и учитељ, он мора поред беспрекорне стручне спреме и широке културе бити верзиран и у питањима која строго узев не спадају у његову струку.

На овом месту мора се с похвалом истаћи пожртвованост и напоран рад средњошколског наставничког кадра у односу према материјалним наградама коју за тај рад добијају. Од преке је потребе да се што скорије успостави правичан сразмер између ова два чиниоца.

Стручну спрему добивају наставници на Универзитетима па иако је та спрема далеко боља и пунија него првих година после рата, пренатрпаност Универзитета бројем студената не допушта наставничким кандидатима да за време свога универзитетског школовања добију потпуну педагошко-методску спрему. Стога сам припремио пројект Закона о педагошким институтима при нашим универзитетима који ћу у погодном моменту изнети на озакоњење. Међутим већ почетком ове школске године издао сам методска упутства за рад из свих предмета који се уче у средњој школи. За грађанске школе дата су таква упутства уз нови наставни програм за те школе који сам такође ове школске године прописао. Те инструкције послужиће корисно нарочито млађим наставницима, а много ће допринети да се уједначи метода наставног рада у свим школама.

Да би се побољшала настава у средњим и грађанским школама, израдио сам Правилник о сталном надзору у тим школама. Досадањи начин надзора не може задовољити. Министрови изасланици долазили су у школе тек на крају школске године, па како није било утврђених методских упутстава, ти су изасланици давали упутства за рад у школама по своје нахођењу и мишљењу, па се догађало да су та мишљења била контрадикторна и у најелементарнијим стварима. У предлогу буџета за 1937/38 годину предвиђен је код Министарства просвете кредит за 12 сталних наставних инспектора за разне групе предмета. Ти инспектори вршиће не само контролни надзор, него ће приликом инспекције давати упутства наставницима како да раде у школи, а потом ће контролисати како су наставници та упутства применили. Правилник за рад тих стручних наставних инспектора већ је израђен у Министарству просвете.

Како сам горе споменуо, навршава се 8 година од када је за рад средње школе прописан садашњи план и програм. У овом временском размаку и Министарство просвете и наставници стекли су у том погледу извесно искуство, па сам се одлучио да у сарадњи са наставничким организацијама, истакнутим просветним и културним радницима и са Главним просветним саветом садашњи наставни програм подвргнем ревизији.

У случају потребе спреман сам да отворим и широку анкету по овом питању. Уколико се приговори који се с времена на време јављају и у наставничким круговима и у јавности покажу тачни

биће садашњи план и програм саображен потребама данашњег живота и захтевима савремене науке. Тај ће се посао обавити с највећом пажњом и брижљивошћу.

Исто тако предузео сам кораке да решим и још један крупан недостатак у правилном подизању наше средњошколске омладине. Тиче се њиховог телесног васпитања. По постојећим законским прописима, наша средњошколска омладина може бити само члан Сокола и Црвеног крста. Међутим, из њихових редова се регрутују и чланови за разне спортске клубове, друштва, удружења итд. где има и других чланова различитог узраста и положаја, разних схватања и стремљења, разног степена културе и просвећености и тако даље, те је ово и од школе и од просветних власти неконтролисано врбовање и рад школске омладине у по неким од тих клубова и организација често пута делало врло штетно не само на директне учеснике, већ су се те негативне последице преносиле и у школу на омладину која није директно била ангажована у раду тих клубова и организација.

Надам се да ћу и ово питање решити у врло блиској будућности на једној основици, која ће бити у интересу не само средњошколске омладине и њихових родитеља, већ и државе, која жели да своју омладину види здраву и снажну духовно и телесно.

У току примене садашњих закона о средњим, грађанским и учитељским школама запажени су у тим законима извесни недостаци и празнине које треба у интересу правилног рада тих школа што пре допунити или изменити. Стога намеравам да по саслушању меродавних чинилаца поднесем Народном претставништву предлог за допуне и измене поменутих закона, чији сам пројекат већ израдио.

Горе сам напоменуо да би за нормалан рад са данашњим бројем ученика у средњим школама било потребно око 300 нових суплената. Међутим буџетска средства су потпуно исцрпљена и нова постављења у већем броју неће се моћи вршити до септембра ове године, када ће ми стајати на располагању кредит за 100 нових суплената, док се у Министарству просвете налазе 962 молбе кандидата од свих струка за постављење. Да ти кандидати, чекајући на постављење, не би губили везу са науком и са својим будућим позивом, сматрам да би било корисно за њих и за школу, ако би се један део под извесним условима припустио на рад у школу, где би се као волонтери под руковођењем искуснијих наставника уводили у наставнички рад и на тај начин стекли право на полагање државног стручног професорског испита.

У интересу наставника прописао сам у априлу 1936 године правила за оцењивање средњошколских наставника. Место досадашњег поверљивог тајног оцењивања наставници се сада оцењују јавно, оцене им се саопштавају, те имају право жалбе на оцене као сви остали државни чиновници. Наставнике оцењује комисија при банским управама и у Министарству просвете, а у њих улазе и претставници сталешких удружења наставника средњих односно грађанских школа.

Питање уџбеника државног издања

Завршујући на овај начин поглавље о основним и средњим школама, обавештења која сам вам дао не би била потпуна, ако не бих казао и коју реч по питању уџбеника државног издања.

27 септембра 1929 године донесен је Закон о уџбеницима за народне, грађанске, учитељске и средње школе. По овом Закону сви уџбеници, помоћне књиге и наставна сретства за поменуте школе су државног издања и једино се они могу употребљавати у овим школама. Министар просвете расписује конкурс, избор рукописа врши специјална комисија и првом наградом награђени рукопис штампа се као уџбеник државног издања. Ради издавања уџбеника државног издања образује се у Министарству просвете издавачница школских уџбеника.

Министарство просвете није по овом Закону поступило све до 1935 године, када је мој претходник 23 јануара 1935 расписао конкурс за израду уџбеника националне групе предмета у средњим школама и то:

I За српскохрватскословеначки језик

- 1) Граматика српско-хрватско-словеначког језика за ниже разреде средњих школа;
- 2) Читанка за I, II, III и IV разред средњих школа;
- 3) Историја југословенске књижевности за више разреде средњих школа;
- 4) Историја српско-хрватско-словеначког језика са прегледом наших дијалеката;
- 5) Теорија књижевности;
- 6) Антологија народне поезије, као помоћни уџбеник.

II За народну историју:

- 1) Историја за III и IV разред средњих школа.

III За земљопис:

- 1) Краљевина Југославија за IV разред средњих школа;
- 2) Краљевина Југославија за VIII разред средњих школа.

Исто тако расписан је 15 фебруара 1935 конкурс за уџбенике основних школа и то:

I За српскохрватскословеначки језик:

- 1) Буквар са читанком за I разред основних школа: (ћирилицом, латиницом и на словеначком наречју);
- 2) Читанка за II разред основних школа;
- 3) Читанка за III разред основних школа;
- 4) Читанка за IV разред основних школа;
- 5) Граматика за III разред основних школа;
- 6) Граматика за IV разред основних школа;
- 7) Граматика за III и IV разред основних школа на словеначком.

II За народну историју:

- 1) Историја за III разред основних школа;
- 2) Историја за IV разред основних школа.

III За земљопис:

- 1) Земљопис са атласом за III и IV разред основних школа (једна књига).

IV За рачуницу:

- 1) Рачуница и основи геометрије за III разред основних школа;
- 2) Рачуница и основи геометрије за IV разред основних школа.

V Познавање природе и поуке о здрављу:

- 1) Познавање природе и поуке о здрављу за III разред основних школа;
- 2) Познавање природе и поуке о здрављу за IV разред основних школа.

VI За практична привредна знања:

- 1) Опште привредне поуке за III и IV разред основних школа;
- 2) Пољопривредне поуке за III и IV разред основних школа и
- 3) Домаћинство за III и IV разред основних школа.

Рок конкурса био је годину дана и у јануару односно фебруару 1936 године приспео је на конкурс довољан број рукописа, нарочито за основне школе.

То је досадашње и садашње стање овог питања.

Господо сенатори, сматрам да није потребно нарочито истицати огромну важност и далекосежне последице по национално просветну политику наше земље, које се могу скривати иза оваквог решења овог крупног просветног проблема. Овде се ради о интересима најширих народних слојева из свих друштвених сталежа, а тако исто и о битним интересима наше државне просветне политике.

Министарство просвете је заинтересовано у питању школских уџбеника, јер по дефиницији своје компетенције сноси одговорност за васпитање и образовање наше школске омладине не само у погледу појединих научних дисциплина већ и у погледу националном.

Ђачки родитељи су заинтересовани у овом питању, поред осталог, и због тога, што за већину њих набавка школских књига претставља приличну материјалну тешкоћу, која се повећава у моментима када млађи син не може да се користи књигама старијег, а да и не помињем све оне оправдане замерке и приговоре ђачких родитеља, када се у једној те истој школској години мењају гарнитуре школских уџбеника из овог или оног разлога.

Ништа мањи није интерес наше штампарске и графичке индустрије и издавачких предузећа, као и повлашћених књижара, јер штампање, издавање и продаја школских уџбеника претставља знатан део њиховог пословног промета.

И на крају у питању су и интереси самих лица школских уџбеника.

Сви ови интереси се често пута укрштавају и сукобљавају и да би се нашло правилно решење, Краљевска влада нашла је за потребно да привремено обустави даљни поступак по обављеном курсу, те ми је стога дато овлашћење Финансијским законом за 1936/37 годину, по коме могу донети уредбу са законском снагом о изменама и допунама Закона о уџбеницима, а то све у намери да се ово питање боље проучи и саслуша мишљење Главног просветног савета, који није имао прилике да заузме своје гледиште приликом доношења Закона о уџбеницима.

Како је сада питање свестрано проучено, то се надам да ћу по истом моћи свој предлог поднети Министарском савету на дефинитивно решење још у току ове буџетске године, а уколико то због краткоће времена не буде могло бити, одмах почетком следеће буџетске године, и то на основу овлашћења које ми даје и Финансијски закон за 1937/38 годину. За сада могу изјавити само то, да ће мој предлог за решење овог крупног и важног питања водити рачуна о интересима свих заинтересованих група, али ће он првенствено водити рачуна и ослањати се на принцип врховне и

дубоке потребе обезбеђења функције државе, као одговорног фактора и васпитача националних омладинских генерација.

Универзитети

Господо сенатори, прелазим на питање наших Универзитета. Ми имамо три Универзитета: у Београду, у Загребу и у Љубљани — и два самостална факултета — Филозофски у Скопљу и Правни у Суботици. Укупан број студената је 15.303, и то у Београду 7.726, у Загребу 5.050, у Љубљани 1.788, у Скопљу 168, у Суботици 571. Укупан расход на универзитете је дин. 75,030.950, од чега отпада на Београд са Скопљем и Суботицом дин. 36,488,250, на Загреб дин. 27,362.458, на Љубљану дин. 11,180.242.

Просечно на једног студента Универзитета државни расходи годишње износе дин. 4,398.— Та просечна сума није једнака на универзитетима; у Београду је дин. 4,361.—, у Загребу дин. 5,418.— у Љубљани дин. 6,253.— Укупно имамо 21 факултет: 3 богословска, 4 филозофска, 4 правничка, 3 медицинска, 2 пољопривредно-шумарска, 2 ветеринарска; осим тога постоји један фармацеутски отсек. На тим факултетима ради 256 редовних професора, 108 ванредних професора, 101 доцент, 187 асистената, поред хонорарних и контрактуалних наставника.

Кад се ови бројеви прегледају, прво питање које се намеће јесте: да ли је ово све потребно, да није сувишно, или је још мало, или је, може бити, баш оно што нама треба. С једне стране, узевши у обзир стање просвећености и писмености најширих слојева нашега народа, чини се да је овако разграната виша настава претераност, чак и луксуз; с друге стране, разматрајући претставке и жеље појединих факултета и њихова тражења нових кредита, и личних и материјалних, може се доћи до закључка, да је све ово што имамо и што се даје — мало. На ствар се не сме гледати једнострано. Тачно је да су наши најшири народни слојеви, нарочито у извесним крајевима, у погледу просвећености и писмености много заостали, и да на њихово просвећивање, у основној школи и у свима осталим школама и институцијама томе намењеним, треба обратити највећу пажњу и дати за то кредита до максимума. С друге стране, ми не можемо, а да не изграђујемо нашу националну културу, да се не подижемо до врхова науке, технике и уметности на којима се налазе други народи, надокнађујући брзо, у врло много случајева, оно што је по номиналности историских прилика било пропуштено; нити можемо нити смећмо спречавати формирање наше народне интелигенције и наших стручњака, подизање наших људи до највиших степена духовног живота и учествовање у племенитој утакмици са осталим народима при стварању највиших блага човечанства.

И ту би дакле, било оправдано обратити највећу пажњу и дати за то кредите до максимума. Међутим, и у једном и у другом случају постоје границе до којих се може ићи, а преко којих се не сме прећи. Та граница омеђена је финансијском моћи нашега народа, односно величином нашег годишњег националног дохотка. Отуда је узалудна свака борба за повећање личних и материјалних расхода преко те границе, која би могла опстати трајно а да се не угрозе иеки други интереси народног живота. Али, ако је, као што јесте, та апсолутна цифра државног кредита, која

се из године у годину предвиђа државним буџетом за наше Универзитете ограничена, то још не значи да је она рационално подељена како у односу личних према материјалним потребама, тако и у односу једног према другом факултету, заводу, институту или семинару. Тако на пример има више истородних завода који једва вегетирају, а кад би их било мање, радили би боље, јер би више појединачно добијали. Кад би, према напред изнесеној идеји, било установљено колико нама уистину треба и колико можемо финансиски издржавати факултета и каквих, колико катедра и каквих, и то тако да добију оно и онолико, и у личним и у материјалним кредитима, што ће их у истину оспособити за несметан и интезиван рад, оба питања би била тим самим решена. Онда би ситуација била чиста и јасна. У организационом, административном, економском и финансијском погледу били би универзитети стабилизовани и могли би се потпуно посветити ономе ради чега су и основани, и подигли би квалитет свога продукта на висину која је пожељна и која се мора уткати у општи народни живот, ако мислимо да обезбедимо својој земљи успешну утакмицу на политичком, економском и културно-просветном пољу са осталим културним народима света.

Са таквим схватањима, господо сенатори, Краљевска влада ће приступити решавању и овог једног од најкрупнијих просветних проблема у споразуму са свима компетентним факторима и у колико буде потребно, предложиће Народном претставништву предлог закона о изменама и допунама Закона о универзитетима, ради регулисања ових и других универзитетских питања, а све у циљу обезбеђења успешног рада школа и задовољењу интереса опште државних.

Нашим универзитетима је законом загарантована аутономија. Аутономија Универзитета је тековина напредног времена и гаранција за слободу науке; она се мора одржати, она се мора бранити, она се мора чувати, поштовати и ценити од стране оних на Универзитету и од стране оних који нису тамо. Али мислим да би то једва требало и поменути, — аутономија не може прелазити оквире општих закона који у држави важе за све грађане без разлике на положај, звање и занимање, (Милан Поповић: Тако је!) не може значити неку неприкосновеност и екстериторијалност у сваком погледу, а најмање може значити непризнавање осталих државних закона и прописа, или мешање, позивом на аутономију, у ствари која са универзитетима као установама немају везе. Такво схватање аутономије могло би само шкодити Универзитету и као школи и као научном заводу. (Гласови на десници и левици: Тако је!)

Проматрајући број студената на универзитетима, намеће се исто питање као и код броја факултета: да ли је он велики или не? Решавајући то питање, треба разликовати две врсте студија. Ако неко иде на Универзитет ради свог личног усавршавања, нико му то не може спречити и не треба да му спречава. Свакако, што је више људи са школама тим боље. Универзитети су да им то више научно и стручно васпитање дају и оцене могу ли им се дати и формалне квалификације. Таквих студената није никад много.

Изгледа, међутим, да је таквих студената код нас врло мало. Око 90% наших студената студира

ради тога да би на основу дипломе, добили службу, у првом реду државну службу. Према томе, питање код нас треба поставити овако: да ли се у државној и приватној служби може запослити онолико младих људи колико их завршава студије на Универзитету а без такве службе немају друге егзистенције? Није, дакле, реч о хиперпродукцији интелектуалаца, него о хиперпродукцији кандидата за службу у првом реду за државну службу. Као и питање броја факултета и ово је од првокласне важности и њиме би се требало озбиљно забавити. И његовом решавању требаће озбиљно приступити на темељу статистичких података од стране државних и самоуправних власти као и приватних институција.

У вези са овим питањем о броју дипломираних студената стоји и питање о онима који проведу извесно време на универзитету, па оду завршивши га. Број њихов је већи него што би требало да буде. Овако велики број несвршених студената долази у главном од неуспеха на испитима, што је опет последица можда лошег квалитета ђака који из средњих школа долазе на универзитете. Према томе, поред проблема квантитета квалификованих поставља се и на универзитету и у средњим школама, и проблем квалитета, чија је резултанта и средња вредност неоспорно тим нижа што је квантитет већи. Због тога, свакако и бива да се извештај број студената рађе бави на универзитету другим пословима него учењем и студијама и да више подлеже разним утицајима који долазе изван универзитета него утицајима својих професора.

Велики број наших студената је у врло тешким материјалним приликама и државне и приватне установе, и сами универзитети и приватна лица притичу у помоћ, но то је све још недовољно. Тешкоће нису само у томе што су суме мале, него још више у томе што у целој тој акцији има врло мало система, плана, организације и избора. Кад би се тачно знало колико се даје, ко даје, коме се даје и по каквим принципима треба да се даје, сиромашним ђацима одличног и врло доброг успеха могло би се осигурати школовање. Делење тренутне помоћи, без плана и без избора, давање помоћи по препорукама лица која са школом немају везе, помагање оних који по свом успеху то не заслужују не само да не доноси ништа позитивно, него даје негативне резултате.

Један од најважнијих услова за успешан рад универзитета су потребне зграде, нарочито за институте, лабораторије и клинике.

Краљевска влада поклонила је питању изградње универзитетских зграда већ од првог почетка велику пажњу, па је буџетима за 1935/36, 1936/37 вотирано за потребе универзитета у Београду укупно 20 милиона динара и то за подизање правног факултета 12 милиона, за машинску лабораторију техничког факултета 5 милиона и за дечију клинику медицинског факултета 3 милиона. У садашњи предлог буџета уврштен је још кредит од 6 милиона динара за дечију клинику медицинског факултета, јер се показало да је испочетка предвиђени износ од 3 милиона недовољан.

За потребе универзитета у Загребу одређен је у буџету за 1935/36 годину кредит од 2 милиона 665 хиљада динара за уређење физикалног завода филозофског факултета, по буџету за 1936/37 износ од 2,500.000 динара за ортопедску клинику

медицинског факултета док је у предлогу буџета за 1937/38 уврштен кредит од 25 милиона који ће се по предлогу самог универзитета употребити за потребе појединих факултета.

За универзитет у Љубљани осигуран је буџетом за 1935/36 кредит од 7,500.000 динара за подизање универзитетске библиотеке а у садашњи предлог буџета уврштен је кредит од 2 милиона за изградњу хемијског института.

Примивши ресор Министарства просвете уочио сам потребу, да се за подизање зграда за универзитет и остале високе школе у Београду благовремено осигурају довољно велики комплекси земљишта. Стога сам повео преговоре са Градским поглаварством у Београду, да се разменом за државна добра у Београду и околини добије за поменуто сврху општински комплекс земљишта такозвано Тркалиште. Преговори су успели. Градском поглаварству у Београду уступљена су разна државна земљишта у вредности око 26,749.000 динара, а Министарство просвете добило је за то у замену 44.834 квадратних метара земљишта на Тркалишту. Остатак општинског земљишта у истом комплексу у величини од 27.232 м² задржан је у споразуму са Градским поглаварством под резервацијом за потребе Министарства просвете, првенствено за подизање универзитетских зграда и других научних института, док се не нађе могућност, да се и овај остатак земљишта замени за државна добра у вредности од око 11.524.000.— динара. На добивеном земљишту подиже се већ машинска лабораторија техничког факултета а у најскоријем времену почеће се и са градњом правног факултета. Како је осигуран комплекс земљишта довољно велики, то ће се на истом моћи изградити и остали факултети и заводи и на тај начин постићи концентрација универзитетских зграда што ће свакојачко бити од повољног и корисног утицаја за рад универзитета.

Завршујући овај став о универзитетима смаграм за потребно да вам, господе сенатори, пружим и извесна обавештења о двема новим одредбама Финансијског закона које се односе на редовне и ванредне професоре универзитета.

Прва је одредба, да редовни и ванредни професори универзитета могу и без своје молбе на предлог Министарства просвете бити стављени у пензију пре навршених 70 година живота у случају кад наврше 35 година ефективне службе или 65 година живота.

Друга одредба има за циљ да звање ванредног професора у погледу почетне групе сведе од IV/1 на IV/2, а у случају редовних од II/2 на III/2.

Према постојећим законским прописима професори Универзитета не могу се пензионисати без свог престанка до навршених 70 година свога живота, с једне стране, с друге пак стране када наврше 35 година ефективне државне службе имају право да траже пензионисање и да им се молба за пензију има уважити у року од месец дана, тј. држава их не може присилити ако би то желела, да у овом случају морају служити до 70 година живота. Дакле, ради се о једној привилегији посебне врсте, коју професори пре доношења Закона о чиновницима од 1931 г. нису уживали и коју ни једна група државних функционера не ужива, па ма на ком положају они били.

Краљевска влада уверена је да професори Универзитета у њиховом тешком и великом послу на научним радовима и истраживањима исцрпљују своју интелектуалну и физичку снагу, ако не у бржем, а оно бар у истом темпу као и остали редови државних функционера, па је стога сматрала да је потребно створити могућност за пензионисање у предњим границама, ако то захтевају интереси службе. Морам нарочито нагласити да се ова могућност даје Министру просвете да се он с њом може, али не мора послужити. Према томе остаје и даље отворена могућност да се професори Универзитета задрже и преко 65 година живота и 35 година службе, ако могу свој позив без тешкоћа вршити. Овом мером створено је скоро исто стање које је постојало по Закону о универзитетима пре доношења Закона о чиновницима од 1931 године. Она не одузима сталност професорима Универзитета, како то неки тврде, јер у истини они задржавају своју сталност све до 65 године живота или до навршења 35 година службе. После тога њихова сталност може доћи у питање ако дође у питање и њихова способност и подобност за службу.

Исто тако ова одредба ни најмање не тангира аутономију Универзитета, а још мање да је ма у чему „крњи“ — како се то неосновано тврди. Господа која чине ове замерке или се не сећају или неће да се сете, да је аутономија функционисала врло добро од оснивања Универзитета па све до 1931 год. и без ове разлике од пет година сталне службе и ником од њих у том периоду није ни падало на памет да је аутономија „крња“!

Даље се замера овој одредби и каже се да „има факултета, као што је н. пр. филозофски, где поједине научне дисциплине држе с пуним успехом поједини старији наставници без подмлатка који би наследио те катедре, јер је савремени живот, вероватно за моменат, одвојио активност млађих нараштаја од тих научних грана. Пензионисањем шефова поменутих катедара те би дисциплине у пуном смислу речи остале обезглављене.“ Ово је, господе сенатори, заиста трагично откриће за све нас. И ми се морамо озбиљно упитати: када 35 год. сталне службе нису биле у стању да од толиких омладинских универзитетских генерација створе достојан подмладак за прихваћање појединих катедара, онда можемо ли са иоле вероватноће очекивати да ће се ипак то постићи у року од наредних 2—3 године када дотични шефови поменутих катедара по сили закона морају отићи у пензију и, ако нас и та последња нада изневери, шта ће бити онда са тим катедрама? Ја, господе сенатори, нисам песимиста у овом погледу, а свакако ни ви.

Наводи се даље противу ове одредбе и то: „да разрађивање појединих научних питања траје често пута деценијама. Крајњи резултат постиже се по правилу у позним годинама. С тога је без сумње од велике штете по наставу лишити се једног професора пензионисањем у моменту, када је он дошао до максимума свога рада и када је у могућности да низу генерација преда пуно и срећено познавање своје струке“. Сасвим тачно, и ја верујем да се неће наћи ниједан Министар просвете у овој земљи који би таквог научника пензионисао, али исто тако верујем, да ако би ипак до пензионисања дошло, да дотични научник неће због тога уништити резултате свога научног четрдесетогодишњег рада.

Прелазећи сада на одредбу о почетним групама редовних и ванредних професора, ја, господе сенатори, ма колико да морам инсистирати у интересу науке и слободног развитка наших универзитета на потребу да се универзитетским професорима изузетно од чиновника осталих категорија осигурају извесна права и повластице, ипак сматрам да и у том погледу морамо бити веома обазриви при утврђивању права и правилне мере и с обзиром на материјалне могућности наших пореских обвезника и с обзиром на материјално награђивање осталих редова државних службеника.

Када, господе сенатори, прегледате бројно стање свих државних службеника по државном буџету за 1936/37 годину, ви ћете констатовати да укупан број државних службеника премаша цифру од 212.000. Од тога броја свега их је 328 разврстаних у II групи I степена, а од тога 238 су редовни професори универзитета, а свега 90 пада на све остале струке и Министарства. Па се ипак тврди да „ситуација универзитетских професора није привилегована“. Ја сам, међутим, малопре изнео да треба да буде привилегована, а ове цифре показују да јесте привилегована, а што тај број није још и већи, мора се веровати да финансијске могућности наше земље то не дозвољавају. Из само тих разлога, господе сенатори, Краљевска влада је била принуђена да почетне групе редовних и ванредних професора сведе за два односно један степен ниже, т. ј. на ниво на коме остали чиновници са факултетском спремом и на највишим положајима завршавају своју каријеру, не смањујући завршне групе које сада и које ће у будуће важити. А други разлог за доношење ове уредбе је био тај, што се је често дешавало да су се вршили прелази од IV/1 и IV/2 у II/2.

Високе школе

У своме овогодишњем експозеу у Народној скупштини изнео сам рад Министарства просвете на изградњи унутрашње организације универзитета и на доношењу уредаба за поједине факултете. Исто тако сам изложио рад око креирања нових високих школа: Економско-комерцијалне високе школе у Београду, Више исламске шеријатско-теолошке школе у Сарајеву и рад на оснивању двеју академија, Уметничке и Музичке, са одговарајућим средњим школама у Београду. Сматрајући да је и дужност Градског поглаварства у Београду, да и оно са своје стране допринесе просперитету уметничких школа у Београду, обратио сам му се с молбом, да се за подизање Средње и Високе музичке школе (Конзерваторијума) као и за подизање средње школе за примењену уметност и уметничке академије уступи Министарству просвете 7.000 кв. метара од резервисаног земљишта на „Тркалишту“.

Надам се да ће ово моје тражење наићи на пуно разумевање код Градског поглаварства и да ће ми поћи за руком да још ове године ударим темеље ове школске зграде. Овом приликом желим само да истакнем, да сам у Финансијском закону за 1937/38 годину затражио одобрење, да могу прописати Уредбу о уметничким школама свих врста у Краљевини и Уредбу о уметничком савету, па ће ми се том приликом пружити могућност да остварим давне жеље уметничких школа у Загребу и Љубљани и да им на тај начин дадем

ранг, који им према њиховим квалитетима и раду припада.

Библиотеке, архиве и музеји

Због преопширности градива, нисам у свом овогодишњем експозеу у Народној скупштини споменуо рад осталих установа, које су намењене науци. Међу ове у првом реду спадају Народне библиотеке у Београду, Љубљани, Крагујевцу и Нишу. Правилан рад ових установа ометају недовољни кредити за материјалне расходе, а нарочито за набављање и конзервирање књига, часописа и новина. Велика сметња њиховом раду лежи и у немању јединственог закона о уређењу и раду библиотека, јер су садашњи законски прописи застарели и не одговарају савременим потребама. Надам се, да ћу у току буџетске године 1937/38 моћи изнети пред Народно претставништво пројект Закона о јавним библиотекама, чији се пројект већ приводи крају у повереном ми ресору.

Рад Народне библиотеке у Београду и Државне библиотеке у Љубљани налази на највећу запреку у немању подесних зграда. Народна библиотека у Београду има сада око 300.000 примерака књига и часописа, 20.000 комплета новина, а прима годишње као обавезне примерке по Закону о штампи око 4.000 књига и 1.500 комплета новина и часописа. Садашња зграда недовољна је да може само примити оволики број штампаних ствари, а камоли правилно функционисати и према својој намени стојати на располагању широј публици. Уочивши све ове недаће ја ћу и даље наставити са својим напорима да добијем овлашћење за склапање потребног зајма за нову зграду ове библиотеке.

Државна библиотека у Љубљани, која је основана још у осамнаестом веку, налази се у приземним просторијама једне гимназије. Њезино питање биће у врло скором времену решено, чим се доврши зграда универзитетске библиотеке која се већ налази у градњи.

Пет државних архива у Београду, Загребу, Дубровнику, Новом Саду и Скопљу, налазе у свом правилном функционисању на исте запреке као и државне библиотеке. Архиве у Новом Саду и Скопљу имају само управнике и по једног служитеља, због чега се њихов посао своди само на чување архивалија, док о каквом систематском уређивању архиве не може бити ни говора. Морам са похвалом да истакнем напоре, који се у неким од ових архива показују са стране управа, које успевају да своје збирке и поред недовољног броја особља и недостатних кредита за материјалне расходе ипак колико толико уреде. И ове установе раде по застарелим и несавременим законима и прописима, па је због тога у Министарству просвете израђен пројект закона о државним архивама који намеравам такође поднети Народно претставништву на озаконење.

На територији Краљевине постоје 17 државних музеја: 4 у Београду, 7 у Загребу, 2 у Љубљани и по један у Скопљу, Сарајеву, Сплиту и на Цетињу. Осим тога постоји 1 засебан конзерваторски уред у Загребу. Музеј Кнеза Павла у Београду по своме смештају и уређењу достојно репрезентује нашу земљу и дата му је могућност да се правилно развије. Број његових посетилаца стално расте, а што је нарочито радосна појава,

регрутују се његови посетиоци и из најсиромашнијих грађанских слојева.

Етнографски музеј у Београду располаже врло богатим збиркама, али су његове просторије толико недовољне, да се ни једна трећина објеката није могла изложити. Учинио сам кораке да се ово питање реши у вези са подизањем нове зграде за Министарство просвете на тај начин, што би се нова зграда Министарства просвете подигла на садашњем земљишту зграде Етнографског музеја, док би Етнографски музеј у замену добио садашњу зграду Министарства просвете у Краља Милана бр. 2, која ће по извршеним адаптацијама у потпуности задовољити потребе етнографског музеја.

Музеј Јужне Србије развио се у репрезентативни културно-научни институт на нашем Југу, а поред тога има и велики национално-политички значај. И његов рад и просперитет налази на запреке у неподесности зграда за које се данас плаћа годишња кирија од 135.000 динара. И овај музеј једва успева да изложи једну трећину својих збирки, најдрагоценијих објеката, док се остали материјал држи неискоришћен по магацинима. Не треба нарочито истицати од колике је то штете по наш културни и политички интерес. Због свега овога и да би се на један видан и трајан начин обележило учешће у прослави 25-годишњице ослобођења Скопља и Јужне Србије настојао сам да осигурам могућност за закључење зајма од 5 милиона динара, који би се употребио за подизање зграде музеја Јужне Србије. Нажалост нисам још успео, али моји напори неће малаксати, јер је потреба такве природе, да се не може дуже одлагати те сам спреман да учиним све што ми је у моћи да се ова потреба што скорије задовољи.

Хитно решење тражи и питање зграде Етнографског музеја у Загребу који се такође налази у приватној згради.

И законски прописи о уређењу и раду музеја, у колико они уопште постоје, застарели су и не одговарају савременом стању. Да би се ово питање дефинитивно решило на јединственом принципу, спремљен је у Министарству просвете пројект Закона о музејима, а у вези с тим и пројект Закона о чувању старина, чија се потреба јакосећа. Надам се да ћу и ове законе моћи у току буџетске 1937/38 године изнети на озаконење пред Народно претставништво.

Народна позоришта

На санацији Народних позоришта учинило је Министарство просвете у току ове буџетске године једну одлучну меру, којом ће се створити услови за њихов даљи рад и просперитет. Између управа трију државних позоришта и Хипотекарне банке склопљен је аранжман на основу „позоришног динара“ ради исплате дугова из ранијих година, као и ради оправки зграда и адаптација позоришта према потребама интензивнијег уметничког рада. Ти зајмови износе за Љубљанско народно гледалиште 2 милиона динара, за Београдско народно позориште 3 милиона динара, а за Загребачко народно казалиште 13.500.000.— динара. Зајмови су већ ефектуирани, исплата се врши, а приступило се и оправки зграда и обнављању инвентара. Тиме је постигнуто, да су наша три државна позоришта ослобођена од тешких материјалних брига, које су их годинама притискивале и често пута доводиле њихов рад у питање.

у адаптираним зградама посвете свом задатку, гајењу култа нашег језика и културе.

Да би се ова позоришта сачувала од опасности да не падну опет у старе грешке задуживања, прописао сам Уредбу о мерама за санацију финансијских прилика у државним народним позориштима. Овом Уредбом постављају се у сваком позоришту од стране Министарства финансија и Министарства просвете посебни саветодавни и контролни органи, који се заједно са управама старају о материјалном стању позоришта и пазе да се одобрени кредити не прекорачују.

У низу мера које сам предузео на развитку позоришног рада спада и враћање зграде „Мањеж“ за сврхе Народног позоришта у Београду. Решењем Министарског савета зграда је подељена делимично за потребе Народног позоришта а делимично за привремени смештај нове Музичке академије и Средње музичке школе. Адаптација тих зграда налази се већ у раду, па постоји нада, да би се Мањеж могао оспособити за рад позоришта још у току ове позоришне сезоне, а просторије за средњу и високу музичку школу примиће своје ученике почетком наступајуће школске године.

Аналфабетски течајеви

Ради обавештења, желео бих да вас упознам са статистиком ових течајева и кредитима који су на њих утрошени. У току последње две буџетске године одржано је укупно 600 аналфабетских течајева у војсци у којима је описмењено 29.507 аналфабета, и за ту сврху утрошено је укупно 1.768.020.— динара. У грађанству пак одржано је у истом периоду свега 35 течајева у којима је описмењено свега 1.057 аналфабета. Раду на ширењу писмености међу аналфабетима поклониће се особита пажња и у будуће као што је то и до сада чињено.

Инвестиције

Господо сенатори, остаје ми још да вас упознам са сумом инвестиционог капитала, коју је Краљевска влада ставила на расположење народној просвети. Ја не бих помињао, али како је она рекордна ја је морам споменути у чврстој нади да ће се она задржати на истој висини у будућим буџетима ресора Министарства просвете, ако се већ не буде могла повећати, јер то просветне, културне и уметничке потребе нашега народа неопходно захтевају.

Од доласка на управу земље, па са садашњим предлогом буџета, Влада г. др. Стојадиновића је ставила на расположење свежи капитал за изградњу нових школских и просветних зграда у нашој земљи у укупном износу од 164 милиона динара. Када упоредимо овај период времена са ма којим другим периодом од уједињења па до доласка владе г. др. Стојадиновића, сви ћемо констатовати, да суме које су стављене народној просвети на расположење за подизање нових школа и просветних установа ни приближно не достижу ову висину, иако је за последњих 18 година била у извесним буџетским периодима финансијска ситуација у земљи у знатно повољнијем положају. Ја вас, господо сенатори, уверавам, да ће Краљевска влада у овом правцу наставити своје напоре са истим еланом за све јачи и јачи темпо на подизању нашег просветно-културно-уметничког живота.

Господо сенатори, ја сам покушао да вам у предњем излагању прикажем у правој светлости питање наших просветних проблема и стање просветних установа. Уверен сам да ћете из овог излагања моћи доћи до закључка, како су многобројни и компликовани проблеми чије решење пада у дужност Министарства просвете. Ја сам свестан своје велике одговорности и пред вама и пред народом, па сам и приступио свесрдно решавању тих проблема, за које мислим да су најактуелнији. Желео бих пак да имате пуно уверење, да нећу жалити труда и напора да на започетом путу истрајем, и да по извесном плану и програму приступим решавању и осталих питања, у колико се укаже могућност да се овај рад с успехом приведе крају, а на начин како то захтевају најбољи интереси нашег народа, па вас с тога молим, господо сенатори, да изволите примити предложени буџет Министарства просвете за буџетску 1937/38 годину. (Одобравање и плескање!)

Potprednik dr. Miroslav Ploj: Има рећ senator g. Ivan Hribar.

Ivan Hribar: Gospodo senatori, poznata je činjenica da se naučni i umetnički rad može uspešno razvijati samo onda, ako je dobro organizovan. Toga radi svuda su osnovane akademije da vidno podupru naučni i umetnički rad. Jedan pogled po svetu nas uverava, da je svaka zemlja, koja je htela da se naučno takmiči, pre ili kasnije osnovala svoju akademiju kao najviši zavod svoga naučenjačkog delovanja. Da moji pogledi ne bi išli predaleko, skrećem pažnju na Srpsku akademiju nauka, koja je baš ove godine proslavila 50-to godišnjicu svoga postojanja i na Jugoslovensku akademiju znanosti i umetnosti, čiji postanak braća Hrvati imaju da zahvale požrtvovanosti velikog svoga sina biskupa Josipa Jurja Štrossmajera.

Šta je, dakle, prirodnije nego da i slovenački narod želi svoje umno stvaranje imati krunisano sa osnivanjem Akademije znanosti i umetnosti u Ljubljani.

Napredak Slovenaca, gospodo senatori, vreden je uvažavanja. Kod njih nema gotovo nepismenih ljudi i književno stvaranje u posleratno doba postalo je toliko izdašno kao što srazmerno možda ni pri jednom drugom narodu. U Sloveniji, gospodo, ima već nekoliko seljačkih posednika, koji stvaraju svoje domaće biblioteke. Je li onda čudno ako se nade i ako se našlo naučenjaka, koji su iz sopstvene pobude, često čak i o svom trošku, počeli izdavanje naučenjačkih književnih dela? Ovakve prilike upravo vave za organizacijom našeg naučenjačkog rada i likovne umetnosti u Akademiji, pa su se za to počele pretpripreme još u jesenje doba 1927 godine. Ove su pretpripreme došle tako daleko, da je na pobudu Slovenske Matice bilo osnovano društvo pod imenom „Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani“.

Na svoje čudo, gospodo senatori, razgovarajući o ovom predmetu, naišao sam u Beogradu na mišljenje, da su i dve samostalne akademije nepotrebne, i da bi najbolje bilo ako bi one imale jedno vodstvo. Ovo shvatanje, pravo da kažem, ne mogu dobro pojmimiti, jer je po opštem shvatanju baš takmičenje srodnih ustanova najbolje jemsvo za uspešan rad. U ponnutom shvatanju ja ne mogu videti ništa drugo nego jedan nesretan centralizam, koji, rođen iz zla, samo zlo može da radi i protiv koga se za to borimo. Videći pak, da ovako privatno društvo ne može uspešno vršiti svoje zadace, poslao je rektor ljubljanskog Sveučilišta pod poverljivim brojem 1 od 2 januara 1936 godine gospodinu Ministru prosvete molbu za

osnivanje Akademije znanosti i umetnosti u Ljubljani kao javnopravnog zavoda, pa je toj molbi priložio i pravila, koja bi bila podloga za zakon. Gospodina Ministra, dakle, molim, da u dobro shvaćenom interesu naučenjačkog rada među Slovencima što pre podnese Narodnom predstavništvu pomenutu osnovu zakona.

Gospodo senatori, dužan sam da tomu dodam da sam sa velikim zadovoljstvom i zahvalnošću saznao juče iz usta našeg gospodina Predsednika Vlade kako on shvata važnost naučenjačkog rada u Slovenačkoj. On mi je obećao lepu potporu Naučenjačkom društvu ljubljanskog Univerziteta, koje sada bez ikakve potpore sa strane države vrši ceo naučenjački rad i izdaje naučenjačke knjige. Ja ne mogu drugo nego da mu za ovo plemenito obećanje iskažem najsrdačniju zahvalnost.

Rezolucija, koju ovom prilikom podnosimo, glasi ovako: „Gospodin Ministar prosvete neka blagoizvoli hitno rešiti molbu rektora ljubljanskog Sveučilišta od 2 januara 1936 god. Pov. br. 1 za potvrdu zakonske osnove o Akademiji znanosti i umetnosti u Ljubljani i neka predloži ovu zakonsku osnovu najhitnije Narodnom predstavništvu”.

Potpredsednik dr. Miroslav Ploj: Reč ima senator g. Milan Popović.

Милан Поповић: Задржаћу се у мојој оцени буџета Министарства просвете само на три момента. Г. Министар просвете сасвим правилно и уз највеће признање, које му са овога места радо дајем, изражава у свом експозеу у жељи: „Да заједнички с нама погледа истини у очи“. Он одмах затим наводи и разлог за то, кад каже да је Министарство просвете: „Одговорно добрим делом за подизање наше омладине; да је одговорно за свеснију будућност те омладине и да је на крају одговорно за припрему школске омладине за ефикасну способну морално-етичку и национално-патриотску службу Краљу, Отаџбини и своме дому“.

Ми се у свему слажемо са г. Министром просвете у томе погледу. У овој краткоћи изражавања садржава се сва пуноћа читаве просветне политике. У томе се стварно састоји све тежиште и прави значај нашег просветног проблема.

Подизање наше омладине и припремање школске омладине, за морално-етичку и национално-патриотску службу јесте стварно као културни државни задатак неопходна потреба за модерну државу. Са народног гледишта ти културни задаци су независни и самостални проблеми, па се као такви имају и решавати. Са овога гледишта оцењујући експозе г. Министра просвете и ову његову већ одмах у почетку изречену жељу, ја верујем да су културне државне функције скоро важније и прече од државних битних и непосредних функција. Јер сва тежња државног живота често лежи на појединим културним задацима њеним и, уколико се ти културни задаци више и јаче негују и развијају, утолико је мања потреба са оним битним функцијама државе. Најважнија је за државни живот она функција, која у даном моменту најбоље одговара политичким приликама и историским задацима државе и нације. За велике и цивилизоване народе на западу који троше највећи део свога буџета за културне циљеве, просветни је проблем питање престижа. За нас балканске народе унапређење просвете ствар је самоодбране и наше културне и политичке независности. Зато здрава и добра просветна политика доноси нове инспирације и нове методе у целокупном нашем духовном и националном збивању.

Стран утицај културе и политичких струјања које се у последње време специјално јаче и интензивније осећа у нашој земљи уноси разне типове култура на штету нашег националног развика. Утолико више осећа се штетно дејство тих културних утицаја са стране, уколико се отуда инстинктивно најлакше примају њихови екцеси и њихове површности. Ако Министарство просвете као наша просветна централа постане немоћна, да те површности и њихово дејство отклони и, ако својом сопственом просветном политиком не зна да прилагоди нашој националној индивидуалности, јединственом културном утицају и колективним народним потребама, онда је уопште промашена политика.

У извршењу тих културних задатака које наша просветна централа жели да оствари од првокласне је важности подизање наше јединствене националне свести. Да се национална свест нашега народа уздигне до ширине јединства, нема другог пута сем разумне и утврђене просветне политике одозго. Ништа не долази само од себе, па ни југословенски национализам. То је задатак просвете да благовремено утиче на народ одозго почевши од подизања наше омладине до припремања те омладине за национално-патриотску службу Краљу, Отаџбини и своме дому.

У постизавању тога циља, међутим, нема наша просветна централа оног дубоког осећања, ону ширину погледа и ону дубину осећања здравог и напредног југословенског национализма, који као најјача пропагандистичка акција треба да уздигне наш национални морал и пробуди нашу националну свест код школске омладине. Напротив, у последње време показују се у средњим школама, а нарочито на универзитету, негативне појаве, које отварају широко поље за пропагандистичку акцију утицаја интернационализма, место национализма. Ја знам да су г. Министру просвете позната та негативна сретства, али ја не знам каква је позитивна сретства употребио г. Министар просвете, да би постигао и испунио ону жељу, коју је нагласио у своме експозеу.

Ми знамо, господо, да међу просветним факторима школе играју најзначајнију улогу. У основним школама, које врше свој утицај првенствено на селу, та се позитивна средства још хвала Богу са успехом употребљавају. Али у средњим школама већ почиње школска омладина да попусти и да се удаљава од заједничке југословенске националне мисли и да срља у нежељене и илегалне покрете. Одговорност и кривицу за овакво скретање школске омладине носе наставници и родитељи подједнако. Наставници зато, што су и сами скренули са тог правца, а родитељи зато, што не воде уопште довољно бриге о духовном развика своје деце и што мисле да за то треба да се стара само школа. Сем тога, професори средњих школа материјално недовољно обезбеђени принуђени су на трку за зарадом напуштајући ученике и прекидајући с њима сваку духовну везу после часа. На тај начин школска се омладина све више удаљава од утицаја наставника.

С тим у вези Министарство просвете не даје довољно подршке самим наставницима да несметано врше културно националну пропаганду. И данас још не постоји стални програм рада у том правцу, иако је још 1925 примљен предлог о сталном просветном програму. Како и може да се у школама усаврше општи васпитни циљеви југословенске културно националне пропаганде, кад је

главна брига наше просветне централе разбити јединство учитељског удружења, коме је основа југословенство, па створити учитељско ЈРЗ удружење. То је једина брига и једини посао данашњег начелника Основне наставе. Да ли на овом месту и овом приликом да говорим још и о толиким и толиким прогонствима југословенских националиста у учитељском кадру или да наводим случајеве смењивања школских надзорника и управитеља или да се осврнем на одозго поручене учитељске зборове, који се често као у Београду свршавају поразом владине политике? Ја ћу се радије задржати на оним вишим циљевима просветне политике о којима и сам г. Министар просвете жели заједнички с нама очи у очи да говори. То су та негативна сретства, која није у стању наша просветна централа да паралише и то је оно што највише забрињава. Пошто немам довољно временске могућности да се осврнем у појединостима на негативно дејство извесне туђинске пропаганде и њеног штетног утицаја на школску омладину у гимназијама, а могао бих и волео бих по том предмету да отворено говорим са г. Министром, то ћу се данас задовољити са излагањем прилика које владају на београдском Универзитету. По чл. 1 Закона о универзитетима: „Универзитети су највише просветне установе за стручну спрему, обрађивање науке и изграђивање југословенске националне културе”.

Погледамо ли, господе, шта се у том правцу и колико ради на универзитетима, ми ћемо се уверити да се на универзитетима све друго обрађује и негује, само не југословенска национална култура. Напротив, док с једне стране Закон о универзитетима у своме правом и првенственом задатку предвиђа изграђивање југословенске националне културе, дотле с друге стране универзитети претстављају главно средиште организоване пропагандистичке акције једног страног интернационалног културног утицаја. Та се акција манифестује и врши на очиглед државних и универзитетских власти. Г. Министар просвете осећа, ја видим, шта хоћу тиме да кажем, и кад је већ желео да заједнички с нама погледа истини очи у очи, ја ћу му изаћи у сусрет и дати од своје стране истинску слику прилика на Београдском универзитету.

Краљевска влада и универзитетске власти наравно знају за ту акцију на универзитету и знају да универзитетски професори често и сами стварају погодне прилике за такву дефетистичку акцију помажући и заштићавајући не само левичарски настројене студенте, већ и оне због комунизма толико пута осумњичене, хапшене, па чак и осуђиване. Све је то Краљевској влади познато, шта се иза врата универзитетске аутономије дешава и како се она и у које сврхе злоупотребљава. Док се с једне стране воде званични преговори са студентским удружењима, да ли ће бити могућно да се свечана прослава Св. Саве, по универзитетској традицији, одржи на универзитету и тражи за то претходна сагласност свих марксистичких студентских организација, дотле се универзитетске просторије и физикална сала на универзитету уступају предавачима ван универзитета у разне пропагандистичке сврхе. И ми смо тако имали прилике у неколико случајева да слушамо на универзитету предавања о Совјетском уставу, о потреби колективизма и о идејама, које су потпуно супротне данашњем нашем социјалном и друштвеном поретку. Ми смо имали прилике да видимо неколико професора универзитета који са катедре развијају своје

политичке, често врло настране и наравно левичарским теоријама наклоњене идеје. Ми смо имали прилике да видимо неколико професора универзитета на челу студентских марксистичких организација, или као чланове у управном одбору „Самопомоћи” или у стручним студентским удружењима, или у студентским мензама, које су данас већ све у рукама студената марксиста. Најјача комунистичка пропаганда развија се, господе, у тим студентским мензама. Тамо се стварно живи у комуни, са свима њеним реалистичким и романтичним последицама.

На универзитету постоје ове већ комунизиране мензе: 1) Општа студентска менза у Коларчевој улици, у којој се храни око 500 студената марксиста; 2) Војвођанска академска трпеза у Краља Милана улици, на челу које стоји озлоглашени комуниста Милинко Маројевић; 3) Менза удружења југословенских медицинара у Гарашаниновој улици 100%-но је комунистичка, којом управљају комунисти Слободан Клајић, Душко Аврамов и група познатих комуниста, и 4) Менза удружења агронома и шумара у Земуну.

Све ове студентске мензе у Београду највећим делом издржава Београдски универзитет од богатих завештања родољуба и добротвора нашега народа. Тако на пример Универзитет мензама плаћа цео инвентар, просторије, воду, осветљење, таксе итд. и даје им још обилату месечну помоћ, док су ове мензе у ствари централе организованих комуниста у којима се припрема, започиње и спроводи опасна комунистичка акција, праве планови и прибирају чланови за походе на Универзитет и друге изгреде у земљи.

У мензе је немогућ приступ националистима, а ако би се неки открио, пошто га премлате брутално га избаце напоље, као што је то био случај студената права Вукосава Радовића, Ђуре Шестовића и многих других. У мензама су јавне комунистичке трибине, свакодневне зидне новине, брижљиво припремљене усмене новине, плакати, слике, цртежи и друго чиме се без икакве контроле и граница блати све што се не слаже са комунизмом. Слободно се проповеда комунизам и величају у дневним билтенима сви комунистички покрети у свету. У том смислу нарочито предњачи медицинска менза и менза агронома у Земуну. Свако се може уверити ових дана, да су све просторије земунске мензе облепљене великим сликама Ларга Кабаљера, Немца фон Оснецког, Телмана, Ла Пасионарије и великог броја светских истакнутих комуниста, плакатима о комунизму и народном фронту а паралелно с тим карикатуре свега што се не слаже у овој земљи са комунизмом. У мензама је запослено по 30—40 келнера и њих комунисти редовно употребљавају за своје походе на Универзитет, а једном приликом, пре неколико недеља, у недостатку других чланова на брзу руку су се скупили и пред Ректором Универзитета г. др. Драгославом Јовановићем претставили се као Акциони одбор студентских стручних удружења, са којим Универзитет преговара у решавању студентских питања.

Националисти немају ни једну мензу. Сви приходи који се у виду прилога и помоћи шаљу студентима, користе само поменуте комунистичке мензе.

У дому Удружења студенткиња Београдског универзитета у Краљице Марије улици, за чије довршење је Њ. В. Краљица дала неколико стотина хиљада динара, управница је чувена комунистички-

ња, г-ђица Мила Димић, која је у своје време држала говоре и предавања на комунистичким састанцима у Крушевцу.

Универзитетске власти показују пуно предсретљивости и разумевања за све комунистичке манифестације и никада нису ограничавале њихов обим ни карактер. Велика физичка сала у новој згради Универзитета није ништа друго до одобрена од власти, а аутономијом Универзитета заштићена трибина комуниста, где се виче, говори и ради што се хоће и одакле говоре познати екстремисти левичари: Радован Зоговић, Љубомир Живковић, др. Ника Поповић, Сениша Станковић, Ђајин доцент и секретар Коларчеве задужбине др. Ђелинео и други. Са те трибине се отворено држе комеморативни говори најозлоглашенијих комуниста, домаћим и страним.

Не само да се наши комунисти не крију, него отворено пишу и говоре о свим нијансама комунизма у Југославији. Тако је ових дана вршен отворено обрачун на Београдском универзитету између комуниста Троцкиста и Стаљиниста. Стаљинисти су избацили из редова својих Троцкисте: Радована Пајевића, Соломона Јововића, Владу Марковића, Мојсија Стевановића и друге.

На Универзитету постоји прави совјетски колхоз „Самопомоћ” велика комунистичка задруга, којом се сем њих нико не може користити. Ових дана ректор је истерао са Универзитета све сиромашне националисте који су продавали уџбенике, а искључиво право трговања на Универзитету дао „Самопомоћи”. Посматрајте после тога аулу Правног факултета, коју је запретило велико комунистичко предузеће, прави колхоз, где се растурају забрањена комунистичка издања поред уџбеника и табака. Пре неки дан премлаћен је од комуниста националиста Недељко Огњановић, докторанд права, који је покушао да продаје књиге од чега се до сад школовао. Комунисти врше велики терор на Универзитету легитимишу, нападају, изазивају и сметају кретању националистима, а предавања и семинаре готово онемогућују и претварају у своје трибине.

Универзитетске власти преговарају као са студентским претставницима искључиво са илегалним поменутих комунистичким одбором на чијем се челу налазе комунисте Иван Рибар, Деветић Војислав, Павловић Милица, Богдан Капелан, Дошен и многи други. Универзитетске власти не признају никакве претставнике националних студената. Комунистима дају подршку и заштиту.

Комунистички дебатни клуб на Универзитету је под њиховим вођством и заштитом. Комунисти често мењају своју тактику према приликама и увлаче се у сва удружења, па и често верска. У свим студентским круговима познат је случај комуниста Фикрета Дедића, студента права и Османа Салиховића, који су од комуниста послати у Хришћанску заједницу младих људи у којој се крсте и моле Богу по свим хришћанским прописима иако су Муслимани. Главно је постићи циљ, пример Светосавска прослава, на којој нису узели учешћа национални студенти.

Најжалосније је што универзитетске власти настоје да потпуно задовоље комунисте па макар и по цену највећих националних идеала, а они то чине за то, јер желе мир на Универзитету. Све што је претходило овим покретима, оне демонстрације, она смењивања четири ректора Универзитета, све је нагнало универзитетске власти да

направе једно примирје и тако је данас доиста завладало на Универзитету примирје. Само да би се одржао мир на Универзитету, да се не каже да постоје изгреди, демонстрације и оно стање које је постојало пре, допушта се све. Зашто Универзитет подржава такво стање? На универзитету су демонстрације престале, али универзитет постаје одраз нашег националног превирања које се креће под тешким притиском екстремистичких, националних, сепаратистичких и социјалних комунистичких тенденција у нашој земљи. Све то схватити и право оценити захтева, да се добро знају узроци и поводи многим често на око необјашњивим појавама на универзитету.

Недоследност у просветној политици свих режима до 6 јануара 1929 године, — то говорим за то, што је онда донесен закон са највишим задатком универзитета: са изградњом југословенске националне културе, — у многоме је помогла да је распасани ексклузивизам и сепаратизам, жив и јак од првих дана уједињења, после погибије Великог Краља насрнуо на универзитете у Љубљани и Загребу и освојио их, погазивши и у овој основну мисао покојног Краља изражену у Закону о универзитетима. И докле су Загреб и Љубљана одолели ударцима сепаратизма и тенденцијама франковачке струје, дотле београдски Универзитет није умео да очува своје зидине од утицаја комунизма и свих најизопаченијих настраности левичара. Колико одговорности носе сви они фактори који су допустили да се за ове последње две године зацари онај агресивни сепаратизам на Универзитету у Загребу и Љубљани, у Југословенској академији, у Матици хрватској, и као реакција на све то оснивање Српског културног клуба у Београду. И може ли бити других последица тог кобног утицаја пропагатора таквих сепаратистичких идеја, него да и студенти, видевши куда иду професори, подстицани с поља не учине један антијугословенски фронт. Кад могу професори Универзитета, некажњено и са ауторитетом научника да пропагирају федералистичке, сепаратистичке и марксистичке идеје са катедре и у јавним предавањима, да организују дебатне курсеве и да стоје на челу студентских стручних удружења, и да учествују на Усменим новинама, онда зашто не би могли и студенти подстрекавани уз то још и с поља поћи тим истим правцем. Колико су студенти на београдском Универзитету из тога табора захватили маха, и колико су се осилили, најбољи је доказ смењивање ректора г. Владе Ђоровића. Случај г. Владе Ђоровића, исти је као и онога управника Казненог завода, који је савесно вршио својку дужност, а морао је под притиском тих комунистичких и антinationалних елемената као осведочени југословенски националиста да подлегне и да сиђе с тога положаја. Сад је мир на Универзитету, али зато се и не осећа југословенска национална идеја, ни ауторитет универзитетских власти, ни морална дисциплина у тој највишој нашој просветној установи. Ви ћете се чудити кад вам кажем, да је полузваничан владин лист „Време” из дана у дан нападао г. Владу Ђоровића. Ништа то није нелогично и неприродно, кад ни Краљевска влада није хтела или није била довољно моћна да заштити југословенски национализам. И према томе кад у експозеу г. Министар говори да је задаћа Универзитета остваривање културне националне мисли, онда господо, морам да утврдим да

се не види да је дошао до изражаја члан 1 Закона о универзитетима.

Ту и јесте тежиште због чега ја тако интонирам овај мој говор, да бих осудио те идеје, које се појављују и у другим еманацијама нашег живота, нарочито политичко-социјалним.

И тако има најзад у овој Влади нечег хомогеног, у негативном смислу, да она иде једном правцу, на коме треба да се одржава данашњи поредак, данашње уставно стање, а да се напротив на другој страни, поступа благо, да имамо једно попуштање и то више од 50% према свим тим крајњим и еластичним, лабилним тенденцијама. Зато видимо да се све срозава и спушта испод оног могућег законског реда и поретка, који треба да се одржава. То се, разуме се, испуњава и на Универзитету и у целој просветној политици. Јер се другојаче не би могло схватити да ђаци четвртог, петог или шестог разреда гимназије, буду хапшени, мада су из добрих и честитих кућа, због комунистичке пропаганде. Зашто се све то дешава? Зато што нико не сузбија ову комунистичку пропаганду, што учитељ не говори противу ње, што се у кући ништа не говори против тога ни од стране оца, ни од стране мајке, нико не контролише како се дете развија, нико не води рачуна где дете проводи слободно време и шта гледа у биоскопу и на другим местима, него се све то препушта улици. (Повици: Тако је!)

Данас не постоји више онај врховни васпитни циљ ни код родитеља ни код школе како дете има да се развија, него се оно препушта спорту и уличном утицају.

Ништа то није нелогично и неприродно кад Краљевска влада није хтела, или није имала довољно моћи, да заштити југословенски национализам у тој највишој просветној установи.

Сетимо се само кроз какве је све перипетије и тешкоће пролазио тамо сваки који је хтео да шири југословенски национализам. Ја сам имао прилике на једном интимном скупу да сазовем неколико студената и да са њима разговарам какви су разлози, да се они у тој мери руководе тим комунистичким идејама, и говорио сам им, да би требало да имају толико увиђавности, да се наша држава не може одржати другојаче него на једном заједничком, националном јединству. У томе разговору студенти су били много отворенији и онда ми је један млади студент из Јужне Србије рекао и једну горку истину, коју сам ја исказао у своме јавном предавању у Норвешкој, где сам био лањске године на једном конгресу. Тај млади човек из Јужне Србије рекао ми је: „Господине, није мене срамота што ја долазим на Универзитет сваког дана у подне, у аулу и да тражим од неког мог друга банку да могу да ручам. Није за мене срамота што идем у подераним ципелама и поцепаним чакширама, него ме је срамота што морам на београдски Универзитет да дођем са револвером у џепу, да се браним као југословенски националиста.”

Али, да је Краљевска влада подржавала на Универзитету курс југословенског национализма, здравог и очишћеног од сваког шовенства, постао би Универзитет жижа и узор коме би тежили сви они који кроз југословенску мисао и кроз југословенску духовну културу желе да очувају духовне вредности и тековине генерација, које су нам их предале на чување.

Данас је стање на Универзитету још попра-

виво. И ако је највећи део професора уз удружену опозицију, они ипак стоје на принципима југословенског национализма. Могла би им се пребацити само њихова повученост и допуштање да се њихов глас данас не чује, а напротив да се чују само гласови оних из мањине, који симпатишу са тим студентским покретима.

И ту је крива наша просветна централа, јер би она могла у оквиру закона да тражи више и од појединаца као и од читаве установе. Истина, највише зрачи научник из свога кабинета, али у сваком случају с науком која има додира са народном културом. У моралном и патриотском погледу Министар просвете има право да од универзитетских професора тражи максимум културно-националне делатности, поред њихове научне. Нажалост, постоје извесни разлози да се може оправдано критиковати научни рад понеких професора, али то погађа само појединце а не целину. Свакако би требало са више одговорности и код меродавних, и код политичких људи критиковати ову установу. Поједини случајеви, ако су и нездрави, могу се лако отклонити, али се углед ове највише просветне установе мора штедети. У сваком случају треба стање поправити. Наши универзитети заслужују не само велико интересовање и општу пажњу свих меродавних фактора, већ и љубав и осећање бриге за њихов напредак од целокупног нашег националног друштва. Али с друге стране и професори универзитета требало би да обрате више пажње првенственом задатку универзитета и изградњи културно-националне делатности, па онда не би било случајева подвајања студената клубу троцкиста и стаљиниста, не би било деценирања народне имовине и не би ученици дизали каму на своје наставнике. То је трагична фаза у историји југословенског национализма, да се све могуће и немогуће политичке и научне површности и утицаји стране културе јачају на нашем универзитету и оданде оплођавају после у наше национално друштво, а да са универзитета једва ко понесе собом идеју и битну функцију југословенске националне мисли. Г. Министар ми неће замерити ако кажем, да се са универзитета данас одлази у живот, у државна надлештва, у јавне службе са негативним, уместо са позитивним менталитетом. Наша централна просветна власт, нажалост, није била у стању да то стање на универзитету побољша. Наша просветна централа изгледа да још увек стоји у својој просветној политици на старом већ депласираном систему. Задатак просветне политике, господо, није у спремању чиновника. То је само узгредно њена функција наметнута јој од стране државе. Средња школа у својој суштини није државна, него национална и социјална установа за морално васпитање и подизање општег народног образовања. Наша средња школа због промењених културно-националних утицаја у последње време преживљује општу кризу. Морална дисциплина у школама опада, између наставника и ученика нема никаквог духовног контакта, школска омладина не загрева се више за знање и образовање, колико за улични живот и спорт, а родитељи од средње школе траже да њиховој деци обезбеди слоб. Нема општинских и националних идеала и оних снажних и виших васпитних циљева. А без ових не може школа са успехом деловати.

Да се изврши препорођај или да се оспособи

школска омладина за kulturno-nacionalnu službu у народу, треба у свима школама у целој земљи да и наставнике и ученике, професоре и студенте, начелнике у Министарству и Министре да загрева једна иста идеја, етничка и културна, а то је југословенска национална мисао као синтеза наших ограничених култура и наших посебних вредности. Она је једина у стању да нас духовно повеже, да нас све окупи и задржи око себе у једној државној заједници. (Аплауз.)

Кад у нашој просветној политици буде завладао тај дух и кад се он буде изражавао као првенствено васпитно сретство у целокупној народној просвети, у свима погледима на живот и у целокупном нашем културном и националном збивању, онда неће бити потребно да Министар просвете у свом експозеу изражава онолику бојазан од „кобног утицаја изопаченог, ненормалног, криминалног, деструктивног друштва, у које је данашње друштво својом злом судбином упало“. Створите услове и могућност одозго, да се та јединствена југословенска национална идеја усади у душу наше омладине и онда ћемо имати припремљену школску омладину за ефикасно способну, морално-етичку и национално-патриотску службу Краљу, Отаџбини и своме дому.

Док те могућности Министарство просвете само од себе не пружи, не могу гласати за његов буџет. (Аплауз.)

Potpretsednik dr. Miroslav Ploj: Има рећ senator g. dr. Josip Nemec.

Dr. Josip Nemec: Gospodo senatori, zahvaljujući poštovanom prijatelju Popoviću, ja ću biti vrlo kratak. Ja sam hteo da obradujem onu temu, koju je on tako lepo i snažno obradio, pa mi je to omogućilo da vas ne umaram.

Ja bih samo želeo da istaknem to, da je svrha školovanja da se u našoj deci odgoji spoznaja da smo mi svi članovi jedne jedinstvene celovite države, da smo mi svi članovi jednog naroda i da se u deci odgoji taj osećaj za celinu a ne samo za jedan deo. To će se moći polučiti samo onda, ako će škola biti na svome mestu. S toga treba da se pripazi naročito na nastavnike, počevši od osnovne škole pa sve do univerziteta, da u tome pravcu odgajaju mladež. A da bi se to što lakše postiglo bezuslovno je potrebno da se što skorije poluči ono što je g. Ministar prosvete obećao, izjednačenje udžbenika, jer je svakako velika prednost ako će sva deca svuda učiti jednako, jer tada će u njima biti jača svest i dužnost prema celini. Ja se nadam da će g. Ministar što skorije to privesti u delo. A sada neka mi se dozvoli da se obratim g. Ministru jednim apelom, zapravo jednom molbom.

Radi se o našoj preparandiji u Petrinji, na kojoj je izbio generalni štrajk. Tamo su se deca zabarikadirala i kad je došao izaslanik Banske uprave deca su tražila izaslanika samog njihovog šefa g. Ministra prosvete i g. Ministar je tome udovoljio i poslao svoga izaslanika. Gospodin izaslanik nije mogao saslušati tu decu, jer su ona stavljala takve uslove za način prelušavanja, da on to nije mogao prihvatiti i tako ih nije saslušao, te je docnije utvrđeno šta je zapravo njih potstaklo na tu veliku odluku, na taj veliki korak, gotovo poslednje sretstvo koje bi se moglo uopšte naći.

To je dalo povoda da je g. Ministar prosvete izdao odredbu, da se ta učiteljska škola privremeno zatvara. Ta privremenost traje još od novembra do danas i, kao što se vidi, ova školska godina je izgubljena. Svrha je ovog mog govora da ja sa ovoga mesta apeliram na g. Ministra prosvete da ima u vidu, da se tu radi o mladićima, gotovo o deci, koja teško prosuduju dalekosežnost svojih koraka, da uzme u obzir da je bezuslovno moralo biti nekih razloga u školi, kada su se oni odlučili na ovako težak i disparatan korak, pa da im omogući da ne bi izgubili svu godinu već da mogu svoju nastavu da nastave. Naročito bih molio da g. Ministar ne bi ovo privremeno stanje činio trajnim, jer bi zatvaranje ove škole nanelo veliku štetu za onaj siromašni kraj. To je baš kraj, — Banija i Kordun — koji je bio zanemaran stotinu godina, za koji se nikada ništa nije učinilo, a imao je tu jednu jedinu školu, koja je dala vrlo mnogo učitelja, dobrih pedagoga i dobrih pisaca na pedagoškom polju.

Ja bi apelirao na gospodina Ministra da uzme u obzir i tu potrebu onoga naroda da imade tu školu, jer ako mu se ta mogućnost oduzme, taj narod nema zbilja kuda da svoju decu šalje na izobrazbu, jer to u onoj blizini nije moguće, pošto takvih škola nema, dok mu na većoj udaljenosti ne bi bilo moguće iz materijalnih razloga. Ja mislim da bi svi ti obzir bili vredni da se uvaži i zato apeliram i molim gospodina Ministra da to izvoli uvažiti. (Aplauz na leviци).

Potpretsednik dr. Miroslav Ploj: Gospodo senatori, ja ću sa Vašim pristankom zaključiti današnju sednicu, a iduću zakazujem za sutra, u 9 sati pre podne, sa sledećim dnevnim redom:

Nastavak pretresa u pojedinostima predloga budžeta državnih razhoda i prihoda sa predlogom Finansiskog zakona za 1937/38 godinu.

Prima li Senat predloženi dnevni red? (Prima)

Pošto Senat prima, današnju sednicu zaključujem.

Sednica je zaključena u 14.40 časova.